

"Kvinder hjælper Kvinder".
Misjonskvinneforeningsbevegelsen
i Norge 1860 - 1910

Av
Kristin Fjelde Tjelle

Hovedoppgave i historie
Universitetet i Oslo
Hösten 1990

"Kvinder hjælper Kvinder".
Misjonskvinneforeningsbevegelsen
i Norge 1860 - 1910

Av
Kristin Fjelde Tjelle

Hovedoppgave i historie
Universitetet i Oslo
Hösten 1990

I N N H O L D S F O R T E G N E L S E

	Side
INNHALDSFORTEGNELSE	ii
TABELLOVERSIKT	v
FORKORTELSER BRUKT I OPPGAVEN	vii
INNLEDNING	1
<u>0.1.</u> Presentasjon av emnet	1
<u>0.2.</u> Historisk innledning	4
<u>0.3.</u> Problemstilling	14
<u>0.4.</u> Kilder	15
<u>0.5.</u> Litteratur	18
KAPITTEL 1.: EN MISJONSKVINNEFORENING I STAVANGER	20
<u>1.0.</u> Innledning	20
<u>1.1.</u> Misjonskvinneforeningens virksomhet ...	30
<u>1.1.1.</u> Kvinneforeningsmøtene	30
<u>1.1.2.</u> Basarer	35
<u>1.1.3.</u> Fellesmøter for kvinneforeninger	42
<u>1.1.4.</u> Misjonsfester	44
<u>1.2.</u> Misjonskvinneforeningens økonomiske	
bidrag til NMS	48
<u>1.2.1.</u> Første periode: 1860-1871	48
<u>1.2.2.</u> Andre periode: 1872-1902	51
<u>1.2.3.</u> Tredje periode: 1903-1910	58
<u>1.3.</u> Rekrutteringsanalyse av misjonskvinne-	
foreningens medlemmer	60
<u>1.3.1.</u> Medlemmer 1860	61
<u>1.3.2.</u> Medlemmer 1907	75
<u>1.3.3.</u> Konklusjon	81
KAPITTEL 2.: MISJONSKVINNEFORENINGER I ARDAL	84
<u>2.0.</u> Innledning	84
<u>2.1.</u> Misjonskvinneforeningenes virksomhet ..	90
<u>2.2.</u> Misjonskvinneforeningenes økonomiske	
bidrag til NMS	93
<u>2.3.</u> Medlemmer i misjonskvinneforeningene ..	97

	Side
KAPITTEL 3.: MISJONSKVINNEFORENINGSBEVEGELSEN ...	104
<u>3.1.</u> Bevegelsens vekst og utbredelse	105
<u>3.2.</u> Bolette Gjør	111
<u>3.3.</u> "Missionslæsning for Kvindeforeninger"	119
<u>3.4.</u> Bevegelsens historiske identitet; pionérene	132
<u>3.5.</u> Misjonskvinneforeningsbevegelsens "ideologi"	137
<u>3.5.0.</u> Innledning	137
<u>3.5.1.</u> "Søstre herhjemme"	140
<u>3.5.2.</u> "De tjenende Søstre"	142
<u>3.5.3.</u> "Søstre derude"	144
<u>3.6.</u> Ideologi og praksis i misjonskvinne- foreningsbevegelsen	147
<u>3.6.1.</u> Forsøk på organisering av "søstersamfunnene" i Norge	147
<u>3.6.2.</u> Utdannelse for kvinnelige misjonsarbeidere	150
<u>3.6.3.</u> Ideen om det internasjonale søsterfelleskapet; ideologi og praksis	154
 KAPITTEL 4.: NMS' FORHOLD TIL MISJONSKVINNE- FORENINGSBEVEGELSEN	 160
<u>4.1.</u> Misjonskvinneforeningene som økonomiske støtteforeninger 1842-1904	161
<u>4.1.1.</u> Reaksjoner på misjonskvinne- foreningene	162
<u>4.1.2.</u> Kirkens kvinnesyn	165
<u>4.1.3.</u> Holdninger til misjonskvinne- foreningene i NMS-kretser	167
<u>4.2.</u> Misjonskvinneforeningene integreres i NMS fra 1904	173
<u>4.2.1.</u> Utviklingslinjer 1872-1904	173
<u>4.2.2.</u> Saksgangen og debatten i 1903 - 1904	180

	Side
KAPITTEL 5.: MISJONSKVINNEFORENINGSBEVEGELSEN; STÖTTESPILLER ELLER MOTSTANDER I KVINNESAKSARBEIDET	187
<u>5.1.</u> "Missionsarbeidernes Ring"-saken	187
<u>5.1.1.</u> Initiativtakerne til MR	190
<u>5.1.2.</u> MR avvises ved NKNs landsmöte i 1907	194
<u>5.1.3.</u> Motstand mot MR i NMS-kretser ..	197
<u>5.1.4.</u> MR-sakens videre gang	199
<u>5.2.</u> Konklusjon: "Kvinder hjælper Kvinder". En vurdering av misjonskvinneforeningsarbeid som "kvinnesak" og misjonskvinneforenings- bevegelsen som "kvinnefrigjørende"	205
FORTEGNELSE OVER LITTERATUR OG KILDER	211

TABELLOVERSIKT

Tabell	Side
1 Basaren sett i forhold til misjonskvinneforeningenes samlede økonomiske bidrag i Stavanger i perioden 1872-1902	55
2 Misjonskvinneforeningenes andel av Stavanger misjonsforenings samlede inntekter i perioden 1872-1902	56
3 Forholdet mellom inntekter og utgifter i Stavanger misjonsforening i perioden 1872-1902	57
4 Forskjellige foreningers bidrag til NMS i perioden 1903-1910	59
5 Fødested (medlemmer 1860)	63
6 Yrkesgrupper blant medlemmene; yrkesaktive og forsørgede (medlemmer 1860)	64
7 Medlemmer ansatt i forvaltning og immaterielle erhverv; yrkesaktive og forsørgede (medlemmer 1860)	67
8 Medlemmer ansatt i handelsvirksomhet; yrkesaktive og forsørgede (medlemmer 1860)	67
9 Medlemmer sysselsatt i skipsfartnæringen; yrkesaktive og forsørgede (medlemmer 1860)	67
10 Medlemmer ansatt i håndverksvirksomhet; yrkesaktive og forsørgede (medlemmer 1860)	67
11 Sivilstatusbetegnelser blant medlemmene i kvinneforeningen (medlemmer 1860)	71
12 Boligforhold (medlemmer 1860)	73
13 Fødested (medlemmer 1907)	76
14 Yrkesgrupper blant medlemmene; yrkesaktive og forsørgede (medlemmer 1907)	77
15 Klasseinndeling (medlemmer 1907)	78
16 Eier/Leier forhold (medlemmer 1907)	78
17 Tjenerhold (medlemmer 1860 og 1907)	79
18 Misjonskvinneforeningenes økonomiske bidrag til misjonskassen i Ardal 1865-1910	96
19 Misjonskvinnene i Ardal; sosial bakgrunn	99
20 Misjonskvinnene i Ardal; familieforhold	100
21 Misjonskvinnene i Ardal; sivilstatus	100

Tabell	Side
22 Antall misjonsforeninger og kvinneforeninger i Bergen krets av NMS 1865-1905	106
23 Antall medlemmer i misjonskvinneforeningene 1865-1940	108
24 Antall kvinner knyttet til forskjellige norske kvinnebevegelser	110
25 Missionslæsning for Kvindeforeninger; antall abonnenter 1884-1909 (Sammenlignet med abonnementstall for NMT og opplagstall for enkelte norske dagsaviser)	122
26 Fordelingen av de forskjellige grupper stoff i MKF 1884-1910	131

F O R K O R T E L S E R B R U K T I O P P G A V E N

ICW	= International Council of Women
MKF	= Missionslæsning for Kvindeforeninger
MR	= Missionsarbeidernes Ring
NKN	= Norske Kvinners Nationalraad
NMS	= Det Norske Missionselskab
NMS Ark.	= NMS' arkiv, Stavanger
NMT	= Norsk Missionstidende
SAT	= Stavanger Amtstidende
St. Ark.	= Statsarkivet, Stavanger

0. INNLEDNING

0.1. PRESENTASJON AV EMNET

Denne oppgaven handler om norske misjonskvinneforeninger i årene 1860-1910. Kvinners organisering i misjonskvinneforeninger på 1800-tallet var den første form for kvinneorganisering i Norge. Ved århundreskiftet eksisterte det mellom 3- og 4000 misjonskvinneforeninger. Det oppsiktsvekkende høye tallet forteller om en unik kvinnebevegelse med enorm bredde, sosialt som geografisk. Misjonskvinneforeningene er, sett både som enkeltstående lokale foreninger og som en landsomfattende kvinnebevegelse, et forsømt og neglisjert område innenfor den historiske forskning. Innenfor misjonsorganisasjonenes egne rekker er emnet til en viss grad behandlet, men også her har hovedvekten av historieforskningen konsentrert seg om helt andre sider ved organisasjonenes historie. Denne oppgaven er et forsøk på å synliggjøre misjonskvinneforeningenes rolle i norsk historie. Emnet burde være interessant både som bidrag til norsk misjonshistorie samt til norsk organisasjons- og kvinnehistorie.

En misjonskvinneforening var en foreningstype som fikk sitt gjennombrudd i Norge på 1840-tallet. Som navnet tilsier var det en forening bestående av kvinner, og det var en forening dannet i den hensikt å støtte misjonen. Støtten som ble gitt var primært av økonomisk art, kvinnene produserte håndarbeider som enten ble omsatt i pengegaver eller gitt direkte til et misjonsselskap. Kvinneforeningene var også viktige støtteforeninger i den forstand at de spredte kunnskap og interesse om misjon.

I min bruk av betegnelsen misjonskvinneforening tenker jeg på kvinneforeninger som støttet den "ytre" misjonen, kristen misjonsvirksomhet blant "hedninger". Kvinneforeningene støttet norske så vel som europeiske "ytre"-misjonsselskap. Av norske misjonsselskap var det "Det Norske Missionselskab" (NMS) som etterhvert skulle få flest misjonskvinneforeninger som støtteforeninger. NMS, stiftet i 1842, var det første norske misjonsselskapet i Norge. Selskapet drev misjonsvirksomhet i Zululand i Sør-Afrika fra 1844 av og på Madagaskar fra 1867. Ved

50-års jubileet i 1892 hadde misjonsselskapet 3000 kvinneforeninger knyttet til seg. Andre norske misjonsselskap stiftet i 1880- og 1890-årene adopterte NMS-modellen med kvinneforeninger som støttetropper, men de oppnådde ikke i forrige århundre å få det samme høye antall kvinneforeninger som NMS.

Misjonskvinneforeningsbevegelsen i Norge på 1800-tallet er derfor primært forbundet med organisasjonen NMS.

NMS var et resultat av at flere misjonsforeninger gikk sammen i 1842. NMS fikk det nedtegnet i sine grunnregler at det var en organisasjon "bestaaende af sine Foreninger", og organisasjonen fikk en demokratisk oppbygning. Överste myndighet hadde generalforsamlingen som bestod av representanter fra alle landets misjonsforeninger. En misjonsforening var imidlertid noe ganske annet enn en misjonskvinneforening. For det første; mens misjonskvinneforeningen kun bestod av kvinner, var misjonsforeningen i realiteten en mannforening. Misjonsforeningen var ikke lukket for kvinner, kvinner hadde adgang til misjonsmöter arrangert av denne. Men kvinnene hadde ikke stemmerett i foreningen. De var heller ikke valgbare til verv i styret eller til å representere misjonsforeningen på krets- og generalforsamlinger i NMS-sammenheng. For det andre; misjonskvinneforeningen var primært en arbeidsforening. Foreningsmötene ble brukt til å produsere håndarbeider til inntekt for misjonen generelt eller NMS spesielt. Misjonsforeningen arrangerte misjonsmöter, hvor forkynnelse, misjonsforedrag og kollekt til NMS var hovedingrediensene. Sist, men ikke minst; mens misjonsforeningen var en integrert del av NMS' organisasjonsapparat med de rettigheter og forpliktelser det medførte, stod misjonskvinneforeningen fullstendig utenfor organisasjonen. Medlemmene i misjonsforeningen kunne velge representanter til NMS' krets- og generalforsamlinger og hadde slik sett innflytelse på beslutninger fattet i organisasjonen. Kvinneforeningene ble fra NMS' side betraktet som ökonomiske støtteforeninger. De hadde formelt sett en fullstendig fri stilling i forhold til NMS.

Ved begynnelsen av 1900-tallet måtte likevel NMS revurdere sitt formelle forhold til misjonskvinneforeningene, og i løpet av en gradvis, langsom prosess ble misjonskvinneforeningene en integrert

del av organisasjonen. Første skritt i retning av integrering ble tatt med bestemmelsen om kvinners stemmerett og begrensede valgbarhet i 1904. Stemmeretten og valgbarheten ble imidlertid gitt på visse betingelser; kvinnene måtte melde seg inn i en misjonsforening. Neste skritt ble tatt med en utvidelse av kvinners valgbarhet, i 1916 ble de gitt adgang til kretsstyrene mens det først i 1939 ble gitt mulighet for kvinner til å bli innvalgt i NMS' hovedstyre.

Om kvinnene som sådan ble innlemmet i organisasjonen, stod misjonskvinneforeningene fremdeles utenfor. Også her skjedde det reformer. I 1918 ble reglene for representasjon på generalforsamlingene endret. Alle foreninger innenfor et sogn, misjonsforeninger så vel som misjonskvinneforeninger, skulle samles til et valg møte for så å i fellesskap velge en utsending til generalforsamlingen. I 1927 ble det åpnet for at også misjonskvinneforeningene kunne sende representanter til kretsforsamlingene. Prosessen med å integrere misjonskvinneforeningene i organisasjonen NMS startet i 1904. Først i 1927 hadde misjonskvinneforeningene de samme rettigheter og de samme forpliktelser som misjonsforeningene, og i 1939 var kvinner og menn formelt sett likestilt i organisasjonen.

I denne oppgaven har jeg valgt å se på misjonskvinneforeningene i perioden 1860-1910. Perioden er valgt fordi den er av spesiell interesse. Etter 1860 viste misjonskvinneforeningsbevegelsen seg å være en kvinnebevegelse i sterk vekst. I 1860 virket ca. 300 misjonskvinneforeninger i Norge, mens det i 1890, bare 30 år etter, eksisterte ca. 3000. Misjonskvinneforeningsbevegelsen stod i løpet av årene 1860-1910 frem som en stor og omfattende kvinnebevegelse med en enorm sosial bredde og geografisk utbredelse. Bevegelsen utviklet også en sterk egenidentitet, fellesskapsfølelsen ble styrket og bevegelsen viste seg som mer handlekraftig. Kvinneperspektivet ved bevegelsen ble mer fremtredende og fikk en viktig plass ved siden av misjonsperspektivet. Misjonskvinneforeningsbevegelsen ble en sterk "frittstående" bevegelse som NMS etterhvert så seg tvunget til å ta mer alvorlig og til å få et mer avklart formelt forhold til.

0.2. HISTORISK INNLEDNING¹

Fremveksten av misjonskvinneforeninger i Norge i forrige århundre må sees i sammenheng med gjennombruddet for den moderne misjonsbevegelsen. Veksten i europeisk oversjøisk virksomhet fra 1500-tallet av banet veien for en ny type kristen misjonsvirksomhet; oversjøisk misjon. Nye verdensdeler og nye folkegrupper ble "oppdaget". Bibelens "misjonsbefaling"² fikk ny aktualitet. Europeiske oppdagelsesreiser og erobringer ble fulgt opp av katolske prester og munkere; fransiskanere, dominikanere og jesuitter tok mange initiativ til misjonsvirksomhet. Pavekirken i Roma ønsket etterhvert en sterkere sentralisering og kontroll av misjonsvirksomheten, og pavens Propaganda Fide i 1622, "Den hellige kongregasjon for troens utbredelse", var et skritt i en slik retning.

Moderne oversjøisk misjon i større målestokk innenfor protestantenes rekke startet fra England og hadde i følge Jarle Simensen "klar sammenheng med den industrielle revolusjon, de samfunnsomforminger og de nye erobringmuligheter den skapte".³ I 1790-årene ble det dannet flere store misjonsselskap i England. De første initiativ ble tatt i frikirkelige kretser, blant baptister og kongregasjonalister, men også lavkirkelige grupper innenfor den engelske statskirke, Church of England, tok initiativ til å grunnlegge misjonsselskap.

Misjonsimpulsen gikk videre til andre vesteuropeiske land, misjonsskoler og misjonsselskap ble dannet i Tyskland, Sveits og

¹) Der ikke spesielle referanser er gitt, er de allmenne bakgrunnsopplysningene i den historiske innledningen hentet fra John Nome: Demringstid i Norge. Fra misjonsinteresse til misjonsselskap (Stavanger, 1942), John Nome: Det norske misjonsselskaps historie i norsk kirkeliv. Fra stiftelsestiden til Schreuders brudd (Stavanger, 1943), Einar Molland: Norges kirkehistorie i det 19. århundre, b. 1 (Oslo, 1979) og Andreas Aarflot: Norsk kirkehistorie, b. 2 (Oslo, 1967).

²) Matteus 28, 18-20.

³) Jarle Simensen med Vidar Gynnild: "Norske misjonærer på 1800-tallet: Mentalitet, sosial profil og foreningsbakgrunn", i Jarle Simensen (red.), Norsk misjon og afrikanske samfunn. Sør-Afrika ca. 1850-1900 (Trondheim, 1984), s. 11-56 (s. 13).

Nederland ved begynnelsen av det 19. århundret. Misjonsimpulsen nådde også Skandinavia. I 1821 ble "Det Danske Missionssekskab" organisert og i 1835 ble "Svenska Missions-Sällskapet" stiftet.

Interesse for kristen misjon og interesse for utbredelse av Bibelen var to sider av samme sak. I 1804 ble "The British Foreign Bible Society" grunnlagt. Selskapet stiftet i England hadde misjonsbevegelsens verdensvide perspektiv; bibelen skulle spres til hele verden. Bibelselskapsbevegelsen spilte en viktig rolle i formidlingen av de nye misjonsideene. Det britiske bibelselskap sendte sine årsberetninger til en rekke interesserte geistlige og lekmenn i mange land i Europa, blant annet til Norge, og sammen med årsberetningene fulgte ofte misjonsskrifter samt beretninger fra forskjellige misjonsselskapers arbeid.

Ideen om kristen misjon var imidlertid ingen ny ide i Norge. De første misjonsimpulser kom til Norge via den pietistiske åndsstrømning på begynnelsen av 1700-tallet. Pietismen var en vekkesbevegelse; enkeltmennesket måtte få en personlig og individuell opplevelse av synd og frelse. Ellers oppfordret pietismen til utvidet bibelkjennskap gjennom husandakter i hjemmene og samlinger i "konventikler"; private fellesskap med skriftlesing, bønn og oppbyggelse utenfor den kirkelige gudstjeneste. Kristendommen måtte vise seg i praktisk nestekjærlighet og i et "brennende" ønske om å virke for andre menneskers frelse. En praktisk konsekvens av de pietistiske strømmingene var interesse for ytre misjon. Thomas von Westen (1628-1727) og Hans Egede (1686-1758) tok ut fra en pietistisk motivering initiativ til misjonsvirksomhet blant henholdsvis samene og grønlanderne.

En radikal retning innenfor den pietistiske bevegelse var herrnhutismen. Herrnhutiske miljø holdt misjonsinteressen oppe i Norge i løpet av 1700-tallet. Bevegelsen hadde sitt utspring i byen Herrnhut i Sachsen i Tyskland og "brödreminigheten" var organisert herfra. Opprinnelig var brödreminigheten en koloni av religiöst forfulgte som hadde søkt tilflukt på godset til en grev Zinzendorf. Kolonien ble kalt Herrnhut og samlet etterhvert både lutheranere og reformerte. Samfunnet som skulle være hevet over konfesjonelle stridigheter, utviklet etterhvert en større kirkelig

selvstendighet. Herrnhutismen førte hvor den vant frem til to typer organisert samfunnsdannelse; menigheter og "sosieteter". En menighet tilhørte kirkerettslig sett samfunnet i Herrnhut, og menigheten hadde sin egen pastor, gudstjeneste, liturgi, dåp og nattverd. Sosietetene bestod av kvinner og menn med herrnhutiske sympatier som fremdeles tilhørte statskirken. Sosietetene skulle primært være "oppbyggelige" felleskap. Sosietetene ble ledet av en forstander utsendt fra Herrnhut eller godkjent av ledelsen der.

På 1730- og 40-tallet ble det dannet herrnhutiske sosieteter i flere større norske byer, og også i distrikter som østfold, Vestfold, Lista og Sunnmøre vant herrnhutismen innflytelse. De herrnhutiske "brödrevennene" stod for et ytterst markert evangelisk kristendomssyn; frelsen lå i det å se seg selv som en synder og deretter "kaste seg ned ved Frelserens fötter". De la vekt på den subjektive erfaringen og opplevelsen og ble av utenforstående betraktet som svært föleleleseladde i sin religionsutövelse.

Den moderne misjonsbevegelse ble gjort kjent i Norge på 1820-tallet ved enkeltpersoners og enkeltgruppers spesielle engasjement. Disse arbeidet for spredning av misjonsideene, økonomisk støtte til utenlandske misjonsselskap samt en bredere kontakt med de samme selskap. Biskop Peder Olivarius Bugge i Trondheim (1764-1849) var en av de förste talsmenn for misjonsbevegelsen. Bugge var sterkt herrnhuttisk inspirert og tok blant annet initiativ til å stifte en brödrevenn-sosietet i Trondheim i årsskiftet 1822-23. I årene 1821-23 stod Bugge som utgiver av det förste norske misjonstidsskrift Efterretninger om Evangelii Fremgang i alle Verdens-dele. Tidsskriftet hentet både tittel og mesteparten av sitt stoff fra et svensk misjonsskrift. Bugge fikk også istand pengeinnsamlinger til misjonen; dels ble penger sendt til Det Danske Missionsselskab, dels støttet Bugge herrnhuternes misjon på Grönland.

En kanskje enda større betydning for utbredelse av misjonsinteresse hadde forstanderen av brödrevenn-sosieteteten i Kristiania, Niels J. Holm (1778-1845). I fra 1827 gav han ut Norsk Missionsblad som i löpet av 5 år nådde et opplagstall på 1000, den gang betaktet som et höyt tall.

Omkring den unge Jörgen Wright Cappelen (1805-78) knyttet det seg etterhvert grupper med sterk interesse for misjon. Cappelen hadde på eget initiativ blitt elev ved misjonsskolen i Basel i Sveits i 1824, og han hadde planer om å reise ut som misjonær til Gullkysten (nåværende Ghana). I 1826 ble han av Basel-misjonsselskapet sendt som "agent" til Norge. Han fikk i oppdrag å spre opplysning om selskapets arbeid, samt arbeide for å få opprettet innsamlingskomiteer på forskjellige steder i landet. Cappelen foretok en Norges-turne og fikk opprettet komiteer i Kristiania, Trondheim, Kristiansund, Bergen, Stavanger, Kristiansand og Drammen.

I Stavanger utviklet det seg et spesielt aktivt misjonsmiljø. Carl von Bülow (1787-1867) kom til Norge i 1826 som utsending for et engelsk interkonfesjonelt indremisjonsselskap. Bülow arbeidet for bibelspredning, vekkelse, indre-og ytemisjon. Bülow kom blant annet til Stavanger, her gikk han igang med møtevirksomhet hvor opplesning av misjonsberetninger og bønn for misjonen var sentrale element. Den 5. desember 1826 tok han initiativ til å danne "Stavanger Missionsforening". 20 menn var tilstede på stiftelsesmøtet, en var haugianer mens resten tilhørte herrnhuternes krets. Stavanger Missionsforening fortsatte å eksistere til tross for at Bülow på grunn av kritiske angrep på statskirken måtte forlate Norge i 1828.

Av alle tiltak og initiativ tatt for å utbre misjonsinteresse i Norge i 1820-årene viste misjonsforeningsmodellen seg å være den mest levedyktige. I 1830-årene ble det stiftet flere misjonsforeninger på Sørvestlandet i området mellom Finnøy og Lyngdal. Også Trondheim, Kristiania og Kristiansand fikk misjonsforeninger mot slutten av 1830-tallet. En ny, ung misjonselevs turne-virksomhet skulle inspirere til mange foreningsdannelser. Hans Christian Knudsen (1816-1863) kom til Norge i 1839 etter et 3-års opphold ved "Det Rhinske Misjonsselskap"s misjonsskole i Barmen.⁴ Sammen med sin far, Fredrik Tobias Knudsen (1785-1878) som lenge hadde arbeidet for

---

⁴) Barmen, tysk by ved elva Wupper, en sideelv til Rhinen. I 1829 ble Barmen slått sammen med andre byer til byen Wuppertal.

misjonssaken, reiste han på en 5 måneders lang agitasjonsreise mellom Kristiansand og Stavanger. Som et resultat av turneen ble 30-40 nye misjonsforeninger dannet på Sörlandet og i Ryfylke.

Fredrik Tobias Knudsen var den förste til å fremme tanken om en landssammenslutning av de norske misjonsforeningene.

Misjonsforeningen i Stavanger gjorde alvor av tankene. I 1840 sendte foreningen et rundskriv til alle kjente misjonsforeninger med forslag om å opprette en misjonsskole og et landsomfattende misjonsselskap. Etter enda et par rundskriv mötte representanter fra 65 misjonsforeninger til et stiftelsesmöte i Stavanger, og den 8. august 1842 ble Det Norske Missionsselskab dannet.

I ledelsen for det nyetablerte selskapet fant man geistlige, herrnhutere og haugianere. Det har i misjonshistoriske kretser foregått debatt omkring hvilken rolle de tre grupperingene spilte i årene för NMS ble en realitet.⁵ Selv om enkelte geistliges rolle trolig er undervurdert av lekmannsorienterte kirkehistorikere,⁶ er det ingen tvil om at den norske kirke som helhet ikke var den instans som tok opp de nye misjonsideene. Misjonsbevegelsen ble ikke presentert for norske menigheter fra prekestolen.

Misjon var en spesialoppgave som trengte spesielt engasjerte personer. De mange vekkelsene som gikk over Norge i forrige århundre var derfor en svært viktig forutsetning for dannelsen av et norsk misjonsselskap i 1842. Vekkelsene startet på slutten av 1700-tallet ved Hans Nielsen Hauges (1771-1824) virksomhet. Hauges "lære" var forankret i en pietistisk kristendomsforståelse med omvendelsen som et vesentlig element. Han la imidlertid sterkere vekt på "det nye livet" etter omvendelsen og hvilke etiske forpliktelser dette livet innebar. Hauge betonet sterkt den gamle lutherske lære om "det allmenne prestedöme", og med dette banet han vei for lekmannsbevegelsen i Norge.

Vekkelsene på 1800-tallet gav næring til en subjektiv

---

⁵) Se omtale av denne debatten i Aarflot, s. 326-28.

⁶) I Nome (1942), blir geistligheten fremstilt som kjölig og avvisende til misjonsappellen.

kristendomsforståelse hvor den personlige erfaringen var grunnleggende. Vekkelsene frembrakte spesielt aktive personer med en ny intensitet i troslivet, personer villige til å gjøre en ekstra innsats for både indre og ytre misjon. De vakte personene søkte sammen i "vennesamfunn". Vennesamfunnene skilte seg ut fra det embetskirken betraktet som "menigheten"; praktisk talt alle som bodde i bygda eller i bydelen. Den moderne misjonsbevegelsens ideer ble tatt opp av vakte mennesker som organiserte seg i misjonsforeninger og senere i et landsdekkende misjonsselskap på tvers av alle offisielle kirkelige organer.

Herrnhutere og haugianere var to grupper av vennesamfunn som virket ved siden av den offisielle kirke. De herrnhutiske kretsene i Norge var svært viktige som mottakere av de moderne misjonsideene. Brödremenighetene hadde mange internasjonale kontakter, og de var åpne for samarbeid på tvers av konfesjonene. Det er nok å minne om Peder Olivarius Bugge og Nils J. Holms tidlige arbeid for spredning av misjonsideene. Typisk var det også at den interkonfesjonelle Carl von Bülow i første omgang kom i kontakt med brödrevenmiljøet i Stavanger, og at det i overveiende grad var disse som inngikk samarbeid med han.

I neste omgang, da ideene skulle få sitt gjennombrudd ved et eget norsk misjonsselskap, viste haugianerne seg som en svært viktig gruppe. Haugianerne hadde i utgangspunktet vært negative til foreningsformen, de ønsket å være lojale mot kirken og var skeptiske til all form for "sekt"-dannelse. Flere haugianerne hadde likevel vist interesse for misjon på 1820-tallet. Hans Nielsen Hauge selv leste flere misjonsskrifter, og både Bugge i Trondheim og Holm i Kristiania søkte støtte i haugianske vennesamfunn. Svært betydningsfullt for dannelsen av NMS i 1842 var det at lederen for haugianerne i Stavanger, John Haugvaldstad (1770-1850), i 1841 hadde foretatt en reise til Tyskland for å studere en misjonsskole og et misjonsselskap. Etter Tysklandsreisen gikk Haugvaldstad for fullt inn for å danne et norsk misjonsselskap, og som den innflytelsesrike leder han var, fikk han store grupper av haugianere med seg. Haugianerne hadde det som skulle til for å gi misjonsbevegelsen den nødvendige styrke; de var økonomisk sterke, de hadde større sosial bredde enn

brödrevennene, og de hadde en trygg forankring i bondesamfunnet.

Gjennombruddet for den moderne misjonsbevegelsen i Norge omkring 1840 må sees i en videre sammenheng, og Jarle Simensen velger å se det sammen med moderniseringsprosessen i Norge.⁷ Gjennombruddet omkring 1840 kom samtidig med det økonomiske omslaget etter den lange depresjonen etter Napoleonskrigene. Bevegelsen vokste frem i takt med de grunnleggende samfunnsmessige og politiske endringene etter midten av forrige århundre. Det er nok å nevne utvidede indre kommunikasjoner, urbanisering, større indre handel, handelsflåtens vekst og rike sildefiskerier på Vestlandet som brakte ny velstand til kystområdene. Kulturelt sett skjedde det også en "modernisering" av Norge; skolevesenet ble bedre utbygd og spredningen av aviser og folkelig religiøs litteratur økte. Dette var svært viktige forutsetninger for at misjonsinteresse kunne spres i landet. Et resultat av endrede økonomiske forhold var nye sosiale forhold. Den lavere mellomklassen i byene vokste og fikk større økonomisk styrke. Grupperinger av bønder ble trukket inn i videre økonomiske sammenhenger. Nettopp i disse nye og voksende mellomklassegrupper som opplevde større velstand etter 1840, var det at misjonsbevegelsen fikk et godt fotfeste.

Selv om misjonsbevegelsen må betraktes som en del av den allmenne bølge av foreningsdannelser i Norge i 1840-årene; næringsmessige, kulturelle og politiske foreninger, hadde misjonsbevegelsen en viktig banebrytende rolle. Andreas Ropeid hevder at "den vakte kristenflokken" i Stavanger, haugianere og brödrevenner, introduserte et nytt prinsipp for samfunnsorganisering i Norge; den frivillige organisasjonen som skulle tjene en ide.⁸ Ideene var som regel impulser utenfra og hadde ofte sammenheng med en tro på individet og en tro på moralsk eller sosial vekst i samfunnet. De lokale foreningene var lokalsamfunnets svar på de ytre impulsene. At det var et misjonsselskap som skulle bli den første landssammenslutning i Norge var neppe en tilfeldighet, hevder Jarle

⁷) Simensen (1984 A), s. 14-15.

⁸) Andreas Ropeid: "Kristenlivet i åra för 1850", i Kjölvi Egeland m. fl. (red.), Stavanger på 1800-tallet (Stavanger, 1975), s. 119-64 (s. 156).

Simensen.⁷ Religionen var et primært anliggende for det 19. århundrets mennesker. Kanskje dannelsen av de uavhengige misjoneforeningene, en frigjøring fra den embetsdominerte kirken, var et viktig bidrag til at "assosiasjonsånden" kunne bryte igjennom i Norge omkring 1840.

Også norske kvinner ble ved begynnelsen av 1800-tallet grepet av de nye misjonsideene. Kvinner var aktive i lekmannsmiljøene. I den haugianske vekkelse spilte kvinnene en betydelig rolle, og i denne vekkelsens tidligste år optrådte de ofte som talere.¹⁰ Kvinner kunne også være ledende skikkelser i brödrevnemiljøene,¹¹ og de var medlemmer av sosietetene på lik linje med menn.¹² John Nome har vist at flere kvinner var med på misjonsmöter knyttet til brödrevnemiljøet i Stavanger.¹³ Omkring 1840 oppstod det imidlertid et skille mellom kvinners og menns organisering og arbeid for misjonen. Skillet ser ut til å ha sammenheng med dannelsen av NMS i 1842. Misjonsarbeidet kom inn i mer institusjonaliserte former, dette førte til snevrere grenser for kvinners virksomhet. Mens mennene fortsatte arbeidet i misjonsforeningene og gikk inn i NMS' organisasjonsapparat, engasjerte kvinnene seg i økonomisk støttearbeid, i misjonskvinneforeninger.

Et første forsök på å danne en kvinneforening for misjonen var blitt gjort allerede i 1826. J. W. Cappelen var på sin "agitasjonsreise" i Norge også innom Trondheim. Her inspirerte han 10 kvinner til å danne et "Selskab" som ved hjelp av håndarbeidsproduksjon skulle arbeide for Basel-misjonen.¹⁴ Cappelen hentet ideen fra Basel, og han fortalte de trondhjemske kvinnene om sveitsiske kvinners arbeid for misjonen. Denne

⁷) Simensen (1984 A), s. 15.

¹⁰) Molland, s. 81.

¹¹) Aarflot, s. 165.

¹²) Molland, s. 103.

¹³) Nome (1943 A), s. 76.

¹⁴) Erling Danbolt: Misjonstankens gjennombrudd i Norge, b. 1 (Oslo, 1947), s. 202.

sannsynligvis eldste misjonekvinneforening i Norge kom aldri i praksis til å arbeide for misjonen, men ble straks etter sin grunnleggelse en filantropisk kvinneforening som arbeidet for fattige barn i Trondheim.

Hans Christian Knudsen påvirket kvinner i Christiania til å danne en "Dame-Missionsforening" i 1839.¹⁵ Sentral i misjonskvinneforeningen i hovedstaden var Knudsens søster, Ane Cathrine Knudsen. I 1841 flyttet hun til Drammen og dannet ca. 1841-42 en "Dame-Missionsforening" der.¹⁶ I 1843 ble det også dannet "en liden Dameforening" i Trondheim; denne foreningen fungerte som en "syforening".¹⁷

Felles for de første misjonskvinneforeningene i Norge var det at de ønsket å gi økonomisk støtte til misjonen, konkretisert ved forskjellige utenlandske misjonsselskap. Kvinnene støttet ved hjelp av håndarbeidsproduksjon. Håndarbeidene ble enten sendt direkte til et misjonsselskap, eller solgt og pengeutbyttet sendt til selskapet.

J. W. Cappelen og H. C. Knudsen hadde oppholdt seg ved tyske og sveitsiske misjonsskoler, og de hadde sett hvordan kvinner i disse områdene dannet arbeidsforeninger for å støtte misjonsselskapene. Misjonskvinneforeningsformen var en tysk-sveitsisk modell som via utenlandske impulser kom til Norge. Det nystiftede norske misjonsselskapet innså tidlig at det var gunstig for et misjonsselskap å ha et nett av kvinneforeninger som kunne gi misjonsorganisasjonen et økonomisk fundament. I NMS' første årsberetning fulgte det med en innbydelse til "alle evangeliske Christne" om å støtte misjonen. I et eget avsnitt ble det hevdet at "Qvindekjønnet" hadde mye å utrette for misjonen, og eksempler fra Syd-Tyskland, Sveits og fra protestantiske kretser i Frankrike ble trukket frem for å vise hva kvinnene her gjorde av arbeid for å

¹⁵) Nome (1943 A), s. 71-72.

¹⁶) Ibid., s. 72.

¹⁷) Ibid., s. 74.

støtte sitt misjonsselskap.¹⁸ NMS kom med en oppfordring til norske kvinner:

"Vistnok vilde der ogsaa hos os kunne vindes mange deeltagende Hjerter og villige Hænder for denne Maade at virke paa for Missionen; maatte det lykkes".¹⁹

Den første respons på oppfordringen kom fra Lyngdal. Gustava Kielland, gift med presten Gabriel Kielland som var brødrevenn og en sentral person i dannelsen av både Stavanger Missionsforening og NMS, deltok på NMS' generalforsamling i 1844.²⁰ Her ble årsberetningen med den spesielle oppfordringen til "Qvindekjønnet" opplest. Oppglødd av dette reiste Gustava Kielland tilbake til Lyngdal og startet en misjonskvinneforening der. Bondekvinner utgjorde basisen i foreningen som arbeidet med ull som hovedråvare, kvinnene kardet, spant og strikket på arbeidsmøtene sine.

Gustava Kielland ble oppfordret til å videreformidle sine gode erfaringer fra kvinneforeningsarbeidet i Lyngdal. I 1845 stod det trykt en artikkel i et Maanedsskrift for Missionsvenner som på en jordnær og livlig måte beskrev kvinneforeningens arbeid.²¹ Lyngdalforeningen var den første bygde-misjonskvinneforening i Norge. Foreningen ble et forbilde og et eksempel til etterfølgelse for andre norske kvinner, og etter 1845 kan vi se en markert økning i antallet misjonskvinneforeninger. I årene 1845-50 ble det dannet flere kvinneforeninger i bygder på Sørlandet og i Ryfylke. Östlandsbygdene kom senere med i bevegelsen, men i løpet av årene 1850-54 ble det dannet et par-tre misjonskvinneforeninger i österdalen. I Bergen ble de første misjonskvinneforeninger grunnlagt i 1853-54. Senere på 1850-tallet nådde bevegelsen de nordligste deler av landet. Veksten var rolig frem til 1860, etter den tid skjöt den fart og ble til den omfattende og vidtrekkende

¹⁸) NMS' 1. Aarsberetning, for 1842 (Stavanger, 1843), s. 26-27.

¹⁹) Ibid., s. 27.

²⁰) Nome (1843 A), s. 80.

²¹) Maanedsskrift for Missionsvenner no. 11, 1845, s. 174-176.

kvinnebevegelse vi skal behandle nærmere.

0.3. PROBLEMSTILLING

Som tidligere uttrykt er denne oppgaven et forsök på å synliggjöre misjonskvinneforeningenes rolle i norsk historie. Siden lite tidligere er gjort for å belyse dette emnet, blir oppgaven ganske enkelt en undersökelse av norske misjonskvinneforeninger i ärene 1860-1910. Hvordan artet dette fenomenet seg? Hvordan må fenomenet betraktes i forhold til omgivelsene og samfunnet? To forskjellige synsvinkler blir benyttet. Emnet vil bli sett "nedenfra" ved at vi spør oss hvordan misjonskvinneforeningene fungerte på lokalplan, og "ovenfra" ved at misjonskvinneforeningene blir studert som en landsomfattende bevegelse.

"Nedenfra"-synsvinkelen volder i utgangspunktet visse problemer. Det er umulig i en oppgave som denne å se på den rolle 3-4000 misjonskvinneforeninger spilte i sine respektive lokalsamfunn. Jeg har gjort et utvalg og vil i denne oppgaven studere en misjonskvinneforening i Stavanger samt misjonskvinneforeninger i bygda Ardal i Ryfylke. Utvalget ble gjort ut fra det tilgjengelige kildematerialet. önsket om å studere både en byforening og en bygdeforening, gjerne foreninger i Stavanger-regionen, var også avgjørende for valget av kvinneforeninger.

Jeg har arbeidet ut fra en treleddet problemstilling. For det første; hva slags virksomhet drev misjonskvinneforeningene i ärene 1860-1910? For det andre; misjonskvinneforeningene var sett fra NMS' side ökonomiske støtteforeninger, hva bidrog de med ökonomisk? For det tredje; hvem var medlemmer i misjonskvinneforeningene, fra hvilke sosiale lag i lokalsamfunnet rekrutterte kvinneforeningene sine medlemmer?

I forsöket på å se misjonskvinneforeningene "ovenfra" vil tre emner bli behandlet. Först og fremst vil jeg se på misjonskvinneforeningene som en egen kvinnebevegelse. Hva særpreget bevegelsen, hvordan fremstod den i ärene 1860-1910? Dernest vil jeg behandle forholdet mellom NMS og kvinneforeningsbevegelsen. Hovedvekten blir lagt på NMS' syn og

holdninger til misjonskvinneforeningene, hvordan holdningene ble endret og hvorfor. Til slutt setter jeg misjonskvinneforeningsbevegelsen inn i en større "kvinnesammenheng" og ser på bevegelsens forhold til den parallelle kvinnesaksbevegelsen i Norge. En helt konkret sak danner utgangspunktet for undersøkelsen. Enkelte misjonskvinner dannet i 1907 en "Missionsarbeidernes Ring" (MR) i den hensikt å representere misjonsarbeidet i paraplyorganisasjonen "Norske Kvinners Nasjonalråd" (NKN). Nasjonalrådet var dominert av kvinnesakskreftene, og MR-saken uttrykker derfor mye om forholdet mellom de to kvinnebevegelsene.

0.4. KILDER

I studiet av misjonskvinneforeninger står vi overfor et sentralt kildeproblem; mangelen på skriftlig kildemateriale. Dette skyldes delvis det faktum at svært få lokale misjonskvinneforeninger førte protokoll. Også mangelen på organisering, både i forhold til NMS og misjonskvinneforeningene imellom, forklarer det manglende skriftlige kildematerialet. Så lenge misjonskvinneforeningene ikke var organisert i en landsorganisasjon foreligger det ikke noe fullstendig register over denne type foreninger i Norge, ingen årsberetninger fra lokale kvinneforeninger og ikke noe etterlatt arkiv fra et eventuelt organisasjonsapparat.

Til tross for kildeproblemet; det faktum at lite skriftlig materiale foreligger forteller vesentlige ting om det som særpreget misjonskvinneforeningene og misjonskvinneforeningsbevegelsen. Annen foreningsvirksomhet i denne perioden var gjerne kjennetegnet ved protokollføring av møtevirksomhet og regnskap, skriftlige medlemsregistre og årsmøter med valg av foreningsstyre og representanter til eventuelle generalforsamlinger eller landsmøter. En misjonskvinneforening hadde stort sett ikke slike kjennetegn og var en dermed en "uformell" type forening. Misjonskvinneforeningene baserte sin virksomhet på tilsynelatende "løse" bånd og forbindelser som lojalitet, fellesskapsfølelse og samhörighet. At denne foreningsbevegelsen likevel ble såpass stor og omfattende, viser at uformelle bånd kunne være sterke og virkningsfulle nok til å holde kvinner sammen i arbeid for felles

mål.

Misjonskvinneforeningsbevegelsen har i ettertid blitt en "usynlig" bevegelse, noe som skyldes nettopp denne omtalte mangelen på etterlatt skriftlig materiale. Dette kan forklare den manglende interesse og forskningsinnsats på feltet. Tar vi utgangspunkt i det ufullstendige kildemateriale som tross alt foreligger, og har vi klart for oss foreningenes "uorganiserte" og "uformelle" preg, er det likevel fullt mulig å undersøke emnet nærmere.

Min undersøkelse av en misjonskvinneforening i Stavanger, "Kvindeforeningen af 3die December 1860", senere kalt "Stavanger ældre Kvindeforening", bygger i hovedsak på en protokoll foreningen har etterlatt. Protokollen ble brukt i tidsrommet 1860-1907 men er svært sporadisk ført. Den er først og fremst en regnskapsprotokoll, møtevirksomheten er ikke på noe tidspunkt registrert. Ellers inneholder protokollen medlemslister for årene 1860 og 1907. Andre opplysninger om kvinneforeningen har jeg hentet fra to av Stavanger misjonsforenings protokoller. Gjennomgang av enkelte årganger av lokalavisen Stavanger Amtstidende (SAT) har også gitt opplysninger om kvinneforeningens virksomhet.

I studiet av misjonskvinneforeninger i Ardal er Ardal misjonsforenings regnskapsprotokoll brukt som primærmateriale. Regnskapsprotokollen er ført i perioden 1865 til 1955. Her er det gitt detaljerte opplysninger om hva de enkelte kvinneforeningene gav av pengegaver, det er også gitt opplysninger om hva slags håndarbeidsprodukt pengeutbyttet skrev seg fra. Kvinneforeningene står oppført i protokollen med representanter, og slik får vi vite navnet på kvinner som var med i kvinneforeningsarbeidet i bygda.

NMS' skriftlige kontakt med misjonskvinneforeninger var begrenset til mottakelse av gaver. En viktig kilde i studiet av misjonskvinneforeningene er derfor de såkalte gavefortegnelsene hvor alle motatte gaver stod oppført. I NMS tidligste årsberetninger, til og med beretningen for året 1863, stod det i årsregnskapene detaljerte oversikter over alle mottatte gaver. Gavelistene stod også trykt i NMS' blad, Norsk Missionstidende

(NMT), fra 1845 til 1883. I fra 1883 ble gavefortegnelsene utgitt som egne, trykte tillegg til NMT.

Om ikke misjonskvinneforeningene selv sendte årsrapporter til NMS, er årsberetningene en viktig kilde i studiet av misjonskvinneforeninger. Misjonsforeninger i både bygd og by hadde i sin årsberetninger ofte et eget avsnitt om kvinneforeningsaktiviteten i området. Ellers ble misjonskvinneforeningsvirksomheten både på kretsplan og på landsplan kommentert i årsberetningene.

I arbeidet med kvinneforeningene i Stavanger og Ardal har ett av formålene vært å finne ut hvilke sosiale grupper kvinneforeningene rekrutterte sine medlemmer fra. Jeg har gått til folketellingene for Stavanger by i 1865, 1875 og 1900, og folketellingen for Ardal i 1875 for å kunne identifisere medlemmene av kvinneforeningene og for dermed å finne opplysninger om sosial status, boforhold og familieforhold.

Selv om misjonskvinneforeningsbevegelsen ikke var organisert i en landsorganisasjon, eksisterer det skriftlige kilder som kan fortelle oss noe om den landsomfattende bevegelsen. Et svært viktig skriftlig dokument er Missionslæsning for Kvindeforeninger (MKF), et eget tidsskrift for bevegelsen. Bladet kom ut fra 1884, det ble redigert av Bolette Gjör som selv var aktiv i kvinneforeningsarbeid, og det baserte sitt innhold på brev fra og artikler av norske misjonskvinner og norske, kvinnelige misjonærer.

I mitt forsøk på å plassere misjonskvinneforeningsbevegelsen i forhold til kvinnesaksbevegelsen i samme periode, legger jeg som tidligere nevnt vekt på en konkret sak, saken omkring Missionsarbeidernes Ring. Missionsarbeidernes Ring ble ledet av Bolette Gjör, som også ledet en "Damekomite" som arbeidet for utdanning av kvinnelige misjonærer. Disse to arbeidsområdene var tydeligvis så infiltrert i hverandre at det som angikk MR ble protokollført i Damekomiteens protokoll. Damekomiteens protokoll er en viktig skriftlig kilde i behandlingen av MR-saken.

NMS' tidsskrift Norsk Missionstidende er også et viktig dokument.

Her finner vi uttrykk for holdninger til og syn på misjonskvinneforeningene innenfor NMS' egne rekker.

0.5. LITTERATUR

Misjonskvinneforeninger er et emne som er lite behandlet i tidligere historisk litteratur. Foreningene er nevnt i enkelte historieverk som tar for seg generell Norgeshistorie på 1800- og 1900-tallet.²² Ellers har emnet fått en mer utfyllende omtale i verket Kvinnenes kulturhistorie hvor et eget kapittel, skrevet av Elisabeth Koren, er viet misjonskvinnene.²³ Anne-Lise Seip berører emnet i artikkelen "Kvinne-innsats i sosialt og veldedig arbeid i det 19. og 20. århundre".²⁴ Misjonskvinneforeningenes arbeid i Stavanger er til en viss grad behandlet i Brit Marit Foldöys hovedoppgave fra 1982 "Frivillig organisering blant kvinner i Stavanger frem til 1. verdenskrig".²⁵

Vitenskapelige undersøkelser av misjonskvinneforeningsbevegelsen er heller ikke fortatt innefor misjonshistoriske kretser. Emnet har likevel fått en bredere dekning i NMS-sammenheng. Gustava Kielland og kvinneforeningen i Lyngdal er viet stor oppmerksomhet, og da det i 1940 ble det gitt ut et jubileumsskrift for kvinneforeningsbevegelsen med bidrag av forskjellige forfattere, ble hovedvekten lagt på Gustava Kielland og "hennes livsverk".²⁶ I

²²) F. eks. Hans Try: To kulturer, en stat. 1851-1884 (Oslo, 1979), s. 432, (Bind 11 i Knut Mykland (red.), Norges Historie), og Jens Arup Seip: Utsikt over Norges historie, b. 2 (Oslo, 1981), s. 66.

²³) Elisabeth Koren: "Misjonskvinner", i Kari Vogt m. fl. (red.), Kvinnenes kulturhistorie, b. 2 (Oslo, 1985), s. 134-39.

²⁴) Anne-Lise Seip: "Kvinne-innsats i sosialt og veldedig arbeid i det 19. og 20. århundre", i Kvinnen i historien og kunsten - virkelighet og myte. Mønstring av humanistisk kvinneforskning og kvinnelitteratur (Utgitt av NAVFs sekretariat for kvinneforskning, arbeidsnotat nr. 1/86), s. 78-98.

²⁵) Brit Marit Foldöy: "Frivillig organisering blant kvinner i Stavanger frem til 1. verdenskrig", (Hovedoppgave i historie, Bergen 1982).

²⁶) T. B. Ekeland m. fl.: Sæden som bar hundre fold. Gustava Kielland og hennes livsverk (Stavanger, 1940).

jubileumsverket utgitt i anledning NMS' 100-års jubileum, hadde John Nome med et fyldig kapittel om misjonskvinneforeningene.²⁷ Lokal misjonskvinneforeningsvirksomhet er ellers behandlet i diverse jubileumsskrift for enten særskilte kretser av NMS, eller for bygder og byer hvor det ble drevet misjonsvirksomhet. Spesiell interesse i vår sammenheng har Emil Birkelis Liv i vekst gitt ut i forbindelse med Stavanger krets' 100-årsjubileum i 1946.²⁸

Ellers har misjonskvinneforeningsarbeid og annet misjonsarbeid ofte fått en betydelig plass i bygdehistorieskrivningen. I denne sammenheng fikk jeg god nytte av Sigurd Eikelands bygdebok for Ardal.²⁹

---

²⁷) Nome (1943 A), s. 69-95.

²⁸) Emil Birkeli: Liv i vekst. Jubileumsbok for Stavanger krets av Det Norske Misjonsselskap 1846-1946 (Stavanger, 1946).

²⁹) Sigurd Eikeland: Ardal. Frå istid til nåtid (Sandnes, 1969).

KAPITTEL 1.: EN MISJONSKVINNEFORENING I STAVANGER

1.0. INNLEDNING

Vi skal i følgende kapittel gjøre et nærstudie av en misjonskvinneforening i Stavanger; "Kvindeforeningen af 3die December 1860", fra 1876 kalt "Stavanger ældre Kvindeforening". Kvinneforeningen ble dannet i 1860 og var fremdeles i full aktivitet i 1910. Misjonskvinneforeningen virket i Stavanger, en spesiell by i misjonssammenheng. Byen hadde sterke tradisjoner når det gjaldt misjonsinteresse og misjonsaktivitet, samtidig som Stavanger var et administrativt senter for NMS. Byen hadde også et utbredt foreningsliv, flere kvinneforeninger arbeidet for misjonen i Stavanger. Vår utvalgte misjonskvinneforening stod ikke isolert men arbeidet og virket i en sammenheng. Samarbeid og samhandling fant sted mellom kvinneforeningene og annen virksomhet for misjonen. Innledningsvis skal vi se på de forholdene som med rette gav Stavanger "misjonsby"-betegnelsen.¹ Vi skal deretter se på fremveksten av misjonskvinneforeninger i byen, for bedre å kunne plassere "vår" kvinneforening også i denne sammenheng.

Stavanger i forrige århundre var en by i sterk vekst. Rike tilganger på sild og glanstid for norsk skipsfart skapte gode vilkår for handels- og næringsliv. Veksten i næringslivet førte til stor innflytting fra distriktene inn til byen, og folketallet ble 12-doblet i løpet av årene 1815-1900.² Stavanger ble i løpet av 1800-tallet landets fjerde største by. I 1801 bodde det 2.500 mennesker i byen som da var mindre enn både Drammen, Halden og Kristiansand.³ I 1875 hadde Stavanger et folketall på 20.300 og hadde nesten tatt igjen Trondheim med sine 22.500 innbyggere.

---

¹) Opplysningene om Stavanger som "misjonsby" er hentet fra Nome (1943 A) og Emil Birkeli: Overraskelser i norsk kristenliv. Stavanger Misjonsforening gjennom 125 år (Stavanger, 1951).

²) Hans E. Næss: "Befolkningsekspløsjonen", i Kjølvs Egeland m. fl. (red.), Stavanger på 1800-tallet (Stavanger, 1975), s. 37-86 (s. 42).

³) Tore Pryser: Norsk historie 1800-1870. Fra standssamfunn mot klassesamfunn (Oslo, 1985), s. 34-35.

Bergens innbyggertall var samme år på 34.400, mens det i Kristiania bodde 77.000 mennesker. Sammenlignet med Kristiania var Stavanger fremdeles en småby, men det var en by som i løpet av kort tid hadde markert seg og fått en betydningsfull plass på norgeskartet.

Stavanger ble Norges "misjonshovedstad". Byens innbyggere hadde tidlig vist interesse for misjon og misjonsvirksomhet. Vi har sett at Carl von Bülow i samarbeid med brödrevennene dannet den første norske misjonsforening her i 1826. Stavangerforeningen gjorde senere en aktiv innsats for å få samlet andre misjonsforeninger i et landsomfattende selskap. Resultatet ble Det Norske Missionsselskab stiftet i Stavanger i 1842. Det var naturlig at utsendingene på stiftelsesmøtet valgte en "Bestyrelse" som skulle sitte i Stavanger. Bestyrelsen ble fra 1846 av kalt "Hovedbestyrelsen". Det landsomfattende selskapet fikk dermed sitt administrative sentrum i Stavanger.

I 1843 vedtok NMS' generalforsamling at det skulle opprettes en misjonsskole i Stavanger. Skolen kom igang samme år, men etter at det første kull misjonærer var utdannet ble den nedlagt. Misjonsskolen startet opp igjen i 1857 og ble siden en fast institusjon i Stavanger. Misjonsskolen var med på å befeste inntrykket av Stavanger som en misjonsby. Her bodde og studerte de vordende misjonærene. Skolens forstander og lærere fikk innflytelse både i NMS og i byens foreningsliv.

I 1849 ble det vedtatt å opprette en fast, lønnet sekretær i NMS. Sekretæren skulle ha arbeidet med selskapets stadig økende korrespondanse, samt sitte i hovedbestyrelsen og føre protokollen for denne. Sekretæren fikk også redaktøroppgaven for NMS' tidsskrift, Norsk Missionstidende. Sekretæren ble en sentral skikkelse i NMS ettersom han stod for den daglige driften av selskapet. Alle saker som skulle legges frem for hovedbestyrelsen ble forberedt på sekretærens kontor, og sekretærens innstilling i sakene var gjerne avgjørende for de beslutninger bestyrelsen tok. Lars Dahle var en mann som markerte seg særlig sterkt i denne

stillingen.⁴ Dahle var misjonær på Madagaskar fra 1870. I 1877 ble han valgt til de norske misjonærenes første tilsynsmann, en stilling han beholdt i ti år. Ellers utførte Dahle et svært betydningsfullt forskerarbeid i gassisk språk og gassisk folklore, og han arbeidet med en gassisk bibeloversettelse i 14 år. I 1887 ble Dahle kalt til å ta over sekretærstillingen i NMS. Dahle beholdt denne frem til 1920 og sørget dermed for en uvanlig sterk kontinuitet i selskapets ledelse og strategi. Dahle var sterk og dominerende, omtalt i sin samtid som "hövdingen", og det var få eller ingen som pleide å opponere noe større mot hans autoritet.

Stavanger var altså administrasjonssenteret for det nye, norske misjonsselskapet. Den lokale misjonsforeningen ble sterkt preget av dette. Fra å være en lekmannsbasert misjonsforening med brödrevener og haugianere som grunnlag, ble foreningen etterhvert dominert av menn knyttet til NMS-ledelsen. Sekretæren, lærerne ved Misjonsskolen og andre hovedbestyrelsesmedlemmer vekslet om å sitte i ledelsen av Stavanger misjonsforening. Foreningen ble dominert av teologer og NMS-funksjonærer og mistet gradvis sitt fotfeste i byens lekmannsgrupper. Resultatet ble en eksklusiv forening med få medlemmer.

Stavanger misjonsforening døde ut. Det som i utgangspunktet kjennetegnet foreningen, regelmessige misjonsmöter og mange aktive medlemmer, var så godt som borte i 1880- og 1890-årene. I 1902 ble foreningen nedlagt. I de siste årene för nedleggelsen hadde foreningen kun fungert på papiret. Stavanger misjonsforening hadde representert den mannlige aktivitet og virksomhet for misjonen i byen. Som et forsök på å opprettholde mennenes interesse for misjon, ble det vedtatt å grunnlegge "menighetsmisjonsforeninger" i byens tre menigheter; Domkirken, Petri og Johannes. Disse skulle erstatte den tidligere Stavanger misjonsforenings arbeide.

Emil Birkeli har i sin bok om Stavanger misjonsforenings historie beskrevet tilstanden for byens misjonsliv i 1880-årene slik:

---

⁴) Simensen (1984 A), s. 49-51 og Olav Uglem: Norsk misjonshistorie (Oslo, 1979), s. 103-109.

"Og når Stavanger misjonsforening som ble stelt av menn, smuldret bort, besto kvinneforeningene like godt."⁵

Kvinneforeningene for misjonen ble værende på skansen. De mange misjonskvinneforeningene i Stavanger og deres brede aktivitet vitnet om en sterk og levende interesse for misjon blant kvinnene. Mens man i 1880- og 90-årene skrev i Stavanger misjonsforenings protokoll at fremmötet "kan ikke betegnes som godt",⁶ samlet fellesmötene for misjonskvinneforeningene i byen både 4- og 500 kvinner.

Det er vanskelig å få fullstendig oversikt over fremveksten og utbredelsen av misjonskvinneforeningsbevegelsen i Stavanger. Kvinneforeningene hadde ingen institusjonell, formell kontakt med NMS. Kontakten var begrenset til de gavene kvinneforeningene sendte selskapet. Gavefortegnelsene er derfor vår viktigste kilde. Men også studiet av gavefortegnelsene byr på visse problemer, det ble operert med forskjellige betegnelser på kvinneforeningene til forskjellige tider. At kvinneforeningene nå og da stod oppført i gavelistene med kvinnelige representanter eller ledere, har imidlertid gjort identifiseringen lettere.

Den første misjonskvinneforeningen i Stavanger ble dannet i løpet av vinteren 1844-45. I april 1845 mottok hovedbestyrelsen av NMS en gave bestående av "2 Skjorter, 10 Lommetørklæder, 4 Par Strømper, 2 Par Seler, 12 Halskraver" fra "Foreningen af Missionsveninder".⁷

Hva vet vi om denne Foreningen af Missionsveninder?

Misjonshistorikere som John Nome og Emil Birkeli hevder at den første kvinneforeningen i Stavanger hadde sitt opphav i herrnhutiske brödrevennkretser.⁸ Nome har vist at flere kvinner var aktive i brödremenigheten. Han ser det derfor som sannsynlig

⁵) E. Birkeli (1951), s. 39.

⁶) Ibid., s. 42.

⁷) NMS' 3. Aarsberetning, for 1844 (Stavanger, 1845), s. 9.

⁸) Nome (1943 A), s. 75-80 og E. Birkeli (1946), s. 410-412.

at disse kunne ha dannet en kvinneforening for misjonen. At man i den første kvinneforeningen brukte "Missionsveninde"-betegnelsen som har et visst språklig slektskap med "Brödrevenn"-betegnelsen, er kanskje et argument for at kvinnene i den første misjonskvinneforeningen i Stavanger vanket i brödremenigheten og hadde tilegnet seg dette miljøets terminologi.

I misjonsmiljøet i Stavanger eksisterte det i ettertid klare oppfatninger om hvor den eldste kvinneforeningen hadde sitt opphav. Presten Ragnvald Gjerlöw skrev følgende i 1914:

"Saaledes i den ældste hedningemissions kvindeforening som ut fra Brödrevenerne er stiftet i Stavanger. Den har holdt sig helt til nu og har fremdeles sine möter paa omgang inden enkelte ældre Stavangerfamilier."⁹

Også NMS' gavefortegnelser taler for at kvinneforeningen med opphav i Brödremenigheten var den eldste. I 1872 kan vi lese at NMS har mottatt en gave på 8 Spesidaler fra "Stavanger ældste Kvf. ved S. Due".¹⁰ S. Due står etter all sannsynlighet for Stephan Due som fra 1842 av var forstander i brödremenigheten i byen.¹¹ Kvinneforeningen knyttet til Brödremenigheten i Stavanger ble på 1870-tallet betegnet som "den ældste" i Stavanger.

Gavelistene opererte imidlertid med forskjellige navn på denne kvinneforeningen. Det startet som vi har sett med "Foreningen af Missionsveninder", i mange år ble den kalt "Stavanger Dameforening", senere ble det "den ældste Kvindeforeningen" før den endte opp med tittelen "Fru Dues Kvindeforening" fra 1897.

NMS fikk i sine første år kun sporadisk støtte fra denne kvinneforeningen. Først etter 1860 begynte kvinneforeningen å gi NMS regelmessig støtte. Kvinneforeningen knyttet til Brödremenigheten i Stavanger var internasjonalt orientert, og de

---

⁹) Ragnvald Gjerlöw: "Det religiöse og kirkelige liv i Stavanger i det sidste aarhundrede", i jubileumsskriftet Stavanger 1814-1914 (Stavanger, 1914), s. 105-54 (s. 118).

¹⁰) Gavefortegnelse i NMI no. 2, 1872, s. 73.

¹¹) Nome (1943 A), s. 79.

støttet brödrevnenes utbredte misjonvirksomhet. Vi skal se et eksempel på en gave foreningen sendte brödrevnenes grønlandske misjon, administrert fra København. Stephan Due stod som formidler av gaven:

"Fra Stavanger har jeg ved Herr S. J. Due modtaget for den grønlandsk [sic] Mission for 1845 af Dameforeningen i Stavanger: 10 Par Strømper; 7 St. diverse Lommetørklæder; 6 Haandklæder; 2 St. Baand; 2 Par Seeler. For 1846: 12 Börneskjorter; 7 Börnechemiser [undertøy el. nattøy]; 26 Par uldne Strømper; 3 Par Bomuldsstrømper; 1 sribet Blouse; 2 Pulsvarmere [...] Kjöbenhavn den 29de Mai 1847. Taknemmeligst Joh. Fr. Matthiesen."¹²

På 1840-tallet ble det også dannet en andre misjonskvinneforening i Stavanger, Stavanger ældre Kvindeforening. Foreningen satte i ettertid sitt grunnleggelsesår til 1846.¹³ I 1847 mottok NMS den første gave på 14 Spesidaler fra denne foreningen.¹⁴ Mens kvinneforeningen i Brödremenigheten i gavelistene ble betegnet som "den ældste", ble denne foreningen samtidig kalt "den ældre". I gavelistene på 1860-tallet kan vi se at foreningen var representert ved Karen Omdahl, og hun har i ettertid fått æren for å ha startet foreningen.

Hvem var Karen Omdahl? Hun var født på Toten i 1796, innvandret til Stavanger og giftet seg med lærer T. Omdahl.¹⁵ Haugianerne i byen pleide å ha sine oppbyggelsesmøter i Omdahls hjem på Valberget.¹⁶ Etterhvert ble flokken av haugianere for stor for et enkelt hjem, og de gikk sammen om å bygge et forsamlingslokale i Nygaten i Stavanger. De som hadde satt penger i huset "testamenterte" det til "Christeligsindede oppbyggelses-sögende

¹²) Det Norske Missionsblad (også kalt Norsk Missionsblad) no. 12, 1847, s. 96.

¹³) Se f. eks. NMS' 71. Aarsberetning, for 1912 (Stavanger, 1913), s. 30.

¹⁴) NMS' 6. Aarsberetning, for 1847 (Stavanger, 1848), s. 31.

¹⁵) E. Birkeli (1946), s. 413.

¹⁶) Ropeid (1975), s. 138.

Venner i Stavanger By og Omegn".¹⁷ Testamentet var underskrevet av både kvinner og menn. Med Karen Omdahl i spissen, dannet kvinner aktive i haugianermiljøet i Stavanger en misjonskvinneforening i Stavanger i 1846. Kvinneforeningen holdt sine møter i "Opbyggelseshuset i Nygaden" som ble innviet i 1846.

I motsetning til kvinneforeningen med opphav i Brödremenigheten, hadde denne kvinneforeningen sitt opphav i haugianske kretser. Både sosialt og kulturelt var det forskjell på haugianere og brödrevenner i Stavanger. Brödremenigheten hentet sine medlemmer fra samfunnets øverste lag. Nome betegner medlemmene som "höyere sivile (og enkelte geistlige) embetsmenn eller folk fra velhavende og "dannede" handelsfamilier".¹⁸ Det haugianske miljø i Stavanger var i stor grad et innflyttermiljø, og sosialt sett tilhørte haugianerne en "mellomklasse av borgerlige sparere på vei oppover mot bedre økonomiske kår".¹⁹

Kvinneforeningene med opphav i to forskjellige religiøse miljø rekrutterte sine medlemmer fra ulike sosiale miljø. Foreningen fra haugianermiljøet tok et annet navn enn "Dameforeningen" fra Brödremenigheten, nemlig navnet "Qvindeforening". Vi har sett at de første misjonskvinneforeninger i Norge, i henholdsvis Christiania, Drammen og Trondheim, alle kalte seg "Damemissionsforeninger". Gustava Kiellands forening i Lyngdal var den første som tok i bruk "Qvindeforening"-navnet, et navnevalg som i høyeste grad var bevisst:

"- Se, dette er nu nogle af de ydre Træk af vor simple, fordringsløse Qvindeforening (Dametitelen frabede vi uldspindende Lyngdalerinder os venskabeligst!)..."²⁰

Betegnelse på det forrige århundres kvinner var sosialt betinget. Brit Berggren har i en artikkel vist at kvinner fra overklassen ble benevnt "Frue" og "Fröken", kvinner fra middelklassen "Madam" og

¹⁷) Ibid.

¹⁸) Nome (1943 A), s. 15-16.

¹⁹) Ibid., s. 15.

²⁰) Maanedsskrift for Missionsvenner no. 11, 1845, s. 175.

"Jomfru" mens kvinner av folket ble kalt for "Koner" og "Piger".²¹ "Qvinde" og "Dame"-betegnelsen ble også brukt alt etter hvilket sosialt lag en kvinne tilhørte. De første misjonskvinneforeninger var alle byforeninger. Når det ble dannet en bygdeforening i Lyngdal, tok den et navn som trolig passet bondekonene bedre. Det er interessant å merke seg at de haugianske kvinnene i Stavanger, flere av dem kanskje innflyttere fra bygdene, følte seg nærmere beslektet med de "uldspindende Lyngdalerinder" og foretrak "Qvindeforening"-navnet fremfor det mer by- og overklassepregede "Dameforening".

Vi har sett på de to første misjonskvinneforeningene i Stavanger. Foreningene hadde det til felles at begge hadde opphav i lekmanmiljøer i Stavanger. Kvinner aktive i henholdsvis brödrementen og haugianermiljøet dannet kvinneforeninger for misjonen. Før 1840 hadde kvinner og menn i lekmanmiljøene arbeidet på lik linje i arbeidet med å støtte misjonen. Etter 1840 ser vi ny, kjønnsbestemt arbeidsfordeling. Kvinnene dannet egne kvinneforeninger, økonomiske støtteforeninger, mens mennene gikk inn NMS' formelle organisasjonsapparat.

De to eldste kvinneforeningene i Stavanger fortsatte sin virksomhet utover 1800-tallet, og de var fremdeles aktive i 1910. Men gavelistene viser at det i samme tidsrom eksisterte også mange andre misjonskvinneforeninger i byen. Enkelte foreninger var stabile og virket gjennom flere år. Ellers var det ikke uvanlig at kvinneforeninger hadde kortere levetid. Det kunne også hende at flere kvinneforeninger ble slått sammen. Noen foreninger var så store at de holdt mötene sine i forsamlingslokaler, andre så små at mötene ble holdt privat. "Kvindeforeningen hos Enkefru Pedersen" må ha vært en slik liten kvinneforening. Enkelte kvinneforeninger ser ut til å ha virket i et bestemt geografisk område av byen; "en Kvindeforening paa Eglund", "en Kvindeforening paa Thomsestykket" og "en Kvindeforening i Aadlandssmuget". Ved inngangen til det 20. århundret fikk menighetene sine egne kvinneforeninger, f.eks. "St. Petri menigheds Kvindeforening" og "Dom menigheds

---

²¹) Brit Berggren: "De tre kulturer: Sökelys på mellomklassen", i Dugnad nr. 1, 1982, s. 11-37.

Kvindeforening".

I 1860 ble Kvindeforeningen af 3die December 1860 dannet. Initiativtakeren til foreningen var Dina Jonassen. Dina Jonassen var en aktiv kvinne i byens veldedighetsarbeid, spesielt kjent for å ha tatt initiativ til å opprette et barnehjem, pleistiftelsen for småbarn, i 1864.²² Denne institusjonen var et forgangstiltak. I 1871 startet Jonassen Domkirkens Asyl, et daghjem for barn fra arbeiderfamilier.²³

Dina Jonassen var født i 1822 i Höyland, en landkommune utenfor Stavanger, og sammen med familien innvandret hun til Stavanger.²⁴ Faren, Gabriel Jonassen, var kjøpmann, og eide et hus i Nedre Strandgate. Dina Jonassen giftet seg aldri, men ble boende i hjemmet i Nedre Strandgate. Etter farens død forsørget både hun moren seg ved hjelp av arvet kapital. Familien må ha vært velstående; Dina Jonassen og hennes mor hadde ansatt tre tjenere i husholdningen. Huset i Nedre Strandgate må også ha vært stort. Misjonskvinneforeningen som på 1860-tallet hadde 133 medlemmer, holdt sine møter i dette hjemmet,²⁵ og basarer arrangert av foreningen tidlig på 1870-tallet ble holdt her.²⁶

I 1876 ble Kvindeforeningen af 3die December 1860 slått sammen med flere andre foreninger, blant annet Stavanger ældre Kvindeforening. Den sammenslåtte foreningen tok navnet Stavanger ældre Kvindeforening og den holdt sine møter i Nygatens forsamlingshus.²⁷ Den "nye" foreningen var stor, medlemstallet fortsatte å ligge på rundt hundre. Foreningen fikk en spesiell posisjon blant byens

²²) Gjerlöw, s. 142.

²³) Ibid., s. 143.

²⁴) De biografiske opplysningene om Dina Jonassen er hentet fra folketellingene for Stavanger 1865 og 1875. (St. Ark.)

²⁵) Se den innledende historikken i protokoll for "Nygatens kvinneforening", 1916-1940. (NMS Ark.)

²⁶) Se f. eks. SAT, 16. november 1870.

²⁷) Fra 1912 kalte foreningen seg "Nygatens kvinneforening". Foreningen som forøvrig eksisterer den dag idag, har siden beholdt dette navnet.

misjonskvinneforeninger. Stavanger ældre Kvindeforening sammenkalte til fellesmøter for alle kvinneforeningene i byen, og den hadde et spesielt administrativt ansvar for basaren som var felles for alle misjonskvinneforeningene i byen. Ragnvald Gjerlöv gav foreningen følgende omtale i 1914:

"En av frk. Dina Jonassen senere stiftet forening blev slått sammen med Karen Omdahls og saaledes er den store kvindeforening i Nygaten opstaatt, som nu har arbeidet i omkr. 60 aar og samlet saa mange tusinder av kvinder i Stavanger om sit arbeide".²⁰

Kvindeforeningen af 3die December 1860 førte helt fra starten av protokoll. Etter sammenslåingen i 1876 ble den samme protokollen overtatt av Stavanger ældre Kvindeforening. Protokollen er den eneste som idag foreligger etter misjonskvinneforeningene i Stavanger i forrige århundre. På grunnlag av protokollen har jeg gjort et nærstudie av Kvindeforeningen af 3die December 1860 i perioden 1860-1876 og Stavanger ældre Kvindeforening i perioden 1876-1910.

Når jeg i det følgende snakker om Kvindeforeningen af 3die December 1860 tenker jeg på den kvinneforeningen som i 1860 ble stiftet av Dina Jonassen, og som i 1876 ble slått sammen med andre misjonskvinneforeninger. For enkelhets skyld vil denne foreningen i det følgende bli betegnet som "Kvindeforeningen af 3die December". Stavanger ældre Kvindeforening kan for det første være den "haugianske" kvinneforeningen startet av Karen Omdahl i 1846. Jeg vil imidlertid i det følgende bruke betegnelsen "Stavanger ældre Kvindeforening" på den "nye", sammenslåtte kvinneforeningen fra 1876.

---

²⁰) Gjerlöv, s. 128.

1.1. MISJONSKVINNEFORENINGENS VIRKSOMHET

Kvindeforeningen af 3die December, senere Stavanger ældre Kvindeforening, drev både innadrettet og utadrettet virksomhet. Grunnleggende var de regelmessige mötene. Foreningsmötene styrket medlemmenes indre samhold og de gav medlemmene inspirasjon i arbeidet. Men foreningen drev også en mer utadrettet virksomhet. Håndarbeidene produsert på mötene måtte omsettes i penger, og resultatet av dette ble årlige, store basarer. Misjonsbasarene, felles for alle misjonskvinneforeningene i Stavanger, strakte seg over et par uker og var heldagsbeskjeftigelser med salg og utlodning om dagen og misjonsmöter om kvelden. Kvinneforeningen sökte kontakt og samarbeid med likesinnede gjennom de årlige fellesmötene for misjonskvinneforeninger i Stavanger. Fellesmötene kunne på sitt meste samle 4-500 Stavangerkvinner. Også misjonsfestene, arrangert som avskjeds- eller velkomstfester for misjonærer, ble store arrangement hvor antall deltagende kunne nå opp i 700. Kvinneforeningen bidrog med sin virksomhet til å gjøre "hedningemisjonen" til et særegent trekk ved det stavangerske kulturliv. Ved basaren støttet byens innbyggere misjonen økonomisk, og på misjonsmöter og misjonsfester fikk man se misjonærer i "levende live", man fikk gjennom ord og bilder et möte med fremmede kulturer. Kvindeforeningen af 3die December og Stavanger ældre Kvindeforening drev ikke bare en stille, privat virksomhet. Kvinneforeningen markerte seg i bybildet med store og vidtrekkende arrangement.

1.1.1. Kvinneforeningsmötene

Det grunnleggende i en misjonskvinneforenings virksomhet var de regelmessige kvinneforeningsmötene. Kvindeforeningen af 3die December hadde sine möter i Dina Jonasens hjem i nedre Strandgate. Mötene ble holdt den förste mandag i hver måned. Foreningens protokoll gir oss ingen opplysninger om mötevirksomheten, men NMS' årsberetning fra 1865 forteller fölgende:

"I Stavanger By udvikle Kvindeforeningerne en levende Virksomhed. De holde deres bestemte Möder samme Dag, som Foreningen holder sit Maanedsmöde, den förste Mandag i

Maanedene.²⁹

Kvinneforeningene i Stavanger hadde samme møtedag som Stavanger misjonsforening. Hva var spesielt med den første mandagen i måneden? Da Stavanger misjonsforening ble dannet i 1826, hadde den i sine statutter også en som bestemte møtedagen:

"...at paa første Mandag i hver Maaned kl. 7 om Aften skal holdes et Möde for at meddele de Efterretninger man har erholdt om hvad der sker for Guds Riges Udbredelse og forat forene vore Bønner desangaaende med vore Brødre og Söstre paa al Jordens Kreds..."³⁰

Den første mandag i måneden var en internasjonal misjonsdag. Misjonsinteresserte i mange land samlet seg både for å få informasjon om misjonens framgang rundt omkring i verden og for å be for samme formål. Det må ha vært en styrke for den lille, nystartede misjonsforeningen i Stavanger å vite at de stod sammen med mange andre om en felles sak og tro.

Henriette Gislesen (1809-59), leder av flere misjonskvinneforeninger i Tromsø og forfatter av små skrifter tilegnet kvinneforeningene, tok opp "ideen" om den første mandag i måneden og gjorde denne dagen også til misjonskvinneforeningenes dag. I de kvinneforeningene hun ledet nøyde hun seg imidlertid ikke bare med et månedsmøte, men samlet til forening både første og tredje mandag i måneden.³¹ Gislesen ønsket at kvinnene på disse dagene skulle samles i de tre timene mellom 9-12 på formiddagen; "Slutter Eder sammen og arbeider for Hedningerne i de Timer, i hvilke saa mange andre Söstre bede og arbeide til samme Maal".³²

Stavanger eldre Kvindeforening fortsatte også etter 1876 å holde møtene sine den første mandag i måneden. Mot slutten av 1870-

²⁹) NMS' 24. Aarberetning, for 1865 (Stavanger, 1866), s. 11.

³⁰) Statuttene for Stavanger misjonsforening er gjengitt i E. Birkeli (1951), s. 9.

³¹) Clara Thue Ebbell: På frammarsj. Bolette Gjör, misjonsvennen (Oslo, 1946), s. 73.

³²) MKF no. 3, 1885, s. 20.

tallet begynte kvinneforeningen å annonsere møtevirksomheten i lokalpressen.³³ Annonsene forteller at møtene ble holdt i Nygatens forsamlingshus, og at de begynte klokken 15.00.

Hva foregikk på et kvinneforeningsmøte? NMS' årsberetning for året 1865 rapporterte dette fra kvinneforeningsmøtene i Stavanger:

"De indvie sine Sammenkomster med Bön og Sang, og En eller Anden oplæser under deres Arbeide for dem af et eller andet Missionssskrift."³⁴

Missionslæsning for Kvindeforeninger fikk ofte brev fra kvinneforeninger, brev som beskrev foreningenes virksomhet. Kvinneforeningene i Stavanger la opp møtene sine på samme måte som flertallet av de foreninger vi vet noe om gjennom MKF. Ut fra disse opplysningene kan vi fastslå at et kvinneforeningsmøte bestod av tre hoveddeler; en oppbyggelig del, en misjonskunnskapsdel og en arbeidsdel.

Det oppbyggelige elementet i et misjonskvinneforeningsmøte kom best til syne ved innledningen og avslutningen av møtet. De fleste kvinneforeninger så det som nødvendig og viktig å innvie møtet med en oppbyggelig del:

"Saa begynder vi med at synge en Salme, og Bestyrerinden læser et Guds Ord, ogsaa knæler vi ned til Bön; snart bruger vi en skreven Bön, snart fri Bön."³⁵

MKF hadde som et av sine formål å gi kvinneforeningene oppbyggelig lesning til bruk på kvinneforeningsmøtene:

"Der har oftere været udtalt ønske om at faa et Blad, særlig for Kvindeforeninger, der kunde indeholde Beretninger og Fortællinger af mere opbyggelig Art."³⁶

---

³³) Se f.eks. SAT, 31. oktober 1879.

³⁴) NMS' 24. Aarsberetning, for 1865 (Stavanger, 1866), s. 11.

³⁵) MKF no. 8-9, 1890, s. 71.

³⁶) MKF no. 1, 1884, s. 2.

Redaksjonen av bladet fulgte dette opp ved å trykke stoff som egnet seg til opplesning, slik som andakter og prekener. Bønner, salmer og sanger spesielt tilrettelagt for kvinneforeningsmøter var også stadig å finne i bladet.

A gi foreningsmedlemmene ytterligere misjonskunnskap, var et viktig mål for et kvinneforeningsmøte. Vi så at kvinneforeningene i Stavanger arbeidet mens det ble lest for dem fra misjonsblad. Det ble først og fremst lest fra Norsk Missionstidende og selvfølgelig Missionslæsning for Kvindeforeninger. Missionslæsning hadde i hvert nummer mye misjonsstoff, både fra norske og andre lands misjonsmarker. Ellers ble det lest fra bøker og traktater som bl. a. ble trykket på NMS' trykkeri og gjort kjent gjennom bladene. Gjennom misjonsbladene ble kvinneforeningene også gjort kjent med fotografier og misjonskart som kunne bestilles. Misjonskartene var over Madagaskar og Zululand, og antydte med svarte og hvite felt hvor langt kristendommen hadde nådd, og hvor mye som fremdeles "lå i mørke". Fotografiene kunne vise alt fra det siste kullet utgått ved misjonsskolen til spedalske på Madagaskar.

All opplesning, enten det var av misjons- eller oppbyggelig stoff, foregikk mens kvinnene arbeidet. Det månedlige møte kunne med rette kalles et "arbeidsmøte". Arbeidet var en meget vesentlig del av et misjonskvinneforeningsmøte.

Kvindeforeningen af 3die December førte protokoll helt fra grunnleggelsesdagen. Det bemerkelsesverdige er at den regelmessige møtevirksomheten ikke på noe tidspunkt ble protokollført. Det ble skrevet i protokollen kun en eller to ganger i året, og det som da ble ført inn var hva som var "indkommet i Aarets Löb". Frem til året 1870 ble det den 3. desember hvert år ført inn hva foreningen hadde gitt til "Hedningemissionen", og hver 8. mai hva foreningen gav "Jödemissionen". I årene 1870-87 ble det ført inn hvor store summer basaren innbrakte. I periodene 1870-76 og 1903-05 ble det skrevet lister over alle arbeidene som ble innlevert til basaren. Protokollens vektlegging på regnskap og arbeider på bekostning av møtevirksomhet, tyder på at kvinneforeningens medlemmer først og fremst betraktet sin forening som en arbeidsforening, en forening som arbeidet for misjonen.

Hva slags håndarbeider ble produsert i Kvindeforeningen af 3die December og Stavanger ældre Kvindeforening? I perioden 1860 til 1870 produserte kvinnene gjenstander som enten skulle leveres til elevene ved Misjonsskolen, eller sendes som utstyr med de utreisende misjonærene. Med dette mål for øye laget de et stort antall av enkelte produkter. Håndarbeidene var deler av klesdrakt eller sengetøysutstyr. Den "3die December 1862" sendte kvindeforeningen følgende utstyr til "Missionspræst Kiellands og Skolelærer Kyllingstads Udstyr":

"4 Trøier, 24 Kraver, 15 Flipper [herresnipper], 5 Par Bujetter, 12 Haandklæder, 24 Linneder [lintøy; undertøy el. nattøy for kvinner], 18 Mandsbenklæder, 18 Par Fruentimmerbenklæder, 12 Natkapper, 4 Forklæder, 3 graa Skjorter, 13 Par Mandsuldstrømper, 10 Par Fruentimmeruldstrømper, 8 Par Bomuldslerredslagener, 12 Pudevar, 6 Uldkraver, 24 Jaconetshalstørklæder [halstørklær laget av bomullstøyet Jaconet], 1 Stykke graat Foder."³⁷

På slutten av 1860-tallet stod misjonskvindeforeningene overfor nye utfordringer. NMS hadde gitt uttrykk for at de anså det som ønskelig om kvindeforeningene så langt som mulig kunne omsette arbeidene hjemme, og heller gi pengeutbyttet til misjonen.³⁸ Kvindeforeningen af 3die December tok imot utfordringen, og fra 1870 produserte foreningsmedlemmene arbeider som skulle omsettes i pengebeløp ved hjelp av en årlig basar. I 1877 brakte Stavanger Amtstidende et referat fra en basar som den våren ble holdt til inntekt for det nyinnviede "Misjonshuset" i byen.³⁹ Avisen skrev følgende:

"Det er naturligvis her som overalt ved Bazarene de kvindelige Arbeider, der ere de overveiende, og som denne Gang ere præsenterede i en saa broget Mangfoldighed og med saamegen Smag, at vi sjelden i denne Retning have seet noget

³⁷) Protokoll for "Kvindeforeningen af 3die December 1860", 1860-1907. (NMS Ark.)

³⁸) NMT no. 5, 1868, s. 158.

³⁹) "Misjonsvenner" i Stavanger samlet inn penger og fikk reist et forsamlingslokale, "Misjonshuset", i 1876. Misjonshuset skulle primært brukes til møtevirksomhet i NMS-sammenheng. Lokalet ble fra begynnelsen av administrert av et eget styre, etter 1883 overtok Stavanger misjonsforening dette ansvaret.

Sidestykke. Det gjør et særdeles godt Indtryk at se denne smagfuldt ordnede Samling af syede, strikkede, hæklede og broderede Sager..."⁴⁰

Arbeidene produsert i kvinneforeningen etter at basarene kom igang var preget av et stort mangfold, og det var nettopp "syede, strikkede, hæklede og broderede Sager".⁴¹ Men målet for produksjonen hadde blitt et annet; å lage arbeider så attraktive at folk i Stavanger var villige til å kjøpe eller ta lodder på dem. Arbeidene som ble laget hadde tilknytning til klesdrakt, sengetøy eller annet utstyr knyttet til hjemmet. Når det gjaldt klesdrakten var det uten tvil de strikkede strömpene som dominerte, enten de var av ull eller bomull, om de var røde, svarte eller hvite. Ellers ble det laget typiske kvinneklær som mamelukker (vide blondebukser som rakk ned til ankelen og syntes nedenfor skjörtekanten), linneder, forklær og kapper av forskjellige slag. Det ble laget barneskjört, barnekjoler og smekker, og "broderede" töfler og slips som kanskje var mer passende for mennene. Av sengetøy laget foreningsmedlemmene mellomverk og lengder (broderte eller hekledede töystykker) til putevar, lakener og sengetepper. De laget også poser og etuier av forskjellige slag; skittentöyposer, hatteposer, toalettmapper, nåleböcker, strikkepinneetui og snelleholdere.

Kvindeforeningen af 3die December og Stavanger ældre Kvindeforening hadde sine regelmessige möter den første mandag i måneden. Mötene bestod innledningsvis av en oppbyggelig del men hadde også misjonskunnskap som en viktig ingrediens. Likevel var kvinneforeningsmötene först og fremst arbeidsmöter. Kvinnene gjorde sin innsats for misjonen ved å produsere håndarbeider.

1.1.2. Basarer

När det gjaldt misjonskvinneforeningenes gaver til misjonen, skjedde det som vi har sett en overgang fra naturalier til

⁴⁰) SAT, 13. mars 1877.

⁴¹) Alle opplysningene om håndarbeider produsert til basaren er hentet fra protokoll for "Kvindeforeningen af 3die December 1860", 1860-1907. (NMS Ark.)

pengegaver. Kvinneforeningene fortsatte produksjonen av håndarbeider, men med et nytt mål for öye; arbeidene skulle omsettes i penger, og ikke som tidligere sendes direkte til misjonærene og misjonsmarkene. Hvordan få størst mulig økonomisk utbytte av de arbeidene som ble produsert? Dette var den nye utfordringen kvinneforeningene stod overfor på begynnelsen av 1870-tallet.

I 1870 valgte Kvindeforeningen af 3die December som den første misjonskvinneforening i Stavanger å satse på basaren som en måte å få omsatt arbeidene sine på. Den 16. november samme år stod følgende å lese i Stavanger Amtstidende:

"Den 7de og 8de December agter "Kvindeforeningen af 3die December" at udsælge sine i Aarets Løb indkomne Arbeider ved en Bazar, som tænkes afholdt hos G.Jonassen paa Stranden."⁴²

Kvinneforeningen valgte basarformen; en ide og en institusjon høyst sannsynlig importert fra England. F. K. Prochaska har i sin bok om kvinner og filantropisk arbeid i England i forrige århundre, vist hvordan basaren ble en vellykket måte å innbringe penger på for alle typer frivillige organisasjoner og frivillige tiltak.⁴³ Ordet basar er et persisk ord som opprinnelig var brukt for å beskrive en österlandsk, orientalsk markeds plass. På begynnelsen av 1800-tallet ble basaren populær i England, og side om side med den kommersielle basaren utviklet velgjörenhetsbasaren, eller "the charity bazaar" seg:

"Men and women of all social classes found bazaars, fancy fairs, fancy sales, or ladies' sales as they were variously called, a most popular and fashionable way of making money for the charity of their choice."⁴⁴

I 1870 holdt Kvindeforeningen af 3die December basar i Stavanger. Året etter inngikk foreningen samarbeid med Sjømannsmisjonens

⁴²) SAT, 16. november 1870.

⁴³) F. K. Prochaska: Women and philanthropy in nineteenth-century England (Oxford, 1980), s. 47-72.

⁴⁴) Ibid., s. 47.

kvinneforening om arrangementet. Dette ble innledningen til en periode hvor stadig flere kvinneforeninger gikk sammen om en felles, årlig basar.⁴⁵ Foruten andre "hedningemisjonskvinneforeninger" i Stavanger deltok kvinneforeninger for Sjømannsmisjonen, Jødemisjonen, Diakonissesaken, Søndagsskolen og Indremisjonen. Selv om basaren var et samarbeidsprosjekt, kan det se ut til at Kvindeforeningen af 3die December hadde et spesielt administrativt ansvar. I kvinneforeningens protokoll finner vi lister over alle håndarbeidene som ble innlevert til basaren. Protokollen inneholder også regnskapsføring over basarene. De enkelte kvinneforeningene fikk forskjellige inntekter av basaren, alt etter hvor mange og hvilke gjenstander de hadde bidratt med. De felles utgiftene til gass, ved, kaker, pynt og "skurekone" ble dekket av entrepengene.

Basaren ble i de første årene holdt i privathus.⁴⁶ Ettersom den økte i omfang ble den flyttet til Sparebankens Festivitetslokale, for så å ende opp i Misjonshuset fra 1876 av. Basaren ble i denne perioden holdt i den første uken av desember, den strakte seg over to-tre dager, og holdt åpent både formiddag og ettermiddag.

Basaren fungerte både som et utsalg og som en utlodning. Flertallet av gjenstandene som ble solgt eller loddet ut, var arbeider produsert i misjonskvinneforeningen.⁴⁷ Ellers kom det både kjøpte og håndlagede gaver utenfra, fra menn og kvinner som støttet basarens formål. Kjøpmenn i byen gav varer som bøker, fotografier og blomster. Ekstra spennende var det likevel når basaren fikk gjenstander fra misjonsmerkene, som f.eks. "Forkleider vævet af Indfødte på Madagaskar" i 1871. På basaren ble det gitt anledning til å kjøpe seg noe å spise eller drikke. Slik ble

⁴⁵) Opplysningene om hvilke kvinneforeninger som samarbeidet om basaren er hentet fra annonser i SAI i periodene 1870-71 og 1874-79.

⁴⁶) Opplysningene omkring tidspunkt og sted for basaren er hentet fra annonser i SAI i periodene 1870-71 og 1874-79.

⁴⁷) De følgende opplysninger om håndarbeider og gjenstander på basaren er hentet fra protokoll for "Kvindeforeningen af 3die December 1860", 1860-1907. (NMS Ark.)

arrangementet opplevd av en utenforstående i 1874:

"Den igaar aabnede Bazar blev jevnlige godt besøgt, dens Gjenstande fandt livlig Afsætning, ligesom der tegnedes en Mængde Numere paa de til Bortlodning bestemte Gjenstande. Fra en Restauration serveredes med Braus, Kage etc., hvilke Sager ogsaa lod til at udøve en ikke ringe Tiltrækningskraft paa det besøgende Publikum. Iaften slutter Bazaren som tidligere meldt, med Udlojningen af de hertil bestemte Gjenstande."⁴⁸

I 1881 ble en ny fase innledet på basarfronten i Stavanger. Dette året var det kun de kvinneforeningene som arbeidet for jøde- og hedningemisjonen som samarbeidet om basaren.⁴⁹ Basaren ble en ren "Missionsbasar", og samarbeidet mellom de mange kvinneforeningene med forskjellige formål tok slutt. I fra 1884 var basaren også en ren "Hedningemissionsbasar". Stavanger ældre Kvindeforening hadde det administrative ansvaret for arrangementet. Hvert år innkalte foreningen til et fellesmøte for alle kvinneforeningene som arbeidet for hedningemisjonen i byen. Møtet ble holdt den første mandag i februar og fungerte blant annet som et planleggingsmøte for basaren. Til dette møtet tok kvinneforeningene med seg årets produserte håndarbeider, arbeidene ble samlet inn, og avviklingen av arrangementet ble planlagt og organisert.

Basaren i 1881 ble for første gang avholdt om våren. Årsaken til at arrangementet ble flyttet kan ha sammenheng med det økende antall basarer i Stavanger de siste månedene før jul. Det ble blant annet årlig holdt en stor basar i bedehuset "Bethania" hvor inntektene gikk til barnehjemsstiftelsen "Waisenhuset".⁵⁰ Ved å legge basaren til våren unngikk man den verste konkurransen om "kundene".

⁴⁸) SAT, 10. desember 1874.

⁴⁹) Se f. eks. SAT, 23. februar 1881.

⁵⁰) Presten Lars Oftedal fikk bygget bedehuset "Bethania" som ble innviet i 1875, og med dette som sin hovedbase stod han bak en rekke hjem for foreldreløse og vanskeligstilte barn. Hjemmene gikk under navnet "Waisenhuset", og ble til ved hjelp av pengegaver innsamlet både i Stavanger og i resten av landet. Se Aasmund Mjeldheim: "Politiske brytninger i Stavanger i 1880-åra", i Kjølve Egeland m. fl. (red.), Stavanger på 1800-tallet (Stavanger, 1975), s. 317-68 (s. 329).

Den stadig mer benyttede basaren i misjonssammenheng, var et emne som pussig nok ble ivrig diskutert i Missionslæsning for Kvindeforeninger på 1890-tallet. Flere så en fare i å bruke et slikt arrangement i misjonens tjeneste. For det første hevdet man at det var noe verdslig over hele "Bazarforretningen", det var ingen "god Aand" som rådet. Mange kom til basarene uten å være drevet av misjonsinteresse, men først og fremst for å se "hvorledes det gaar til ved et saadant Udsalg og maaske kjøbe sig et lidet Haandarbeide for en billig Penge eller prøve sin Lykke ved Nummertagning".⁵¹ For det andre var det en fare i det at basarene mer og mer ble utlodning fremfor utsalg:

"Vi kjender vist alle til, hvorledes der ved Basarerne ialmindelighed lægges mere og mere Vind paa at have Ting til Udlodning end til Salg, ja at der er Basarer, som omtrent ikke har Salgsgjenstande. Og disse Udlodningsgjenstander er saa atter indkjøbte Ting og meget sjelden forarbejdede Sager."⁵²

Redaksjonen av MKF var ikke så redd for basarenes dårlige ånd som for det faktum at de innkjøpte gjenstandene mer og mer dominerte basarene. Redaksjonen ivret for at kvinneforeningene fremdeles måtte produsere arbeider, og at utsalgene av disse måtte bestå:

"Skal man ophøre at arbeide for Missionen, da kjølnes Interessen, og Kvindeforeningerne vil efterhaanden gaa tilgrunde; thi det er jo som Arbeidsforeninger de har sin store Betydning."⁵³

Debatten omkring kvinneforeningenes arbeider og basarformen var noe som engasjerte leserne av MKF. Forslag ble til og med fremmet om gå helt bort fra basaren og erstatte den med andre salgsformer. De fleste holdt imidlertid fast ved basaren som "et nødvendig onde", men mente at enkelte betingelser for dens videre eksistens måtte stilles. For det første burde utsalget av kvinnenens arbeider igjen bli dominerende. For det andre måtte basarene bli preget av en god ånd. Basarene måtte bli festlige arrangement med vekt på misjon,

⁵¹) MKF no. 8-9, 1890, s. 68.

⁵²) MKF no. 12, 1893, s. 92.

⁵³) Ibid.

slik at ingen skulle være i tvil om hva pengene gikk til.

Kvinneforeningene i Stavanger valgte fra 1881 å satse på den rene hedningemisjonsbasaren. Hvordan forholdt de seg til de så mye omtalte "farene" ved basarformen? Kvinneforeningenes arbeider utgjorde hele tiden hovedtyngden av det som ble solgt eller loddet ut ved basaren i Stavanger. Ved inngangen til det nye århundret var fremdeles de håndlagede varene dominerende ved basarene. I 1903 ble det levert inn 293 håndarbeider, året etter 234 og i 1905 294 arbeider.⁵⁴ Det var ingen tilsynelatende fare for at de håndlagede arbeidene skulle bli utkonkurrert av innkjöpte gjenstander ved basaren i Stavanger.

Når det gjaldt arrangementet rundt selve utsalget og utlodningen, skjedde det flere forandringer og utvidelser etter 1881. Basaren strakte seg over lengre tid. Den begynte hvert år på fastelavensmandag og kunne vare både en og to uker. Det ble vanlig å arrangere møter hver kveld mens basaren stod på. Obligatorisk på møtene var andakten, ellers varierte programmet mellom lysbilder og foredrag fra misjonsmarkene og diverse sang- og musikkinnslag.

Året 1890 var et år hvor det virkelig ble satset på arrangementet rundt selve basaren.⁵⁵ Basaren varte en uke, og hver dag ble det satt inn store annonser på første side av Stavanger Amtstidende. Hvert kveldsmöte hadde noe spesielt å by på. Mandag ble det vist lysbilder "fra Missionsmarken", tirsdag kveld sang "Missions-Sangforeningen" og onsdag kveld "Ynglingeforeningens Sangforening". Torsdag kveld kunne man by på "Lysbillede fra Zulu samt Foredrag over samme", og fredag kveld stod Madagaskar for tur. For de som gikk på basaren lørdag kveld, ble alle lysbildefremvisninger gjentatt. Mandag ettermiddag ble basaren avsluttet ved loddtrekningen som nok var en attraksjon i seg selv.

Prochaska skriver om veldedighetsbasarene i England i forrige

⁵⁴) Protokoll for "Kvindeforeningen af 3die December 1860", 1860-1907. (NMS Ark.)

⁵⁵) Opplysningene om kveldsprogrammet på basaren i 1890 er hentet fra annonser i SAI i tidsrommet 15. - 22. februar 1890.

århundre:

"They were a marvellous invention, part amusement, part commerce, which in Stevenson's words, made "the exercise of charity entertaining in itself".⁵⁶

Misjonsbasarene i Stavanger var som basarene i England både underholdende og økonomisk utbytterike, og det var nær sammenheng mellom underholdningen og det økonomiske utbyttet. Lysbilder fra misjonsmarkene og musikkinnslag var ting som trakk mange mennesker til basarene. Jo mere blest om arrangementet, jo bedre økonomisk utbytte. Misjonsbasaren i Stavanger fikk stadig større betydning for misjonsøkonomien. I 1910 viste det seg at oppslutningen om basaren hadde vært dårligere enn tidligere år. Selveste sekretæren i NMS, på det tidspunkt Lars Dahle, fant det nødvendig å skrive et innlegg i lokalpressen, hvor byens borgere ble oppfordret til å støtte godt opp om basaren de dagene som var igjen:

"Jeg vil ikke forsøge at lokke Folk derhen ved at opregne alle de smukke Ting, der er, og som er Frugterne af Kvindernes flittige Arbeide Aaret igjennem; thi dens Opgave er ikke at give Andledning til jordisk Vinding, men til at vinde noget langt høiere: erobre Verden for Gud."⁵⁷

Når det kom til stykket betydde nettopp basarens økonomiske utbytte mer for dens opprettholdelse enn de mange forsøk på å imøtegå kritikken mot den. Mange "misjonsvenner" forble skeptiske til basarene, men innså at de av økonomiske årsaker var uunngåelige. Følgende leserbrev i Norsk Missionstidende fra 1900, viser en holdning karakteristisk for den mange hadde til basaren, en holdning tydelig preget av kompromiss:

"Det er ikke let at se, hvorledes man under vore Forhold kan undgaa Basarer ogsaa for kristelige Öiemed. En Handelsdag, som kunde samle alle for Guds rige interesser og offervillige, vilde vi alle foretrække. Men ingen tviler paa, at det desværre vilde se smaat ud med Missionens og lignende Kasser, om vi var henvist til Offervillighedens Begeistring alene, om med andre Ord

⁵⁶) Prochaska, s. 48.

⁵⁷) SAT, 14. februar 1910.

hele Sagen laa kun paa de sande Kristnes Skuldre."⁵⁸

Misjonskvinneforeningene i Stavanger erfarte tidlig at basarene var en svært effektiv måte å arbeide på. Til tross for debatt og til tross for advarsler om de mange "farene" ved basararrangementet, misjonskvinnene så at de ved arrangementet oppnådde sitt hovedmål; å skaffe misjonen inntekter. Basaren ble derfor et årlig arrangement, et arrangement som ble utvidet og som stadig ble gjenstand for større satsing. Misjonskvinnenes interesse og engasjement for å fortsette med de årlige basarene var den viktigste årsaken til at basarene fortsatte å eksistere.

1.1.3. Fellesmøter for kvinneforeninger

Fellesmøter for alle misjonskvinneforeningene innenfor et geografisk begrenset område ble vanlige i flere norske byer og distrikt i Norge etter 1860. Fellesmøtene var store kvinnemøter, mange hundre misjonskvinner ble samlet. Et slikt møte nevnes for første gang i 1864. Biskopen i Trondheim innbød kvinneforeningene i byen med omegn til fellesmøte.⁵⁹ Biskopen holdt et foredrag for de 300 fremmøtte kvinnene hvor han redegjorde for hvorfor det ble holdt en slik samling. Han la vekt på det samlende og "oplivende", at man kunne utveksle erfaringer, og at man ved felles bønn kunne virke for "Guds Riges Utbredelse". Det ble vedtatt at et lignende møte skulle holdes i Trondheim en gang pr. år, og at Fastelavensmandag var en passende tid.

I og med at referatet fra møtet i Trondheim ble trykt i NMT, ble ideen om fellesmøter for kvinneforeninger spredt til resten av landet. I 1866 hører vi for første gang om et lignende møte i Stavanger. Gavefortegnelsen forteller om et beløp innkommet på en "Sammenkomst af Byens Kvindeforeninger".⁶⁰ I 1873 får vi en ny bekreftelse på at fellesmøter fant sted også i Stavanger. I protokollen for Stavanger misjonsforening kan vi lese følgende:

⁵⁸) NMT no. 4, 1900, s. 73-74.

⁵⁹) NMT no. 4, 1864, s. 86-87.

⁶⁰) Gavefortegnelse i NMT no. 8, 1866, s. 239.

"Byens 5 Kvindeforeninger har paa sædvanlig Maade arbeidet for Sagen. 7de October var de samlede i et Fællesmöde, hvor Missionærene Udland og Oftebro holdt opbyggende Foredrag".⁶¹

Stavangerkvinnene ble også gjennom Missionslæsning for Kvindeforeninger inspirert til å arrangere fellesmöter. MKF kom med regelmessige referat fra fellesmötene for kvinneforeninger i Kristiania. Redaktören av bladet, Bolette Gjør, bodde selv i byen og hun deltok aktivt både i kvinneforeningsarbeid og på fellesmötene. Mötene kom igang i 1882, og de seks første årene ble de holdt den "2den Februar". Om formålet med disse skrev Bolette Gjør i 1884:

"Man vilde gjerne have en Dag, hvor man under festligt Samvær tillige mödtes i Tanken og Bönnen med Missionæren derude, og om muligt modtog Hilsener og Beretninger fra dem."⁶²

Kvinnene i Kristiania hadde en visjon om at lignende fellesmöter kunne komme igang rundt omkring i landet, og at de alle kunne holdes den "2den Februar":

"Det forekommer os en smuk Tanke, om denne Dag efterhaanden kunde blive en almindelig Samlings- og Festsdag for Kvindeforeningene rundt om i vort Land, hvis det kan lade sig gjøre."⁶³

Kvinneforeningene i Stavanger lot seg oppfordre, og året etter ble det arrangert misjonsfest den "2den Februar".⁶⁴ Festen var i tillegg til å være et fellesmöte for kvinneforeningene i byen, en velkomstfest for et misjonærektepar. Selv om det ikke ble et "rent" kvinnemöte, var mesteparten av de 450-500 fremmötte kvinner.

I 1890-årene var fellesmötene i Stavanger blitt faste, årlige sammenkomster. Stavanger ældre Kvindeforening hadde sine månedlige

---

⁶¹) Stavanger misjonsforenings årsberetning for 1873. I Forhandlingsprotocol for Stavanger Missionsforening, 1867-1895. (NMS ark.)

⁶²) MKF no. 3, 1884, s. 17.

⁶³) Ibid.

⁶⁴) NMT no. 3, 1885, s. 53.

møter i forsamlingshuset i Nygaten. Til månedsmøtet i februar inviterte de byens øvrige "Kvindeforeninger for Hedningemissionen" til et fellesmøte. Innbydelsen gikk ut gjennom lokalpressen.⁶⁵ Fellesmøtene i Stavanger fikk etterhvert en ny og mer praktisk rettet funksjon. Møtet ble brukt til å planlegge og forberede basaren som hvert år begynte fastelavensmandag. Kvinnene ble bedt om å ta med seg arbeidene produsert i foreningen i løpet av det siste året. På fellesmøtet ble arbeidene samlet, basaren ble planlagt og arbeidsoppgavene fordelt.

Fellesmøter for kvinneforeninger fant sted i Stavanger i tidsrommet 1860-1910. Målet med fellesmøtene var først og fremst å inspirere ved å samle mange kvinner som arbeidet for samme sak. Fellesmøtene skulle også gi misjonskunnskap og et nærmere bekjentskap med misjonærene. I Stavanger fikk møtene i tillegg en praktisk funksjon som planleggingsmøte for basaren. Fellesmøtene begynte som lokale samlinger av misjonskvinneforeninger, men fikk gjennom MKF et videre perspektiv og et mer landsomfattende preg.

1.1.4. Misjonsfester

Både NMS' hovedadministrasjon og Misjonsskolen lå i Stavanger. Stavanger ble derfor et naturlig utgangspunkt for misjonærene som reiste ut. Når misjonselevene var ferdig utdannet og klare til å reise ut på misjonsmarkene, var som oftest Stavanger den havnen "misjonsskipet" tok ut fra.⁶⁶ Hvis misjonærene etter mange år kom hjem, ble i de fleste tilfeller Stavanger deres første møte med hjemlandet. Både misjonærers avreise og misjonærers hjemkomst var store begivenheter som vakte oppsikt i småbyen Stavanger.

På 1860-tallet ble det vanlig at misjonsvenner i Stavanger arrangerte fester både for utreisende og hjemkomne misjonærer. Festene ble i de første årene holdt i et skolehus og i Sparebankens

---

⁶⁵) Se f. eks. SAT, 25. januar 1890.

⁶⁶) NMS hadde i en periode egne misjonsskip som fraktet misjonærene frem og tilbake til Zululand og Madagaskar, i fra 1864-1884 "Elieser" og fra 1885-1893 jernbarken "Paulus".

Festivitetslokale.⁴⁷ Etter at Misjonshuset stod ferdig i 1876, ble festene holdt der. Oppslutningen om festene var god, på 1860-tallet var det vanlig med opptil 400 deltagere. Etter at Misjonshuset ble tatt i bruk, kunne det komme både 6- og 700. Festene begynte klokken 18.00 og varte i hele fem-seks timer. Det var mange som ville tale og komme med hilsener, både blant misjonærer og misjonsvenner. En viktig del av festprogrammet var bevertningen. Ganske tidlig i festen pleide det å bli servert et aftensmåltid som kunne bestå av smørbröd, melk og te. Var man ekstra heldig, ventet det kaffe og hvetebröd senere utpå kvelden.

I mars 1869 ble det holdt fest for et stort antall unge misjonærer som skulle reise ut; en legemisjonær og 9 ferdigutdannede elever fra Misjonsskolen. I tillegg til de unge nordmennene skulle zuluen Moses som hadde oppholdt seg tre år ved Misjonsskolen i Stavanger, reise tilbake til sitt hjemland. Moses hadde fått undervisning i Norge og skulle arbeide som lærer i barneskolen når han vendte tilbake til Zululand.⁴⁸ Festen var en stor begivenhet, og mange ønsket å delta:

"Det var allerede langt paa Nat, da man skiltes fra den rige, opbyggelige Fest, som vil efterlade et kjært Minde hos alle de Deeltagende. Det maa kun beklages, at det indskrænkede Lokale gjorde det umuligt at give alle dem, der ønskede det, Adgang til Festen, ved hvilken noget over 400 Deeltagere var tilstede."⁴⁹

Stavangerinnbyggerne fulgte misjonærene enda et stykke lenger enn til festlighetene lørdag kveld. Dagen før avreise ble det holdt avskjedsandakt på misjonsskipet "Elieser", og en "talrig Tilhørerskare" fra Stavanger overvar andakten. Også på selve avreisedagen hadde misjonærene følge i form av båter som fulgte med et stykke ut fjorden:

⁴⁷) Opplysningene om misjonsfestene i Stavanger er hentet fra diverse nummer av NMT.

⁴⁸) Jarle Simensen m. fl.: "Misjon og sosial-kulturell endring i Zululand 1850-1906. Norsk strategi og afrikansk reaksjon", i Jarle Simensen (red.), Norsk misjon og afrikanske samfunn. Sør-Afrika ca. 1850-1900 (Trondheim, 1984), s. 135-224 (s. 171-173).

⁴⁹) NMT, no. 3, 1869, s. 104.

"Da Klokkerne ringede Middag i Stavanger, gled "Elieser" som en sagte Bris ud af Havnen, medens man fra Skibet og de omliggende, et Stykke paa Vei ledsagede Baade sang Psalmen: "O, tænk naar engang samles skal"..."⁷⁰

Misjonsfestene var store arrangement som krevde sin planlegging. Bestyrelsen av Stavanger misjonsforening tok initiativet og satte det hele igang. Etter at beslutningen om   arrangere misjonsfest var tatt, valgte bestyrelsen en festkomite:

"Der valgtes en Festkomite paa 10 Medlemmer, deriblandt som selvskrevne: Kvindeforeningens Bestyrelse."⁷¹

Stavanger  ldre Kvindeforening hadde en lederposisjon blant byens misjonskvinneforeninger, og var "selvskreven" til   bli kontaktet ved misjonsfestarrangement. Foreningen hadde mange medlemmer; den var et resultat av en sammenslåing av flere misjonskvinneforeninger. Foreningen inviterte andre misjonskvinneforeninger i byen til et årlig fellesm te og hadde et administrativt ansvar når det gjaldt den felles basaren. Det må også nevnes at flere av bestyrelsesmedlemmene i Stavanger misjonsforening hadde hustruer som var med i denne kvinneforeningen, noe som skulle tyde på en nær personlig forbindelse mellom Stavanger misjonsforening og den " ldre" kvinneforeningen.

I 1893 ble det utarbeidet en ny ordning for misjonsfestene. Bestyrelsen av Stavanger misjonsforening sendte et forslag til kvinneforeningens bestyrelse angående arrangementen av festene. Forslaget lød slik:

- "1. Missionsforeningens Bestyrelse bestemme, om der skal afholdes Fest med Bev rtning eller uden saadan. Den ordner Talerne, engagerer Sangkor eller Musikkorps og averterer Festerne.
2. Skal Fest med Bev rtning afholdes, overtager Kvindeforeningens Bestyrelse godhedsfuldt Arrangementet. Sp rqsmaal om Beværtningen, om Entreen og om Fribilletter

---

⁷⁰) Ibid.

⁷¹) Referat fra bestyrelsesm tet i Stavanger misjonsforening 9. desember 1881. Forhandlingsprotocol for Stavanger Missionsforening, 1867-1896. (NMS Ark.)

avgjøres af Kvindeforeningens Bestyrelse efter Konference med Formanden i Bestyrelsen for Missionsforeningen. Underbalancen bæres i tilfælde af Missionsforeningen."⁷²

Kvinneforeningens bestyrelse hadde "intet at indvende" mot dette forslaget. Den tidligere komiteordningen ble nå byttet ut med en mer permanent ordning for hvordan de ulike arbeidsoppgavene skulle fordeles. Misjonsforeningen, med andre ord mennene, hadde hovedansvaret for arrangementet. De satte det hele igang, de stod for den utadrettede virksomheten og de tok ansvaret for at det hele kom vel i havn. Kvinneforeningens medlemmer overtok når de ytre omstendigheter var i orden. Da sørget de for at det ble noe å spise, at lokalet var pent utsmykket, og at de "rette" personer fikk fribillett til festen. Arbeidsfordelingen passet godt inn i tidens mønster for hva som var mannens og kvinnens oppgaver. Selv om man fikk en ny ordning for misjonsfestarrangementene med en klar arbeidsfordeling mellom kvinners og menns oppgaver, hadde nok den samme arbeidsfordelingen også gjort seg gjeldende tidligere. De kvinnene som tidligere ble utnevnt til festkomiteemedlemmer, fikk også der ansvaret for bevertning og utsmykning. Ordningen vedtatt i 1893 ble bare en bekreftelse på den allerede eksisterende arbeidsfordeling.

Etter at Stavanger misjonsforening ble nedlagt i 1902, måtte hele ansvaret for misjonsfestene pålegges kvinneforeningen. NMS' årsberetning for 1907 forteller at Stavanger ældre Kvindeforening i tillegg til sine månedlige møter hadde "afholdt flere Fester i Aarets Løb. Helligtrekongersfest og enkelte Velkomst- eller Afskedsfester".⁷³ Med dette trådte foreningen ut over de tidligere klare grensene for hva som var kvinnenes oppgaver i forbindelse med misjonsfestarrangementene.

---

⁷²) Referat fra bestyrelsesmötet i Stavanger misjonsforening 18. april 1893. Forhandlingsprotocol for Stavanger Missionsforening, 1867-1896. (NMS Ark.)

⁷³) NMS' 66. Aarsberetning, for 1907 (Stavanger, 1908), s. 16.

1.2. MISJONSKVINNEFORENINGENS ØKONOMISKE BIDRAG TIL NMS

Misjonskvinneforeningen definerte seg selv som en forening som primært arbeidet for misjonen; hensikten med foreningens arbeid var altså å støtte misjonen økonomisk. Også fra NMS sin side betraktet man kvinneforeningen som en økonomisk støtteforening. Den viktigste formelle kontakten mellom misjonsorganisasjonen og kvinneforeningen var den man hadde gjennom kvinneforeningens gaver. En vurdering av kvinneforeningens økonomiske støtte til NMS blir derfor samtidig en vurdering av hvilken betydning kvinneforeningen hadde for organisasjonen den støttet.

Vi vil se på kvinneforeningens økonomiske bidrag gjennom tre perioder. I første periode, årene 1860-71, var gavene fra misjonskvinneforeningen i hovedsak naturalier. Kvinneforeningen leverte gavene til hovedadministrasjonen i NMS. I andre periode, fra 1872-1902, leverte kvinneforeningen pengegaver til NMS. Gavene gikk imidlertid ikke lenger direkte til hovedadministrasjonen men ble levert til Stavanger misjonsforening og tatt med i misjonsforeningens samlede regnskap. I tredje periode, 1902-1910, sendte kvinneforeningen igjen gavene sine direkte til hovedadministrasjonen i NMS.

1.2.1. Første periode: 1860-1871

Kvindeforeningen af 3die December fungerte som en støtteforening for misjonen, både hedningemisjon og jødemisjon. Hedningemisjonen var for kvinneforeningen representert ved NMS i Stavanger. I samme by var det i 1844 blitt opprettet en "Forening af Israels Venner".⁷⁴ Foreningen samlet inn penger til utenlandske selskap "som virker til Jødernes Omvendelse", og mottok bidrag fra bl.a. kvinneforeningen.

Kvinneforeningen støttet på forskjellige måter. Det ble tatt opp kollekt på månedsmøtene. Pengene som kom inn, ofte kalt "bøssepenger", ble en gang pr. år sendt til henholdsvis hedninge- og jødemisjonen. Den 3. desember mottok hovedkassereren i NMS en

---

⁷⁴) Uglem, s. 185.

gave, og den 8. mai fikk Israelforeningens kasserer sin del av bøssepengene.⁷⁵

Kvinneforeningens betydeligste bidrag i denne fasen var likevel naturaliene, og disse var det bare NMS som fikk nytte godt av. Gavene skulle nå tre målgrupper; misjonærene og deres familier, de "innfødte" på misjonsmarkene og elevene på misjonsskolen.

Vi har allerede sett et eksempel på hva kvinneforeningen kunne sende med utreisende misjonærer av klær og annet utstyr. Foreningens medlemmer bodde i Stavanger og holdt seg trolig godt informert om hvilke misjonærer som til enhver tid var reiseklare. Kanskje de også var klar over spesielle ønsker og behov en misjonær og hans familie måtte ha før utreisen. I 1870 reiste Lars Dahle ut som enslig misjonær til Madagaskar, og Kvindeforeningen af 3die December hadde følgende å bidra med til hans utstyr:

"...2 Hovedpuder, 6 hvide Lommetørklæder, 10 kulörte Do. [det samme som ovenfor], 2 Kraver, 12 Flipper, 4 Uldtröier, 1 Messeskjorte, 1 Silkehalstörklæde, 2 sorte Slips, 2 hvide Do., 2 hvide Halstörklæder, 2 kulörte Do., 1 Dug."⁷⁶

Kvinneforeningen sendte også med misjonærenes utstyr klær spesielt beregnet på de "Indfødte". I NMT kom det på 1860-tallet jevnlig orienteringer om hvilke klær som egnest seg til dette formål. Man skilte mellom "Hedningene" som hadde tjeneste på stasjonene, og de "omvendte Indfødte". Til hedningene ønsket man mørke skjorter, mens de omvendte burde få en så fullstendig europeisk klesdrakt som mulig.⁷⁷ I 1862 leverte kvinneforeningen en gave med bl.a. "24 Linneder, 18 Par Mandsbenklæder, 18 Par Fruentimmerbenklæder".⁷⁸ Sannsynligvis var denne gaven tenkt som klesutstyr både til misjonærer og innfødte.

---

⁷⁵) Protokoll for "Kvindeforeningen af 3die December 1860", 1860-1907. (NMS Ark.)

⁷⁶) Gavefortegnelse i NMT no. 2, 1870, s. 93.

⁷⁷) NMT no. 3, 1861, s. 63.

⁷⁸) Protokoll for "Kvindeforeningen af 3die December 1860", 1860-1907. (NMS Ark.)

I 1865 fikk misjonærene med seg en temmelig eksklusiv gave fra Kvindeforeningen af 3die December. Gaven bestod av 2 diademer, 9 tepper og "nogle Perlesager" og skulle være en gave til de kongelige i Zululand.⁷⁹ Per Hernæs karakteriserer perioden 1850-73 som de norske misjonærenes "nasjonale" fase i Zululand.⁸⁰ Med det mener han at misjonærene var lojale mot den nasjonale Zulu-øvrighet. Misjonærene ønsket naturlig nok at kongen og hans hus skulle gå over til kristendommen og hadde som utgangspunkt at "evangeliets sannhet i seg selv" skulle overbevise kongen. Etterhvert måtte de innse at dette ikke var tilstrekkelig, og de supplerte med medisinsk hjelp, gaver og håndverksmessige tjenester.⁸¹ Kvinneforeningenes medlemmer var godt orientert om hva som forgikk i Zululand, og vi kan se deres gave til Zulukongen som et bidrag til det nye misjonsframstøtet.

Også en tredje mottakergruppe fikk nytte godt av kvinneforeningens gaver, nemlig elevene ved Misjonsskolen i Stavanger. Kvinneforeningen sendte både klær til elevene og annet utstyr som kom driften ved skolen til gode. Forstanderfruen som var medlem i kvinneforeningen, bodde på Misjonsskolen og skulle fungere som en "mor" for misjonselevne. Gjennom henne fikk resten av medlemmene et inngående kjennskap til forholdene ved skolen, og de fikk beskjed om hvilke materielle behov som var tilstede. Gaven levert i 1868 er et eksempel på hva foreningen kunne skjenke Misjonsskolen:

"...24 Par Underbeensklæder, 14 Mark Uldgarn, 2 Tæpper, 1 Kjødkværn, 1 Knivskjærer..."⁸²

I 1868 gjorde NMS det kjent at når det gjaldt klær til misjonærene og deres familier, var misjonen bedre tjent med at

⁷⁹) Gavefortegnelse i NMT no. 3, 1865, s. 68.

⁸⁰) Per Hernæs: "Zulukongedømmet, norske misjonærer og britisk imperialisme; 1845-79", i Jarle Simensen (red.), Norsk misjon og afrikanske samfunn. Sør-Afrika ca. 1850-1900 (Trondheim, 1984), s. 65-134 (s. 79).

⁸¹) Simensen (1984 B), s. 142-43.

⁸²) Gavefortegnelse i NMT no. 4, 1868, s. 128.

kvinneforeningene prøvde å omsette disse hjemme og deretter sendte pengeutbyttet til misjonen.⁸³ Misjonsselskapet argumenterte med at mange av de klærne som ble sendt ut egnest seg dårlig til bruk på misjonsmarkene med helt andre klimatiske forhold enn i Norge. Misjonærene burde isteden få pengestøtte slik at de kunne forsyne seg med det de selv anså som nødvendig. NMS presiserte at ønsket om pengegaver fremfor naturalier først og fremst gjaldt klær til misjonærene. Man ønsket fremdeles at kvinneforeningene ville produsere klær til de innfødte og ellers sende annet utstyr.

I 1870 leverte Kvindeforeningen af 3die December en stor pakke med utstyr til to utreisende misjonærer.⁸⁴ Samme år sendte de også en pengegave på 17 Spesidaler og 62 Skilling.⁸⁵ Pengegaven var det økonomiske resultatet av basaren holdt samme år. Året 1870 markerte avslutningen på en periode og innledningen til en ny. For siste gang sendte kvinneforeningen naturalier til NMS, og for første gang fikk de omsatt håndarbeidene sine til penger ved hjelp av en basar. Foreningen oppfattet raskt signalet fra misjonsorganisasjonen om det gunstige i de rene pengegavene, og fra 1870 arrangerte de årlig basarer og bidrog kun med pengegaver.

1.2.2. Andre periode: 1872 - 1902

Etter at Kvindeforeningen af 3die December begynte å arrangere basarer fulgte andre misjonskvinneforeninger på. Alle misjonskvinneforeningene i Stavanger gikk på 1870-tallet over fra å gi naturalier til å gi pengegaver. Dette gikk ikke upåaktet hen hos ledelsen i Stavanger misjonsforening. I fra 1872 ble kvinneforeningenes pengegaver tatt med i et felles regnskap for all misjonsvirksomhet i Stavanger by. Kvinneforeningene begynte å sende sine bidrag til kassereren i den lokale misjonsforeningen. Tidligere hadde de sendt dem direkte til NMS-administrasjonen. Kvinneforeningene ble knyttet fastere til Stavanger misjonsforening gjennom de årlige pengegavene. Ledelsen i misjonsforeningen fikk

⁸³) NMT no. 5, 1868, s. 158-59.

⁸⁴) Gavefortegnelse i NMT no. 2, 1870, s. 93.

⁸⁵) Gavefortegnelse i NMT no. 4, 1870, s. 189.

et nytt ansvar overfor kvinneforeningene; de tok imot kvinneforeningenes økonomiske bidrag og sørget for at det ble sendt videre til NMS' hovedadministrasjon.

Disse årene ble i større grad enn tidligere preget av samarbeid mellom misjonskvinneforeningene i Stavanger. Foreningene hadde fremdeles sine adskilte møtevirksomheter, men utviklingen av den felles basaren fremmet samarbeidet mellom dem. Basaren ble et uttrykk for den samlede arbeidsinnsatsen til misjonskvinneforeningene i Stavanger. Når vi nå skal gi en vurdering av hva Kvindeforeningen af 3die December og Stavanger ældre Kvindeforening bidrog med av pengegaver i denne perioden, blir det en vurdering av alle misjonskvinneforeningers økonomiske bidrag.

Misjonskvinneforeningene i Stavanger fortsatte med kollekt på møtene også etter at basarene kom igang. Bøssepengene ble som basarpengene sendt til kassereren for Stavanger misjonsforening. Tabell 1 viser hvordan inntektene fra basaren i løpet av årene 1872-1902 kom til å utgjøre en stadig større andel av kvinneforeningenes samlede gaver til NMS. Kvinneforeningenes økonomiske bidrag ble nærmest identisk med basarens utbytte. Basarpengene ble det absolutt viktigste økonomiske bidraget fra misjonskvinneforeningene i Stavanger. Tabell 2 viser basarens andel av Stavanger misjonsforenings samlede inntekter, d.v.s. inntektene fra all misjonsvirksomhet i byen. Basarens andel av inntektene økte jevt og trutt i løpet av perioden, til den i 1902 stod for hele 74,8 % av inntektene.

Tabell 2 viser også kvinneforeningenes samlede økonomiske bidrag, d. v. s. både basar- og bøssepenge, til Stavanger misjonsforenings inntekter. Kvinneforeningene i Stavanger ble i løpet av årene 1872-1902 svært betydningsfulle bidragsyttere. På 1870-tallet stod de for nærmere halvparten (gjennomsnittlig 48 %) av inntektene fra misjonsarbeidet i byen. I løpet av 1880-tallet bidrog kvinneforeningene med 56 % av inntektene, og på 1890-tallet med 64 %. I året 1902 stod kvinneforeningene for mer enn 3/4 (78,9 %) av Stavanger misjonsforenings inntekter! Kvinneforeningene hadde fått en nærmest "livsviktig" betydning for misjonskassen i Stavanger.

Bestyrelsen av misjonsforeningen tok etter 1872 ansvaret for kvinneforeningenes stadig økende pengegaver. Overgangen var i utgangspunktet ikke stor. Før 1872 sendte kvinneforeningene penger og gaver til hovedbestyrelsen, etter 1872 sendte de pengene til kassereren for misjonsforeningen. Men begge instanser holdt til i samme by, og ledelsen i Stavanger misjonsforening bestod til tider av de samme personer som hovedbestyrelsen av NMS.

Likefullt skulle det få stor betydning hvor kvinneforeningene sendte pengene sine. Stavanger misjonsforening fikk i 1880- og 90-årene store utgifter i forbindelse med Misjonshuset. Huset stod ferdig i 1876, og det var opprinnelig et eget styre som hadde ansvaret for driften av det.⁸⁶ Etter 1883 overtok Stavanger misjonsforening dette ansvaret. Huset hadde på det tidspunkt fremdeles mye gjeld, og ellers krevde det stadig store utgifter til brensel, gass, brannkontigent, lønn av vaktmester og diverse nødvendige reparasjoner og utbedringer.⁸⁷ Misjonsforeningen hadde visse leieinntekter på huset, men disse var ikke tilstrekkelige til å dekke de store utgiftene. Først i 1899 kom man frem til en ny ordning, og ansvaret for driften av huset gikk over til vekselvis Stavanger krets og hovedbestyrelsen.⁸⁸

Tabell 3 viser forholdet mellom inntekter og utgifter i Stavanger misjonsforening i perioden 1872-1902. Vi ser at utgiftene steg betydelig fra året 1884 og holdt seg på et høyt nivå frem til 1895. Kvinneforeningenes økonomiske bidrag til misjonsforeningens kasse var i disse årene med på å dekke de store utgiftene. Målet med kvinneforeningenes arbeid og dermed med deres pengegaver var å tjene misjonenes sak. Med dette tenkte man hovedsakelig på at pengene skulle bli brukt i direkte misjonsarbeid i Zululand og på Madagaskar. At gavene delvis ble brukt til å dekke Misjonshusets utgifter, var en langt mer indirekte måte for kvinneforeningene å tjene misjonenes sak på.

---

⁸⁶) E. Birkeli (1951), s. 37.

⁸⁷) Regnskapsprotokoll for "Stavanger Missionsforening", 1869-1909. (NMS Ark.)

⁸⁸) E. Birkeli (1946), s. 408.

Riktignok hadde kvinneforeningene til en viss grad selv nytte av Misjonshuset. Selve kvinneforeningsmötene ble holdt i private hjem eller i offentlige lokaler, f. eks. hadde Stavanger ældre Kvindeforening mötene sine i Nygatens Forsamlingshus. Misjonsfester og andre större misjonsarrangement ble holdt i Misjonshuset, og disse hadde kvinnene både glede og nytte av. Basarene ble også holdt i Misjonshuset, men kvinneforeningene betalte utrolig nok samme leie for å låne huset som de foreninger og lag som arbeidet for andre formål enn misjon.⁸⁷

Bestyrelsen av Stavanger misjonsforening fikk i perioden 1872-1902 ikke bare nytt ansvar ved at de tok hånd om kvinneforeningenes stadig ökende pengegaver til misjonen. De ble i høyeste grad også forvaltere av de samme pengegaver. Bestyrelsen av misjonsforeningen tok kvinneforeningenes pengegaver med i et felles regnskap, og slik sett bidrog kvinneforeningene til å dekke Stavanger misjonsforenings periodevise store utgifter.

---

⁸⁷) Regnskapsprotokoll for "Stavanger Missionsforening", 1869-1909. (NMS Ark.)

Tabell 1: Basaren sett i forhold til misjonskvinneforeningenes samlede økonomiske bidrag i Stavanger i perioden 1872-1902

År	Bössepenger	Basaren	Basarens % av kv.for.s samlede bidrag til NMS
1872	138,30 (Sp.D.)	138,00 (Sp.D.)	50,0
1873	144,00	148,96	50,9
1874	120,00	186,60	60,9
1875	98,00	158,00	61,7
1876	431,20 (Kr.)	1026,90 (Kr.)	70,4
1877	380,16	786,73	67,4
1878	366,00	906,00	71,2
1879	215,96	718,83	76,9
1880	345,05	-	-
1881	240,70	1330,01	84,7
1882	332,18	1755,23	84,1
1883	283,40	1670,00	85,5
1884	326,42	1900,00	85,3
1885	395,06	1556,11	79,8
1886	379,44	1360,00	78,2
1887	257,40	1210,00	82,5
1888	239,68	1045,09	81,3
1889	165,30	1150,00	87,4
1890	299,67	1374,04	82,1
1891	216,43	1700,00	88,7
1892	77,05	1401,00	94,8
1893	91,49	1500,00	94,3
1894	117,06	1750,00	93,7
1895	86,45	2211,10	96,2
1896	413,09	2050,00	83,2
1897	85,00	2089,17	96,1
1898	52,00	2471,37	97,9
1899	211,00	2655,00	92,6
1900	143,00	3400,00	96,0
1901	170,06	4677,95	96,5
1902	190,95	3472,58	94,8

Tabell 2: Misjonskvinneforeningenes andel av Stavanger misjonsforenings samlede inntekter i perioden 1872-1902

År	Stvqr. mf.	Basaren		Basaren + Bössepenger	
		Belöp	%	Belöp	%
1872	459,42 (Sp.D)	138,00	30,0	276,30	60,1
1873	504,94	148,96	29,5	292,96	58,0
1874	514,88	186,60	36,2	306,60	59,5
1875	856,28	158,00	18,5	256,00	29,9
1876	2998,04 (Kr.)	1026,90	34,3	1458,10	48,6
1877	3790,05	786,73	20,8	1166,89	30,8
1878	2414,31	906,00	37,5	1272,00	52,7
1879	2011,42	718,83	35,7	934,79	46,5
1880	2360,63	-	-	345,05	14,6
1881	2517,69	1330,01	52,8	1570,71	62,4
1882	3744,78	1755,23	46,9	2087,41	55,7
1883	3478,95	1670,00	48,0	1953,40	56,1
1884	3721,38	1900,00	51,1	2226,42	59,8
1885	3130,26	1556,11	49,7	1951,17	62,3
1886	2641,56	1360,00	51,5	1739,44	65,8
1887	2163,80	1210,00	55,9	1467,40	67,8
1888	2106,58	1045,09	49,6	1284,77	61,0
1889	2363,67	1150,00	48,7	1315,30	55,6
1890	2284,88	1374,04	60,1	1673,71	73,3
1891	3071,18	1700,00	55,4	1916,43	62,4
1892	2493,80	1401,00	56,2	1478,05	59,3
1893	2546,82	1500,00	58,9	1591,49	62,5
1894	3185,13	1750,00	54,9	1867,06	58,6
1895	3176,12	2211,10	69,3	2297,55	72,3
1896	4900,51	2050,00	41,8	2463,05	50,3
1897	3359,47	2089,17	62,2	2174,17	64,7
1898	3580,86	2471,37	69,0	2523,37	70,5
1899	4564,77	2655,00	58,2	2866,00	62,8
1900	3400,00	5908,65	57,5	3543,00	60,0
1901	6722,49	4677,95	69,6	4848,01	72,1
1902	4641,00	3472,58	74,8	3663,53	78,9

Tabell 3: Forholdet mellom inntekter og utgifter i Stavanger misjonsforening i perioden 1872-1902

Ar	Inntekter	Utgifter	Utgifter (%)
1872	459,42 (Sp.D.)	14,42 (Sp.D.)	3,1
1873	504,94	14,72	2,9
1874	514,88	11,24	2,2
1875	856,28	14,36	1,7
1876	749,51	35,99	4,8
1877	3790,05 (Kr.)	36,60 (Kr.)	1,0
1878	2414,31	75,60	3,1
1879	2011,42	60,60	3,0
1880	2360,63	109,02	4,6
1881	2517,69	109,90	4,4
1882	3744,78	63,16	1,7
1883	3478,95	175,15	5,0
1884	3721,38	934,86	25,1
1885	3130,26	464,23	14,8
1886	2641,56	461,12	17,5
1887	2163,80	603,69	27,9
1888	2106,58	420,37	20,0
1889	2363,67	516,78	21,9
1890	2284,88	457,81	20,0
1891	3071,18	916,79	29,9
1892	2493,80	882,19	35,4
1893	2546,82	567,81	22,3
1894	3185,13	576,40	18,1
1895	3176,12	701,08	22,1
1896	4900,51	427,89	8,7
1897	3359,47	441,75	13,1
1898	3580,86	197,00	5,5
1899	4564,77	26,89	0,6
1900	5908,65	89,90	1,5
1901	6722,49	27,31	0,4
1902	4641,00	30,45	0,7

1.2.3. Tredje periode: 1903-1910

Vi har sett at Stavanger misjonsforenings aktivitet etterhvert døde ut, og foreningen ble nedlagt i 1902. Den nye "menighetsmisjonsforeningen" i Domkirken menighet skulle erstatte den gamle misjonsforeningens virkefelt, og foreningen fikk som en viktig oppgave å arrangere misjonsmøter i byens sentrum. Foreningen var et styrt tiltak, et forsøk på å blåse liv i mennenes foreningsaktivitet for misjonen i Stavanger.

1902 ble et år som på flere måter skulle markere et generasjonsskifte i misjonsarbeidet i Stavanger. "De Unges Missionsforening" ble dannet, foreningen fikk snart mange unge medlemmer og satte i gang med en utbredt virksomhet.⁷⁰ Den nye foreningen hadde medlemmer av begge kjønn, og foreningens styre bestod av 5 menn og 4 kvinner. Foreningen hadde regelmessige møter annenhver onsdag og arrangerte flere fester. Ellers hadde den diverse underavdelinger; en egen "unges" kvinneforening, en mannsforening, barneforening, musikkforening o.s.v.. Utradisjonelle arbeidsmåter og det ungdommelige pågangsmotet fenget; foreningen utviklet seg raskt til å bli en ny sterk økonomisk støtte for NMS.

Stavanger ældre Kvindeforening sammen med de andre misjonskvinneforeningene i byen var den sterkeste økonomiske støtten for NMS i Stavanger i 1902. I perioden 1902-1910 bidrog De Unges Missionsforening med stadig økende bidrag, mens Domkirkens menighetsforening på ingen måte kunne måle seg med "den unge". Misjonskvinneforeningene derimot, var i 1910 som i 1902 den mest betydningsfulle økonomiske bidragsyteren for NMS i Stavanger. Tabell 4 viser at misjonskvinneforeningenes basar fremdeles var den viktigste inntektskilden.

Vi kan konkludere med at misjonskvinneforeningene i Stavanger hadde en helt avgjørende betydning for de inntektene NMS fikk fra misjonsarbeidet i Stavanger. Misjonskvinneforeningene var NMS' økonomiske ryggrad. Kvinneforeningene betraktet seg selv som

---

⁷⁰) E. Birkeli (1946), s. 415.

arbeidsforeninger og NMS definerte kvinneforeningene som økonomiske støtteforeninger. I rollen som "arbeidsbier" ble misjonskvinneforeningene i høyeste grad betydningsfulle. De stod for en regelmessig økonomisk støtte, og en støtte som overgikk det alle andre grupper bidrog med i misjonsøkonomien.

Tabell 4: Forskjellige foreningers bidrag til NMS i perioden 1903-1910

År	Stvgr. ældre Kvindefor.	Basaren	Domkirkens Mf.	De Unges Mf.
1903	190,95	3568,16	977,47	1000,00
1904	11,20	3000,00	791,74	757,36
1905	130,77	3035,81	513,25	1500,00
1906	600,00	3277,32	442,67	1500,00
1907	177,06	3000,00	207,54	1500,00
1908	60,00	2640,70	319,17	1500,00
1909	110,71	3218,73	92,00	1700,00
1910	89,00	3012,47	287,47	2000,00
	1369,69	24753,17	3631,31	11457,36

1.3. REKRUTTERINGSANALYSE AV MISJONKVINNEFORENINGENS MEDLEMMER

Protokollen for Kvindeforeningen af 3die December og Stavanger ældre Kvindeforening har to medlemslister, en fra 1860 og en fra 1907. Det er interessant og vesentlig å spørre seg hvem medlemmene var, og hvorfor akkurat disse kvinnene begynte i misjonskvinneforeningen. Et viktig motiv for en kvinne som begynte i foreningen må ha vært interesse for misjon og et ønske om å gjøre noe for saken. Utover dette kan flere forhold ha virket inn og vært bestemmende for om kvinnen begynte i misjonskvinneforeningen. Selv om det ikke kan gis sikre og entydige svar på hva som motiverte og avgjorde at kvinnene begynte i foreningen, er det mulig å peke på likhetstrekk mellom medlemmene, antyde forhold som preget medlemsmassen og som kanskje derfor kunne være avgjørende for rekrutteringen.

Det synes nærliggende å spørre om medlemmenes sosiale og økonomiske bakgrunn, hvordan medlemmene kunne plasseres klassemessig. Akkurat når man i Norge fikk overgangen fra et standssamfunn til et klassesamfunn er diskuterbart.⁹¹ I denne oppgaven har jeg likevel valgt å benytte meg av klassebegrepet. Jeg snakker om overklasse, mellomklasse og underklasse også i de tilfellene hvor samtiden kanskje ville ha karakterisert de samme gruppene som "den bedre stand", borgerstanden, og "den ringere stand".

Emil Birkeli skriver at man på slutten av 1800-tallet i Stavanger ofte talte om den "fine hedningemisjon".⁹² Hvilket klassepreg hadde "vår" misjonskvinneforening, var den med på å befeste inntrykket av hedningemisjonen som en foreningsaktivitet for "de fine"? Kildesituasjonen gjør at jeg ikke kan sammenligne rekrutteringen til Kvindeforeningen af 3die December og Stavanger ældre Kvindeforening med den rekruttering andre misjonskvinneforeninger i byen hadde. Det er derfor ikke mulig å si hvorvidt de forskjellige misjonskvinneforeningene i byen hadde et ulikt klassepreg. Ved å sammenligne medlemmene i "vår" misjonskvinneforening med resten av byens befolkning, er det

⁹¹) Try, s. 322-23.

⁹²) Birkeli (1951), s. 38.

likevel mulig å si noe om misjonskvinneforeningens klassepreg. Hans E. Næss' undersøkelse av befolkningen i Stavanger på 1800-tallet er brukt i dette sammenligningsarbeidet.⁷³

Ikke-materielle forhold kan ha spilt en rolle for rekrutteringen, og jeg vil se på hvor kvinnene bodde; om naboskap blant kvinnene var utbredt, og om det fantes mange familieforbindelser innad i foreningen.

Vi har to medlemslister, og det synes natulig å sammenligne medlemmene i 1860 med medlemmene i 1907. Hva skjedde med rekrutteringen til kvinneforeningen i løpet av de 47 årene? Fant det sted forandringer, eller var perioden preget av kontinuitet?

1.3.1. Medlemmer 1860

Kvindeforeningen af 3die Decembers medlemsfortegnelse fra 1860 har 135 kvinnenavn. Medlemslisten har imidlertid vært i bruk også en periode ut over året 1860. Håndskriften skifter, enkelte navn er overstrøket, og andre har fått ett eller flere kryss. Enkelte ugifte kvinner har fått et nytt navn i tillegg til pikenavnet, noe som kan tyde på at de giftet seg i løpet av det tidsrommet de var medlemmer i kvinneforeningen.

Umiddelbart etter medlemslisten finner vi i protokollen lister over hvilke håndarbeider som ble levert til basaren i årene 1870-76. For årene 70-74 står også navnet på dem som leverte arbeidene oppført. Av kvinneforeningens medlemmer i 1860 leverte så mange som 96 kvinner (71,1 %) arbeider i disse årene. Protokollen kan derfor gi oss et godt bilde av hvem som var medlemmer i kvinneforeningen i perioden 1860-1874.

For å kunne identifisere kvinnene og å finne biografiske opplysninger om dem, gikk jeg til folketellingene for Stavanger fra årene 1865 og 1875.⁷⁴ Mitt overordnede mål var å finne så mange kvinner som mulig i en av disse. Av de 135 medlemmene på

⁷³) Næss.

⁷⁴) Folketellinger for Stavanger, 1865 og 1875. (St. Ark.)

medlemslisten fant jeg frem til 42 i 1865-tellingen og nye 66 i 1875-tellingen. Den følgende rekrutteringsanalysen blir da en analyse av 108 medlemmer, d. v. s. 80 % av de kvinnene som var medlemmer i Kvindeforeningen af 3die December i perioden 1860-1874.

Stavanger var en by som opplevde en enorm befolkningsvekst i forrige århundre. Det ökte behovet for arbeidskraft i byens næringsliv, först og fremst innen skipsfart og virksomhet forbundet med sildefiske og sildehandel, trakk mange mennesker til byen. Flere mennesker förte igjen til et ökende behov for konsumvarer og forbruksartikler og trakk atter nye til byen.⁷⁵ Hans E. Næss betegner den veksten i folketall Stavanger opplevde som nærmest "eksplisiv".⁷⁶ I löpet av 1800-tallet ble folketallet 12-doblet, mens bybefolkningen i landet förörig ble 8-doblet. Veksten var imidlertid ikke jevn, den sterkeste vekstfase fant sted i årene 1815-65 og 1890-1900. Vekstens basis var gjennom hele perioden strömmen av unge mennesker som dro inn til byen fra landområdene omkring. Særlig kom det mange fra de prestegjeldene som lå nærmest byen.⁷⁷

Det kan mot denne bakgrunnen være interressant å starte med å se på kvinneforeningsmedlemmenes födested (tabell 5). Var de "innfödde" eller var de innflyttere?

Av alle Stavangers innbyggere i 1875, hadde mellom 30 og 35 % sitt födested utenfor bygrensene. Det store flertallet av innflytterne hadde imidlertid ikke flyttet langt. De kom fra andre deler av Stavanger Amt, særlig fra de nærmeste prestegjeldene. I alt var 30 % av Stavangers innbyggere i 1875 innflyttere fra prestegjeld i Stavanger Amt.⁷⁸

---

⁷⁵) Næss, s. 57.

⁷⁶) Ibid., s. 42.

⁷⁷) Ibid., s. 46.

⁷⁸) Ibid. 6 105 personer av bybefolkningen i 1875 var födt i Stavanger Amt, d.v.s. 30,1 % av hele bybefolkningen i 1875 på 20 288 personer.

Tabell 5: Födested (medlemmer 1860)

<u>Födt i Stavanger:</u>	73	67,6 %
<u>Födt utenfor Stvgr.:</u>		32,4 %
-Stavanger Amt:	13	(12,0 %)
-Resten av Norge:	21	(19,4 %)
-Utenfor Norge:	1	(0,9 %)
	<u>108</u>	

Misjonskvinneforeningen var til en viss grad representativ for byen som helhet. Forholdet mellom innfødte og innflyttere var omtrent det samme i foreningen som for resten av bybefolkningen. Forskjellen var at bare 12 % av foreningens medlemmer mot 30 % av bybefolkningen i 1875 var født i prestegjeld i Stavanger Amt (Stavanger by ikke medregnet). Verdt å merke seg er det også at mens alle de 13 medlemmene født i Stavanger Amt kom fra landområder, kom 16 av de 21 født utenfor Stavanger Amt fra forskjellige norske byer.

Selv om forholdet mellom innfødte og innflyttere i misjonskvinneforeningen var representativt for Stavanger by som helhet, var innflytterne atypiske. Mens den typiske innflytter til Stavanger i forrige århundre kom fra et av landområdene i Stavanger Amt, var flertallet av innflytterne i kvinneforeningen født utenfor Stavanger Amt, ofte i en by.

Hvilken sosial bakgrunn hadde medlemmene? Vi kan nærme oss problemstillingen ved å se på medlemmenes yrkesbakgrunn. Det var imidlertid bare 22 av kvinnene som forsørget seg selv. Resten ble forsørget av mann, far, mor, bror eller svoger. Når vi i det følgende skal plassere medlemmene etter yrkesbakgrunn, blir det forsørgerens yrke vi plasserer ut fra, enten denne er medlemmet selv eller den personen medlemmet blir forsørget av.

Medlemmene blir delt inn i åtte yrkesgrupper. De åtte hovedgruppene er de samme som Hans E. Næss bruker i sin undersøkelse av arbeidsdelingen i Stavanger på 1800-tallet.⁹⁹ Ved

⁹⁹) Ibid., s. 57.

å bruke denne inndelingen får vi et sammenligningsgrunnlag og kan se på medlemmenes yrkesbakgrunn i forhold til resten av byen.

Tabell 6: Yrkesgrupper blant medlemmene; yrkesaktive og forsørgede (medlemmer 1860)

	Kv.for.		Stvgr. by	
	Antall	%	1865	1875
1.Forvaltning, imm.virksomhet	20	20,6	3,2%	4,3%
2.Handelsvirksomhet	32	33,0	9,4%	11,6%
3.Skipsfart	24	24,7	30,0%	19,1%
4.Håndverksvirksomhet	17	17,5	22,5%	26,6%
5.Dagarbeidere	0	0	13,5%	2,3%
6.Industri/Anlegg	1	1,0	1,6%	12,1%
7.Tjenere	2	2,1	20,0%	18,0%
8.Andre (jordbrukere)	1	1,0	-	2,7%
Yrke uoppgitt	11	10,2		
	<u>108</u>			

11 kvinner (10,2 %) faller utenfor noen som helst yrkesgruppe. Disse kvinnene forsørget seg selv eller ble forsørget av sin mor ved hjelp av arvet kapital, husleieinntekter, renteinntekter eller andre midler. Det kunne være nærliggende å tenke seg disse blant de selvstendig handlende. Men Næss har i sin undersøkelse bare tatt med den yrkesaktive del av befolkningen, og for å få et riktig sammenligningsgrunnlag gjør vi det samme.

De enkelte yrkesgruppene var svært sammensatte, og vi skal derfor ta dem nærmere for oss. Gruppe 1, ansatte i forvaltning og immaterielle erhverv, var en yrkesgruppe som vokste sterkt i Stavanger i forrige århundre. Den sterke veksten fant ikke sted i selve embetsverket, men innenfor skolevesenet og i utbyggingen av den kommunale virksomheten.¹⁰⁰ Yrkesgruppens andel av kvinneforeningens medlemmer er bemerkelsesverdig. Gruppen utgjorde i 1865 3,2 % og i 1875 4,3 % av den yrkesaktive befolkning i Stavanger, mens den i kvinneforeningen utgjorde hele 20,6 %. Innad

¹⁰⁰⁾ Ibid., s. 63.

i yrkesgruppen derimot, stemte fordelingen av de forskjellige yrker godt overens med resten av byen (tabell 7). Det vesentlige her er likevel den store prosenten gruppen i sin helhet hadde av kvinneforeningens medlemmer. Kvinner fra embetsmannsfamilier eller kvinner som selv arbeidet innenfor undervisning, var ressurssterke og utgjorde en "åndselite" i foreningen. Det må utvilsomt ha satt sitt preg på kvinneforeningen at kona til sognepresten, sorenskriveren og overrettssakføreren var med.

Også kvinnene som tilhørte yrkesgruppen for handelsvirksomhet hadde en forholdsmessig meget stor prosent av medlemmene. Ser vi nærmere på denne gruppens sammensetning (tabell 8), vil vi se at det var kvinner forsørget av kjøpmenn og selvstendig handlende som dominerte i foreningen. Handelsbetjenter, kontorister og annen arbeidshjelp var svært undertallige. Heller ikke dette var representativt for byen som helhet. Selv om kjøpmennene og de selvstendig handlende i 1865 utgjorde den største gruppen av ansatte innenfor handelsvirksomhet i Stavanger, var gruppens representasjon i kvinneforeningen betraktelig større.

I denne perioden fant det sted store endringer innenfor skipsfartnæringen i Stavanger. I 1865 sysselsatte næringen 30 % av byens yrkesaktive befolkning, mot bare 19,1 % ti år etter. Kvinneforeningens andel av sysselsatte innenfor denne næringen lå en plass midt imellom med sine 24,7 %, og skulle slik sett være nokså representativ for Stavanger by. Ser vi derimot nærmere på arbeidsdelingen innad i næringen (tabell 9), var det kvinner forsørget av skipperer som fullstendig dominerte i kvinneforeningen. Verdt å merke seg er det også at den største gruppen innenfor næringen i Stavanger, matrosene, ikke var representert blant kvinneforeningens medlemmer i det hele tatt! Dette må ha sammenheng med at matrosene ofte var unge menn i en opplæringsituasjon som ikke hadde forsørgeransvar.

Når det gjaldt ansatte i håndverksvirksomheten, lå denne gruppens andel av medlemmene i kvinneforeningen bare litt under gjennomsnittet for Stavanger. Men også håndverkergruppen var en sammensatt gruppe hvor grensene mellom håndverksmestre og svenner var betydelige. I kvinneforeningen utgjorde kvinner forsørget av

håndverksmestrene 88,2 % av håndverkergruppen (tabell 10).
Svennene var som yrkesgruppe ikke representert i kvinneforeningen.
Som i tilfellet med matrosene var imidlertid svennene unge menn i
en opplæringsituasjon, ofte uten forsørgeransvar.

Yrkesgruppene i tabell 6 som omfattet dagarbeidere, industri- og
anleggsarbeidere, tjenere og andre yrkesutøvere hadde minimale
prosent av foreningens medlemmer. Av medlemmer i disse
yrkesgruppene hadde kvinneforeningen 1 støperiarbeider, 2 tjenere
og en gårdbruker. Sammenligner vi dette med resultatet for resten
av befolkningen i Stavanger, ser vi at kvinneforeningen var svært
lite representativ.

Tabell 7: Medlemmer ansatt i forvaltning og immaterielle erhverv; yrkesaktive og forsørgede (medlemmer 1860)

	Antall	%	Stvqr.1865
Geistlighet	1	5	5,6%
Undervisning	11	55	54,4%
Offentlig virksomhet	8	40	36,8%
Helsestell	0	0	3,2%
	20		

Tabell 8: Medlemmer ansatt i handelsvirksomhet; yrkesaktive og forsørgede (medlemmer 1860)

	Antall	%	Stvqr.1865
Kjøpmenn/selvstendig handlende	27	88,4	47,4%
Handelsbetjenter/kontorister	3	7,0	34,3%
Uplasserte, div. annen arbeidshjelp	2	4,6	18,3%
	32		

Tabell 9: Medlemmer sysselsatt i skipsfartnæringen; yrkesaktive og forsørgede (medlemmer 1860)

	Antall	%	Stvqr.1865
Skippere, inkl. jekteførere	21	87,5	21,4%
Styrmenn	3	12,5	14,7%
Matroser	0	0	60,6%
Uplasserte, inkl. fiskere	0	0	3,3%
	24		

Tabell 10: Medlemmer ansatt i håndverksvirksomhet; yrkesaktive og forsørgede (medlemmer 1860)

	Antall	%	Stvqr.1865
Mestre	15	88,2	61,7%
Svenner	0	0	24,5%
Uplasserte	2	11,8	13,9%
	17		

Vi har klassifisert kvinneforeningens medlemmer etter hvilke yrkesgrupper de hørte innunder. Kan vi ut fra disse resultatene gjøre en nærmere bestemmelse av kvinnenenes klasses tilhørighet?

Det synes klart at de laveste sosiale skikt i bysamfunnet hadde en liten andel av foreningens medlemmer. 1 støperiarbeider og 4 arbeidere innenfor håndverks- og handelsvirksomhet er alle vi kan regne med som en del av underklassen (4,6 %).¹⁰¹ To medlemmer av kvinneforeningen som vi har klassifisert som tjenere, hadde begge arbeid som som "husjomfruer". Husjomfruen hadde overoppsynet med tjenestepikene i en husholdning og stod i en mellomposisjon mellom husmoren og resten av tjenestepikene.¹⁰² Nettopp denne sosiale posisjonen gjør det vanskelig å regne husjomfruene som en del av underklassen, og vi tar dem her med blant mellomklassen.

Går vi til samfunnets sosiale toppskikt, var først og fremst embetsmennene overklasse i Norge i forrige århundre. 1840- og 50-årene og delvis 1860-årene var embetsmennes store tid.¹⁰³ Blant overklassen kan vi også regne "en langt bredere gruppe av meget velstående handelsmenn, fabrikkere og andre" som den store ekspansjonen i næringslivet fra midten av århundret hadde gitt rom for.¹⁰⁴ Av kvinneforeningens medlemmer kom 4 (3,7 %) fra embetsmannsfamilier. Hele 27 (25 %) kom fra handels- og kjøpmannsfamilier. De selvstendige handels- og kjøpmennene var imidlertid en gruppe med store innbyrdes forskjeller, og det er vanskelig å fastslå hvor stor prosent av denne gruppen medlemmer som kan regnes som overklasse.

Mellomklassekvinnene var uten tvil de som dominerte kvinneforeningen. Koner og døtre av de tradisjonelle

---

¹⁰¹) Som arbeidere innenfor handelsvirksomhet regner vi en "Hyrekone" og en "Madlaverske", mens to kvinner som "lever af Söm" blir regnet som arbeidere innenfor håndverksnæringen.

¹⁰²) Anne Jorunn Avdem og Kari Melby: Oppe først og sist i seng. Husarbeid i Norge fra 1850 til idag (Universitetsforlaget, 1985), s. 67-68.

¹⁰³) Try, s. 324.

¹⁰⁴) Ibid.

mellomklassegruppene, de som tilhørte borgerstanden, var godt representert; skippere og styrmenn, håndverksmestre og handelsmenn. Også 1800-tallets nye, voksende mellomgrupper gjorde seg gjeldende blant medlemmene; lærere, handelsbetjenter, kontorister og offentlig tilsatte.¹⁰⁵

Hvor skal vi plassere den allerede nevnte gruppen av ikke-yrkesaktive medlemmer, bestående av kvinner som enten forsørget seg selv eller ble forsørget av sin mor ved hjelp av husleieinntekter, arvet kapital eller "midler"? Kvinnene var enker eller døtre av enker, men p. g. a. formue og fast eiendom overlevde de uten å måtte ta seg arbeid. Hadde de vært etterlatte av menn fra arbeiderklassen ville de enten blitt tvunget ut i arbeidslivet eller blitt avhengige av fattighjelp. Ida Bull har i sin undersøkelse av enkers levebröd i et förindustrielt samfunn vist at enker av storborger- og embetsstanden hadde spesielle ordninger som gjorde dem i stand til å beholde sin økonomiske posisjon.¹⁰⁶ Enker av embetsmenn fikk pensjon, og enker av storborgerskapet hadde ofte eiendommer som sikret dem renteinntekter:

"En embetsmannsenke tilhørte fremdeles den bedre stand, og en borgerenke tilhørte fremdeles borgerstanden, og begge stod i en annen stilling enn arbeidsmannens enke."¹⁰⁷

De 11 ikke-yrkesaktive kvinnene i vårt materiale var enker og enkedøtre av borgere, og kommer følgelig i vår undersøkelse i samme situasjon som handels- og kjøpmennene. Klassemessig tilhørte noen av dem overklassen, andre middelklassen, men vi har ennå ikke mulighet til å foreta en nærmere bestemmelse av dette.

Vår foreløbige konklusjon på forsøket på å bestemme kvinnenes klassetilhørighet viser derfor at 4,6 % av kvinnene kan regnes blant underklassen, 56,5 % blant mellomklassen og 3,7 % blant overklassen. Vi står igjen med en gruppe på 35,2 %, kvinner

¹⁰⁵) Ibid., s. 327.

¹⁰⁶) Ida Bull: "Enkers levebröd i et förindustrielt bysamfunn", i Historisk Tidsskrift nr. 3, 1986, s. 318-42.

¹⁰⁷) Ibid., s. 340.

forsörget av handels- og kjøpmennene og de ikke-yrkesaktive kvinnene, som vi ikke helt vet å plassere.

Kan vi ta i bruk andre metoder for å bestemme kvinneforeningsmedlemmenes klasses tilhørighet? Brit Berggren presenterer en alternativ metode i sin artikkel om de tre kulturer i norsk 1800-talls historie.¹⁰⁸ Berggren hevder at mellomklassen ofte har blitt usynlig mellom den kondisjonerte embetsmannskulturen og den folkelige bondekulturen. I artikkelen forsøker hun å rette søkelyset på nettopp mellomklassen ved å se på kvinnens stilling i de tre kulturrene. Berggren vil vise at kvinnes sivilstatusbetegnelser kan brukes som en klasseindikator i tillegg til tidligere forsøk på klassifisering etter menns yrker, sosiale posisjon og økonomiske stilling.¹⁰⁹

Betegnelsene "Frue" og "Fröken" ble kun brukt om overklassens gifte og ugifte kvinner.¹¹⁰ På 1800-tallet var det derfor primært kvinner gift med embetsmenn og embetsmannsdötre som kunne kalle seg dette. Mot slutten av forrige århundre "vandret" betegnelsene nedover på den sosiale rangstigen og ble tatt i bruk av nye sosiale grupper. "Madam" ble de kalt som var gifte kvinner av borgerskapet. Handelsstandens, håndverkerstandens og skipperskiktets gifte kvinner var madamer. En "Jomfru" var alltid en datter av en madam. Alle andre kvinner eller kvinnene "av folket" var nærmest tittellöse. Ofte ble de kalt "Koner" eller "Piger".

Kvinnenes sivilstatusbetegnelse i forrige århundre kan langt på vei bestemme deres klasses tilhørighet; om de var en del av overklassen, mellomklassen eller "av folket". Gustava Kiellands artikkel fra 1845 om misjonskvinneforeningen i Lyngdal er et eksempel på at betegnelsene og deres klasses tilhørighet var utbredt:

"Fruer og Frökener, Madamer og Jomfruer, Bondekoner og Piger, Gamle og Unge, möde og faae naturligvis samme

---

¹⁰⁸) Berggren.

¹⁰⁹) Ibid., s. 15.

¹¹⁰) Ibid., s. 21.

Tractement og have samme Slags Arbeide."¹¹¹

Medlemslisten for Kvindeforeningen af 3die December opererer med sivilstatusbetegnelser, og tabell 11 viser fordelingen mellom disse. Vi ser at madamene utgjorde den største gruppen med nærmere 40 % av medlemmene. Madamene og jomfruene tilsammen utgjorde 60 % av medlemmene, mens fröknene og fruene utgjorde nesten 30 %.

Tabell 11: Sivilstatusbetegnelser blant medlemmene i kvinneforeningen (medlemmer 1860)

Ingen tittel	12	11,1%	
Jomfru	23	21,3%	
Madam	42	38,9%	60,2%
Fröken	21	19,4%	
Fru	10	9,3%	28,7%
	<u>108</u>		

Jeg har forsökt på å påvise medlemmenes klasses tilhörighet ved hjelp av to forskjellige metoder. Inndelingen i yrkesgrupper på grunnlag av forsörgerens yrke kunne langt på vei gi en fordeling av medlemmene på de forskjellige klassene. Det stod likevel tilbake en "usikker" gruppe bestående av 38 kvinner tilhörende enten over- eller mellomklassen. Ved å undersøke kvinnenes sivilstatusbetegnelser, kan vi klassebestemme denne gruppen. 15 av de "usikre" hadde tittelen fru eller fröken, og de kan dermed plasseres blant overklassen.¹¹² De resterende 23 kan plasseres i mellomklassen.

Bruken av de to forskjellige metodene i forsöket på å plassere foreningsmedlemmene klassemessig, viser glidende overganger klassene imellom. En del av de medlemmene jeg ut fra plassering i yrkesgrupper regnet for mellomklassekvinner, viser seg å gå under betegnelsene fru eller fröken. 4 skipperfruer kan tyde på at det i

¹¹¹) Maanedsskrift for Missionsvenner no. 11, 1845, s. 176.

¹¹²) Av disse finner vi en kvinne som lever av midler, en hörer til en skipsrederfamilie mens de resterende 13 tilhörer handels- og skipperfamilier.

Stavanger fantes et skikt av skippere på vei oppover på den sosiale rangstigen. På samme måte fantes der ugifte lærerinner som ut fra betegnelsen fröken skulle tilhøre overklassen. Jeg har imidlertid regnet dem som en del av den voksende mellomklassen. Sannsynligvis var disse lærerinnene embetsmannsdötre som "vandret" nedover på den sosiale rangstigen ved å velge å forsörge seg selv.¹¹³ Tabell 11 viser at 12 kvinner stod oppfört i protokollen uten tittel (i föolge Berggrens metode skulle de dermed være underklassekvinner). Dette skyldes trolig tilfeldigheter. De "tittellöse" i kvinneforeningen tilhörte ifölge försörgerens yrker snarere mellomklassen enn det laveste sosiale skikt.

Til tross for slike overgangstilfeller er konklusjonen klar; Kvindeforeningen af 3die Decemder var en over- og mellomklasseforening. Mellomklassen med sine 66,7 % av medlemmene dominerte, og overklassen som hadde 28,7 % av medlemmene satte også sitt tydelige preg på foreningen. Underklassen var minimalt representert med bare 4,6 % av medlemmene. Birkelis tese om at man i Stavanger betraktet hedningemisjonen som en "finere" virksomhet, blir bekreftet av Kvindeforeningen af 3die Decembers klassepreg.

Som tidligere nevnt opplevde Stavanger en eksplosiv vekst i folketallet i forrige århundre. Boligbyggingen hadde imidlertid ikke samme raske vekst som byens befolkning. Hans E. Næss viser at mens folketallet ble 12-doblet, ble antallet boliger bare 6-doblet.¹¹⁴ Med slike boligforhold sier det seg selv at boligsituasjonen kunne være vanskelig for alle lag av befolkningen.

Hvordan bodde kvinneforeningens medlemmer i forhold til resten av bybefolkningen? Tabell 12 viser at både når det gjaldt antall personer pr. bolig og antall husstander pr. bolig, bodde et gjennomsnittsleder hverken bedre eller verre enn et gjennomsnittsmenneske i Stavanger. Eier/leier forholdene peker imidlertid på ulikheter. Av kvinneforeningens medlemmer var en betraktelig större del försörget av eiere eller selv eiere av boligene sine enn leieboere, mens det i hele byen var flere

¹¹³) Berggren, s. 24.

¹¹⁴) Næss, s. 69.

leieboere enn eiere i 1865. Næss skriver om eier/leier forholdene i Stavanger:

"I 1865 var det en vesentlig forskjell mellom de grupper der flertallet ennå var huseiere - som handelsmenn, embetsmenn, skipperne og håndverksmestre - og de grupper - sjöfolk, håndverksvenner og arbeidere - hvis medlemmer i all hovedsak var blitt leieboere."¹¹⁵

Næss viser også at embetsmennene, handelsmennene og skipperne var yrkesgrupper som hadde et betydelig større areal pr. person i husholdningen til rådighet enn arbeiderne, sjöfolkene og håndverkssvennene. I 1865 hadde f.eks. en person i en embetsmannsfamilie 13,4 m² boligareal, mens en person i en arbeiderfamilie hadde 3,9 m².¹¹⁶

Tabell 12: Boligforhold (medlemmer 1860)

	<u>Kvinnefor.</u>	<u>Stvgr.1865</u>
Pers. pr. bolig	11,8	11,2
Husstander pr. bolig	2,2	2,4
<hr/>		
Eiere (antall)	73	-
Eiere (%)	67,6	44,6
Leiere (antall)	35	-
Leiere (%)	32,4	55,4

Det store flertallet av kvinneforeningens medlemmer representerte yrkesgrupper som embetsmenn, handelsmenn, skipperne og håndverkere, og nettopp disse yrkesgruppene hadde de gjennomsnittlig beste boligforhold i Stavanger i 1865. I den vanskelige boligsituasjonen som rådde i Stavanger i siste halvdel av forrige århundre, kom medlemmene etter all sannsynlighet bra ut av det i forhold til flertallet av byens befolkning.

En kvinnes klassesilhørighet kan ha hatt en vesentlig betydning for om hun begynte i Kvindeforeningen af 3die December eller ikke. Var

¹¹⁵) Ibid., s. 72.

¹¹⁶) Ibid., s. 73.

det andre forhold enn de rent klassemessige som var med på å bestemme rekrutteringen til foreningen?

Enkelte bydeler skiller seg ut med en sterk konsentrasjon kvinneforeningsmedlemmer. Dette gjelder først og fremst området Stranden, på folkemunne kalt "Straen". Hele 26 kvinner (24,1 %) bodde i henholdsvis övre og nedre Strandgate. Boligområdet lå langs havneområdet Vågen og var kjennetegnet av at huseierne hadde sjöboder ut mot havnen og bratte terrassehager på den andre siden av huset. Bergenseren Carl S. S. Lous som i forbindelse med en seilskuteregatt i 1868 skrev en "reisehåndbok" over Stavanger, hadde dette å si om området:

"Ved Bygningerne ellers er intet at mærke, det skulde da være, at Störsteparten huser dristige Rhedere og Handelsmænd, der her sidde lunt og godt "paa Sildeben".¹¹⁷

På den andre siden av Vågen lå Skagen, hvor 4 av medlemmene hörte hjemme. Lous hadde noen bemerkninger også til dette området:

"...nu er Forholdene her aldeles som ude paa Stranden: Husene ere byggede paa Bolværk langs Søen og Haver findes paa den anden Side af Gaden, samt til Syvende og sidst sidde Beboerne her ikke mindre lunt "paa Sildeben" end Strandfolket."¹¹⁸

Skagen og Stranden var boligområder som var dominert av mellomklassen og av nettopp de yrkesgruppene som gikk igjen i kvinneforeningen. Vi tör likevel anse naboskap som viktig for rekrutteringen til kvinneforeningen. I 3 tilfeller ser vi at både leieboeren og eieren i en bolig var medlemmer. At 7 kvinner kom fra området Holmen, og at 4 bodde i Nygaten er bare med på å bekrefte at naboskap, kjennskap og vennskap var forhold som kunne være avgjørende for hvem som ble medlemmer i foreningen.

Også familiære forhold har trolig vært vesentlige for

---

¹¹⁷) (Carl S. S. Lous): En Stavangersk Cicerone (Stavanger, 1868), s. 94.

¹¹⁸) Ibid., s. 111-12.

rekrutteringen. I alt 24 kvinner (22,2 %) gikk sammen med en eller flere nære slektninger i foreningen. Det kunne være mor og datter, svigermor og svigerdatter, svigerinner og søstre. Spesielt mange søstrepar var medlemmer. Vi kan eksempelvis nevne de fire fröknene Gabrielle, Ericka, Gurie og Oline Svendsen som alle var aktive medlemmer av foreningen.

De nære forbindelsene mellom Kvindeforeningen af 3die December og de ledende menn innen misjonsselskapet i Stavanger er også et moment som bör nevnes i denne forbindelse. Et av medlemmene, Ebba Dons, var gift med NMS' överste leder, sekretären. Forstanderen på Misjonsskolen hadde sin kone Susanna Eckhoff og sin datter Johanne med i foreningen. De allerede nevnte søstrene Svendsen var døtre av Svend E. Svendsen, en aktiv deltager i NMS grunnleggelse og medlem av NMS' hovedbestyrelse. Det er interessant å merke seg at hele 6 av medlemmene i Kvindeforeningen af 3die December reiste til Madagaskar som misjonærer. Alle de 6 kvinnene var forlovet med elever fra Misjonsskolen som allerede hadde reist ut for å arbeide som lærere eller prester. Tre av "Missionærbrudene" seilte fra Stavanger i 1871 med misjonsskipet "Elieser", mens de tre neste reiste i 1876.¹¹⁹

1.3.2. Medlemmer 1907

Medlemslisten fra 1907 inneholder 88 navn. 7 av medlemmene fra 1860 var fremdeles med, men ellers var kvinnene nye medlemmer siden 1860. For å finne opplysninger om kvinnene som var medlemmer i 1907 har jeg brukt folketellingen for Stavanger fra år 1900.¹²⁰ Senere foretatte tellinger er ikke tilgjengelige for publikum. Av 88 medlemmer fant jeg 58 i folketellingen. Rekrutteringsanalysen blir dermed en analyse av 65,9 % av de 88 kvinnene som var

---

¹¹⁹) Gabrielle Gustava Svendsen (1848-1911), Juline Elisabeth Thomassen (1841-1923) og Anne Marie Sunde (1843-1879) reiste til Madagaskar i 1871 for å gifte seg med henholdsvis Lars Dahle, Thorkild Guttormsen Rosaas og Hans Wilhelmsen. Rakel Bogine Sömmeland (1845-1878), Anna Carolina Amalie Christine Isachsen (1848-1914) og Anna Elisabeth Figved (1846-1878) reiste i 1876 for å gifte seg med Hans Henrik Hansen, Johan Chr. Haslund og Lars Röstvig.

¹²⁰) Folketellingen for Stavanger, 1900. (St. Ark.)

medlemmer i 1907. Hvorfor det ikke var mulig å finne flere av medlemmene i folketellingen har trolig sammenheng med at enkelte kan ha flyttet til Stavanger etter 1900 og at medlemmer kan ha giftet seg og skiftet navn etter det året folketellingen ble foretatt.

Vi startet undersøkelsen av misjonskvinnene i 1860 med å se på andelen av medlemmer født utenbys og av medlemmer som var innfødte Stavangerkvinner. Hvordan var det samme forholdet i 1907? Var det de godt etablerte Stavangerkvinner, født og oppvokst i byen, eller var det innflytterkvinnene som dominerte?

Tabell 13: Fødested (medlemmer 1907)

Født i Stavanger	32	55,2 %
Født i Stavanger Amt	17	
Født utenfor Stvgr. Amt	<u>9</u>	<u>44,9 %</u>
	<u>58</u>	

Tabell 13 viser at medlemmene født i Stavanger utgjorde en litt større del enn de født utenfor byen. Av kvinner født utenfor Stavanger by kom flertallet fra andre deler av Stavanger Amt. Flertallet kom også fra landkommuner (20 medlemmer). Sammenligner vi dette resultatet med tallene fra 1860 vil vi se to endrede forhold. Kvinneforeningens medlemmer var i enda større grad enn tidligere født utenfor Stavanger by, en større andel av dem var innflyttere. For det andre kom flere av medlemmene enn tidligere fra landkommuner. I 1860 var bare 16,6 % født i landkommuner, mens prosenten i 1907 var steget til 34,5 %.

Hvordan fordeler medlemmene seg på de åtte yrkesgruppene vi tidligere opererte med? Tabell 14 viser at gruppene for forvaltning/immaterielle erhverv og handelsvirksomhet fremdeles hadde en betydelig større andel av kvinneforeningens medlemmer enn av bybefolkningen. Gruppen av arbeidere innenfor industri- og anleggsvirksomhet økte sterkt i Stavanger på slutten av 1800-tallet. Kvinner i foreningen som enten selv tilhørte denne yrkesgruppen eller ble forsørget av menn som gjorde det, utgjorde en større del av foreningens medlemmer i 1907 enn i 1860. Likevel

var avstanden mellom foreningen og resten av bybefolkningen stor når det gjaldt andelen av arbeidere innenfor industri og anlegg.

Tabell 14: Yrkesgrupper blant medlemmene; yrkesaktive og forsørgede (medlemmer 1907)

	<u>Antall</u>	<u>%</u>	<u>Stvgr. 1900</u>
1. Forvaltning/Imm.virksomhet	12	25,5	5,3 %
2. Handelsvirksomhet	17	36,2	15,7 %
3. Skipsfart	3	6,4	8,9 %
4. Håndverksvirksomhet	8	17,0	22,1 %
5. Dagarbeidere	0	0	2,4 %
6. Industri/Anlegg	5	10,6	30,7 %
7. Tjenere	2	4,3	9,8 %
8. Andre	0	0	5,1 %
Yrke uoppgitt	<u>11</u>		
	<u>58</u>		

11 medlemmer fra kvinneforeningen i 1907 er oppført i tabell 14 med "yrke uoppgitt". Disse kvinnene forsørget seg ved hjelp av formue, pensjon, husleieinntekter eller andre midler. Andelen av foreningsmedlemmer som forsørget seg selv var blitt større med årene. I 1860 forsørget 20,4 % (22 kvinner) seg selv, mens 32,8 % (19 kvinner) gjorde det samme i 1907. Dette har trolig sammenheng med at kvinnes deltakelse i arbeidslivet økte i perioden 1885-1900.¹²¹ I 1875 utgjorde kvinnene 33,5 % av de yrkesaktive i byen, mens de i 1900 utgjorde hele 39 %.

Yrkesgruppene er som vi tidligere har sett svært sammensatte. Vi skal forsøke oss på en klassedeling på tvers av disse. Tabell 15 viser at Stavanger eldre Kvindeforening i 1907 som 47 år tidligere var en kvinneforening dominert av mellomklassen. Foreningen hadde likevel fått et større innslag fra arbeiderklassen i løpet av perioden. I 1860 hadde arbeiderklassen bare 4,6 % av medlemmene. Det forholdsvis sterke innslaget av overklassekvinner var blitt betydelig redusert i løpet av årene 1860-1907, og overklassen hadde

¹²¹) Næss, s. 60.

nå en mindre andel av medlemmene enn arbeiderklassen.

Tabell 15: Klasseinndeling (medlemmer 1907)

Embetsmenn	1		
Bankdirektör	1		
Fabrikkereiere	2		
Skipsredere	5	9	15,5 %
Handlende	4		
Handelsbetjenter	2		
Ansatte i NMS	4		
Ans. i komm.virks.	2		
Ans. i undervisning	5		
Skipperer	3		
Håndverksmestre	6		
Lever av midler	11	37	63,8 %
Arb. innenfor handels- virksomhet	3		
Arb. innenfor hånd- verksvirks.	2		
Industri/Anlegg	5		
Tjenere	2	12	20,7 %

Det er også andre forhold som kan peke i retning av at kvinneforeningen i 1907 i større grad enn tidligere rekrutterte sine medlemmer fra lavere sosiale lag. Forholdet mellom de medlemmene som var eiere av boligene sine og de som var leiereboere, var endret (tabell 16). I 1860 var nærmere 70 % av medlemmene eiere, mens prosenten i 1907 var sunket til 51,7 %. Vi må selvsagt se denne utviklingen i lys av den allmenne tendensen i Stavanger til at flere ble leietakere. Likevel sank den prosentvise andelen av eiere mer i kvinneforeningen enn i byen som helhet.

Tabell 16: Eier/leier forhold (medlemmer 1907)

	Antall	%	Stvgr.1900
Eiere	30	51,7 %	35 %
Leiere	28	48,3 %	65 %

Mange av kvinneforeningens medlemmer holdt tjenere. Tabell 17 viser oss omfanget av og utviklingen innenfor medlemmenes tjenerhold. I 1860 holdt flertallet av kvinneforeningens medlemmer tjenere. 47 år senere var det medlemmene uten tjenere som hadde et

knapt flertall. Innenfor gruppen av de som holdt tjenerne skjedde det i tillegg en utvikling i retning av et mindre antall tjenerne. Også denne utviklingen må sees på bakgrunn av bysamfunnets allmenne tendens til reduksjon av tjenerhold. Mens tjenergruppens andel av de yrkesaktive i 1865 utgjorde 20 %, var denne andelen sunket til bare 9,8 % i 1900. Vi skal likevel ikke se bort fra at forandringene i tjenerholdet innad i kvinneforeningen, forteller om en rekruttering fra lavere klasser enn tidligere.

Tabell 17: Tjenerhold (medlemmer 1860 og 1907)

	<u>1860</u>		<u>1907</u>	
1.Holdt ikke tjenerne:	37	34,3 %	31	53,4 %
2.Holdt tjenerne:	<u>71</u>	<u>65,7 %</u>	<u>27</u>	<u>46,6 %</u>
	108		58	
2a)1 tjener	46	64,8 %	24	88,9 %
2b)2 tjenerne	16	22,5 %	2	7,4 %
2c)3 tjenerne	8	11,3 %	1	3,7 %
2d)4 tjenerne	<u>1</u>	<u>1,4 %</u>	<u>0</u>	<u>0</u>
	71		27	

I 1860 bodde flesteparten av foreningsmedlemmene i sentrale deler av byen, og vi så at området Stranden pekte seg ut med en stor konsentrasjon av medlemmer. I 1907 er det ved første øyekast vanskelig å se noe bestemt mønster. Noen kvinner bodde i sentrum, andre i østlige deler av byen mens andre igjen bodde i vestlige deler. Et område vest i byen, ikke langt fra sentrum, skiller seg imidlertid ut. Området kalles ofte "Vestre plata" og ligger vest for Lökkeveien, nord for Eiganesveien og sør for Stokkaveien. Boligområdet Vestre plata hadde 22 (37, 9 %) av medlemmene som bobeere.

Stavanger hadde en særegen boligutvikling. Byen utviklet seg til å bli en industriby i slutten av forrige århundre, og både industri- og boligbebyggelse økte. Det spesielle ved Stavanger, skriver Björn S. Utne, var at man fortsatte å bygge store mengder med trehus, mens man i andre byer løste boligproblemerne "ved bygging av

leiegårdskomplekser i mur".¹²² Boligbyggingen skjöt fart i 1890-årene, og det ble etablert et system hvor mesteparten av de nye husene ble horisontaldelte tomannsboliger. Utbyggingen strakte seg lenger og lenger bort fra det gamle sentrum, og stadig nye områder ble fylt med ensartede trehus. Nettopp denne særpregede boligstrukturen gjorde at det ikke ble etablert strenge boligskiller basert på sosiale kriterier. De nye, store bydelene hadde en svært sammensatt sosial struktur, og omfattet alle lag av befolkningen:

"Tross visse ströksforskjeller bodde likevel det aller meste av befolkningen i nærmest identiske boliger, som nærmet seg borgerskapets "egne hjem" -ideal."¹²³

Området Vestre plata var et slikt nytt boligområde hvor boligbyggingen ble påbegynt i 1890-årene. Også flere andre av kvinneforeningsmedlemmene bodde i nybyggingsområder i andre deler av byen. I løpet av perioden 1860-1907 skjedde det forflytning av medlemmene ut av sentrum og inn i de nye boligområdene som ble etablert. "Naboskap, kjennskap og vennskap" må ha spilt en rolle som rekrutteringsfaktor også i 1907. Vi har nevnt andelen av kvinner fra Vestre plata, men flere av medlemmene her kom også fra samme gater.¹²⁴ I tillegg fins det eksempler på at kvinner fra andre deler av byen kom fra samme gate, og vi har et eksempel på at eieren og leieren i en bolig begge var med i kvinneforeningen.¹²⁵ De familiære forbindelsene var heller ikke uten betydning. I 1907 hadde 13,8 % av medlemmene en mor eller en søster med i foreningen.

I mitt studie av misjonskvinneforeningen i Stavanger har jeg fått en tydelig bekreftelse på Brit Berggrens tese. I 1860 hadde medlemmene forskjellige betegnelser som fru, fröken, madam og

---

¹²²) Björn S. Utne: "Industribyen tar form", i Rolf Danielsen (red.), Stavanger mellom sild og olje. Hermetikkbyen 1900-1940, b. 1 (Stavanger, 1988), s. 13-47 (s. 30).

¹²³) Ibid., s. 45.

¹²⁴) 5 medlemmer fra Möllegaten, 4 medlemmer fra Lökkeveien, 2 medlemmer fra Murgaten o.s.v..

¹²⁵) 2 medlemmer fra Kirkegaten, 2 medl. fra Nygaten, 2 medl. fra Haugvaldstadgaten, 2 medlemmer fra Pedersgaten o.s.v..

jomfru. I 1907 var alle de gifte kvinnene oppført i medlemslisten med tittelen fru, mens de ugifte ble titulert fröken. Titlene hadde vandret nedover på den sosiale rangstigen til alle uansett klasse ble titulert frue og fröken. I Stavanger fant en slik utvikling sted mellom 1860 og 1907.

Foreningen i 1907 var i større grad enn tidligere en forening for gifte og etablerte kvinner. I 1860 var litt over 50 % av foreningsmedlemmene gift, mens hele 75 % av medlemmene i 1907 hadde denne sivilstatusen. Dette har trolig har hatt sitt å si for rekrutteringen. Unge, ugifte kvinner som ønsket å være med i misjonskvinneforeningsarbeid, hadde dessuten et nytt alternativ i 1907 i og med at De Unges Missionsforening var blitt dannet i 1902. Dette var som vi har sett en forening for både menn og kvinner. Foreningen hadde diverse underavdelinger, blant annet "De Unges Kvindeforening".

Kvinneforeningens forbindelse med organisasjonen NMS var fremdeles sterk. I 1907 var to av medlemmene gift med misjonsprester, de var selv "Missionærhustruer" og hadde tilbrakt år av sitt liv på misjonsmarken.¹²⁶ Det samme hadde også Ella og Bereth Dahle gjort. De var henholdsvis kone og datter av sekretæren i NMS, Lars Dahle. Ellers hadde kvinneforeningen blant sine medlemmer kona til vaktmesteren på Misjonshuset, og en kvinne med et studerende misjonærbarn i huset pluss en misjonærfamilie som leietakere. Tre av de fire tidligere nevnte Svendsen-dötrene var fremdeles medlemmer i foreningen.

1.3.3. Konklusjon

Vi har foretatt et nærstudie av Kvindeforeningen af 3die December 1860 og Stavanger ældre Kvindeforening. Dette var en misjonskvinneforening som markerte seg sterkt i det stavangerske bybilde. Foreningen var stor, den hadde mange medlemmer. Foruten regelmessige, månedlige möter i forsamlingshuset i Nygaten, midt i

---

¹²⁶) Bertha Dahle Stueland (1848-1925) gift med Lars Samsonsen Stueland og Martha Serine Olsen Röstvig (1826-1941) gift med Lars Röstvig, var begge medlemmer i kvinneforeningen, og hadde begge vært misjonærer på Madagaskar.

Stavanger sentrum, stod foreningen bak store arrangement som brakte bybefolkningen i kontakt med hedningemisjonen. Kvinneforeningen stod for viktige innslag i Stavangers underholdnings- og kulturliv på 1800-tallet.

Misjonskvinneforeningen var også uhyre viktig for organisasjonen den støttet, NMS. Selv om misjonskvinneforeningen i utgangspunktet ønsket å være en støtteforening for kristen ytre-misjon generelt, var det NMS som i større og større grad fikk nytte godt av kvinneforeningens pengegaver. Kvindeforeningen af 3die December 1860 og senere Stavanger ældre Kvindeforening var sammen med andre misjonskvinneforeninger i byen NMS' absolutt viktigste støtte. De stod for regelmessige årlige pengebidrag som etterhvert utgjorde 3/4 av all inntekt NMS fikk fra misjonsarbeidet i Stavanger.

Kvindeforeningen af 3die December 1860 hadde et tildels eksklusivt preg. Store grupper av byens lavere sosiale lag var minimalt representert. Kvinner fra mellomklasse og overklasse dominerte fullstendig. Emil Birkeli tese om at man i Stavanger mot slutten av 1800-tallet betraktet hedningemisjonen som en virksomhet for "de fine", er blitt bekreftet av vår rekrutteringsanalyse. Kvinneforeningen var stor og ledende i byens misjonsarbeid, og må følgelig ha vært representativ for det inntrykk folk flest fikk av misjonsarbeid.

Foreningen kan ha forandret sitt klassepreg etter sammenslåingen av flere misjonskvinneforeninger i 1876. Vi så større representasjon av arbeiderklassen i 1907. Det er likevel ingen tvil om at foreningen fremdeles fikk sin største tilslutning fra mellomklassekvinner, og at den ikke appellerte til arbeidere i samme grad.

Foreningen var eksklusiv også i en annen forstand. Det ser ut til at den både i 1860 og i 1907 var den kvinneforeningen "NMS-aristokratiet" valgte som "sin" forening. Hustruer og døtre av misjonsskoleforstandere, sekretærer og hjemmeværende misjonærer ble medlemmer i foreningen og gav den en betydelig prestisje innenfor misjonskretser.

Det ville imidlertid være å yte foreningen urettferdighet om den bare ble karakterisert som eksklusiv. Den hadde også klare inkluderende sider. Det faktum at medlemstallet gjennom hele perioden var stort må ha virket positivt for en bred rekruttering. Selv om enkelte samfunnsklasser tydelig dominerte, møttes kvinnene på tvers av klasseskillene. I 1860 gikk fruer og frøkner, jomfruer og madamer i samme forening. I 1907 var de sosiale variasjonene innad i foreningen enda større. Foreningen utgjorde en ny type fellesskap, et fellesskap hvor kvinner kunne møtes på tvers av klasseskillene og arbeide sammen for en felles sak.

KAPITTEL 2.: MISJONSKVINNEFORENINGER I A R D A L

2.0. INNLEDNING

Etter å ha studert en misjonskvinneforening i byen Stavanger, skal vi se på det samme fenomenet i bygda Ardal i Ryfylke. Mens misjonskvinneforeningen i Stavanger hadde et klart mellom- og overklassepreg, og misjonsvirksomhet generelt var begrenset til visse sosiale lag av bybefolkningen, så var misjonsvirksomhet i Ardal et fenomen som i langt større grad grep inn i hele bygdesamfunnet. Å skaffe misjonen inntekter var et arbeid som hele bygda ble engasjert i, misjonsarbeid var et kollektivt fenomen. Bygdefolket ble satt inn i en ny sammenheng, en sammenheng som rakk utover både bygda og landet. Før vi går over til å studere misjonskvinneforeningene nærmere, vil vi gi en beskrivelse av Ardal som ei bygd på 1800-tallet, og vi vil se på hvordan misjonsbevegelsen nådde og grep om seg i bygda.¹

Ardal er ei bygd i Ryfylke i Rogaland som kan karakteriseres både som fjord- og dalbygd. Bygda blir ofte inndelt i fem kretser. Den nederste delen av dalen sammen med elveosen til hovedelva Stor-Ana, er bygdas sentrum og blir kalt for Kyrkjebøen. Det området av bygda som ligger øverst i dalen kalles bare ganske enkelt Dalen. Enkelte gårder nord i bygda kommer inn under Fjellgardane krets. Sør i bygda finner vi en mindre dal som utgjør Målandsdalen krets. Den siste kretsen består av gårdene langs Ardalsfjorden og blir kalt for Sundgardane krets.

I 1865 hadde Ardal 1315 innbyggere fordelt på 275 husholdninger.² Det store flertallet av Ardalsbuene hadde sin hovednæring knyttet til gårdsdrift. Naturforholdene var gode, dalen var flat og vid med mange elver, noe som gjorde deltaet spesielt fruktbart. Bøndene hadde gode forhold også for buskapen sin; bygda hadde store

---

¹) Hvor ikke annet er spesielt nevnt bygger fremstillingen på Eikeland (1969).

²) Folketellingen for Ardal sogn i Hjelmeland prestegjeld, 1865. Register. (St. Ark.)

vidde- og heiebeiter. Ardal var i Ryfylke kjent som bygda med de mange stölene, nesten hver gård hadde sin egen stöl. Ellers drev enkelte bönder med hagebruk som en binæring.

Det som fantes av handelsvirksomhet i bygda foregikk i "Osen". Uansett hvor i bygda folk bodde måtte de om Osen når de skulle legge ut på Stavangertur. På 1800-tallet ble det drevet både gjestgiveri og landhandel i Osen, og en tre-fire familier var knyttet til denne virksomheten.

Det er verdt å merke seg at embetsstanden ikke hadde noen representanter i Ardal. Bygda var et sogn i Hjelmeland prestegjeld, og prestegården lå i Hjelmelandsvågen. Presten kom til Ardal kun på prekensöndagene, og hverken presten eller hans familie var en del av lokalsamfunet. Bygda hadde fra gammelt av hatt en egen lensmann. I fra 1843 fikk Ardal egen klokker. Mot slutten av 1800-tallet ökte antallet lærere. Selv om enkelte personer i Ardal hadde et offentlig verv eller et yrke, drev de med gårdsdrift ved siden av dette.

De störste sosiale skillene i bygda gikk mellom de selvstendige gårdbrukerfamiliene på den ene siden og husmannsfamiliene og tjenerstanden på den andre. Ardal var ei av bygdene i Ryfylke hvor husmannsvesenet var mest utbredt. Da det nådde sitt höydepunkt på 1860-tallet var det omkring 100 husmannsplasser i Ardal. De fleste husmannsplassene i Ardal ble ryddet og bygd i tidsrommet 1760-1860. Plassene lå enten i utkantene av matrikkelgården eller i utmarka, og flertallet av husmennene var husmenn med jord. Fra 1870 og utover til 1895 minket tallet på husmenn sterkt i Ardal, flere fikk andledning til å kjøpe gården sin, andre reiste til Amerika.

Ardal er et eksempel på ei norsk bygd som på 1840-tallet ble sterkt berört av de nye misjonsideene. Med misjonen ble assosiasjonsånden introdusert, og bygdefolket begynte å danne foreninger. För 1840 eksisterte det ingen foreninger i Ardal. Femti år senere arbeidet hele 10 foreninger for misjonen, og alle de ti foreningene var knyttet til NMS. I kjölvannet av NMS-foreningene kom det snart foreninger som stöttet Indremisjonen, Kinamisjonen, Finnemisjonen

og Sjømannsmisjonen. I 1890-årene fikk bygda også et "frilyndt ungdomslag" og en skytterforening.

Misjonsforeningene i Norge var som vi tidligere har pekt på et resultat av både ytre påvirkning og hjemlige forutsetninger. Misjonsideen kom som en ytre impuls til Årdal. Årdal fikk besøk av Hans Christian Knudsen, den unge "Missionskandidaten" som hadde gått 3 år på misjonsskole i Tyskland, og som skulle reise ut som misjonær for Det Rhinske Misjonsselskap. Som tidligere nevnt turnerte Knudsen sammen med sin far langs sørlands- og sørvestlandskysten i årene 1839-40. I Årdal resulterte besøket i dannelsen av Aardal Missionsforening i 1840.³

For at misjonsideen skulle slå rot i Norge, var det nødvendig med personer og et miljø som lot seg engasjere og som var villige til å arbeide for saken. I Årdal som i så mange andre norske bygder utgjorde haugianerne et slikt miljø. Haugevekkelsen hadde nådd Årdal ved begynnelsen av det 19. århundret. I bygda fantes et "vennesamfunn" som holdt regelmessige møter rundt omkring på gårdene. Lederne av vennesamfunnet hadde kontakt med haugianere i andre deler av landet. Den mest markante haugianske skikkelsen i bygda, Knut Jonson Måland, stod i brevkontakt med haugianerlederen John Haugvaldstad i Stavanger. Haugianerne i Årdal foretok reiser også reiser så langt som til Setesdal for å besøke likesinnede der.

1830-årene var en religiøst aktiv tid i Norge. Etter et besøk av den landskjente haugianerpredikanten Elling Eielsen i 1832, ble også Årdal "grepet av vekkelse". Haugianerne måtte imidlertid innse at de ikke hadde monopol på lekmannskristendommen i bygda. Herrnhuttiske brødrevenner etablerte seg i Strandområdet (like sør for Årdal) og övet innflytelse også i Årdal. Forholdet mellom de to kristenflokkene ble konfliktfylt ettersom de boikottet hverandres møtevirksomhet.

Etter besøket av far og sønn Knudsen tok striden slutt. De to grupperingene kunne samle seg om en felles innsats for misjonen. En misjonsforening ble stiftet. Den nye foreningens møtevirksomhet

---

³) Eikeland (1969), s. 241.

fortsatte til en viss grad i gamle, velkjente spor. Det haugianske vennesamfunnet, uten formelle statutter og uten avgrensningene ved medlemskap, var fremdeles et organisasjonsideal.⁴ Misjonsmötene ble som de tidligere oppbyggelige mötene holdt på omgang rundt omkring på gårdene i bygda.

Dannelsen av en misjonsforening var likevel et nytt fenomen. Foreningen førte til fastere organisering både innad i foreningen og i forholdet til en etterhvert landsomfattende organisasjon. I 1842 reiste to representanter fra Ardal til Stavanger for å være med på grunnleggelsen av NMS. At foreningen måtte stille med representanter på krets- og generalforsamlinger, og at de begynte med en regelmessig økonomisk støtte til misjonsselskapet, påskyndet organisatoriske forandringer også på lokalplan. Misjonsforeningen i Ardal fikk valgt seg et styre, og i 1865 begynte kassereren av styret å føre kassaprotokoll. Bedehuset bygd i Ardal i 1869, kalt "Zoar" (gammeltestamentlig by ved Dödehavet), førte til at misjonsmötene holdt på omgang i hjemmene gradvis ble erstattet av misjonsmöter på bedehuset.

Ardal misjonsforening var det formelle bindeleddet mellom hovedadministrasjonen i NMS og all misjonsvirksomhet i Ardal. Misjonsforeningen fungerte som en sentralforening for bygda, og den arrangerte regelmessige misjonsmöter som var åpne for alle. Interessen for misjon nådde utover den gamle haugianske "venneflokket". Mange Ardalsbuer, kvinner som menn, engasjerte seg i saken, og flere foreninger til støtte for misjonen kom igang. Fem kvinneforeninger og fire mannsforeninger hadde som sitt viktigste mål å skaffe misjonen inntekter ved hjelp av arbeid. Arbeidsforeningene var i motsetning til Ardal misjonsforening geografisk avgrenset til kretser av bygda.

I NMS' gavelister for året 1847 blir "Aardals Qvindeforening" for

---

⁴) Andreas Ropeid: "Misjon og bedehus", i Ingrid Semmingsen m. fl. (red.), Det gjenfödte Norge (Oslo, 1980), s. 195-218 (s. 206-7), (Bind 4 i Ingrid Semmingsen m. fl. (red.), Norges kulturhistorie).

første gang nevnt.⁵ Denne første kvinneforeningen ble dannet i Kyrkjeböen.⁶ Ikke så lenge etter fikk gårdene i Dalen sin egen misjonskvinneforening. De to foreningene gikk under betegnelsene övre og nedre kvinneforening. Foreningen i Kyrkjeböen ble i 1873 delt i to, og fra dette tidspunkt hörer vi om övre, nedre og midtre kvinneforening. Også i de övrige delene av bygda ble det dannet misjonskvinneforeninger; i 1871 i Målandsdalen og i 1881 i Fjellgardane.

I 1880-årene dukket det opp så mange som 4 mannsforeninger i bygda; i Kyrkjeböen, Dalen, Fjellgardane og Målandsdalen kretser. Mannsforeningene skulle på samme måte som kvinneforeningene være arbeidsforeninger. Mannsforeningene fikk imidlertid kortere varighet enn kvinneforeningene. Mens de 5 kvinneforeningene var i full virksomhet i 1910, ble alle mannsforeningene nedlagt för århundreskiftet.

Jeg skal i det fölgende konsentrere meg om Årdals 5 misjonskvinneforeninger i tidsrommet 1860-1910. Problemsstillingen er treleddet og er den samme nå som da jeg studerte kvinneforeningen i Stavanger. For det første; hva slags virksomhet drev misjonskvinnene i Årdal, hva bidrog de med ökonomisk, og endelig; hvilke kvinner var med i dette arbeidet. Kildene til studiet er sparsomme; en regskapsprotokoll for Årdal misjonsforening fört i tidsrommet 1865-1955⁷ og enkelte av NMS' årsberetninger.⁸ Opplysninger om misjonsarbeid og ellers om andre

⁵) NMS' 6. Aarsberetning, for 1847 (Stavanger, 1848), s. 29.

⁶) Eikeland (1869), s. 242.

⁷) Regnskapsprotokoll for "Årdal Hedningemissions Casse", 1865-1955. (NMS Ark.)

⁸) I NMS' årsberetninger stod det rapporter fra de enkelte kretsene og ofte fra de enkelte foreninger. Det varierte fra år til år hvorvidt Stavanger krets tok med rapportene fra foreningene, og det var også varierende hvor mange foreninger som i det hele tatt sendte noen årsrapport til kretsen. Etter en systematisk gjennomgang av årsberetningene har jeg funnet frem til de enkelte år hvor det stod en liten rapport også fra misjonsforeningen i Årdal. Dette gjaldt årsberetningene for 1869 (28.), 1870 (29.), 1871 (30.), 1872 (31.), 1884 (43.), 1885 (44.), 1888 (47.), 1889 (48.), 1907 (66.), 1908 (67.) og 1910 (69.).

aktuelle forhold er hentet fra Årdals bygdeböker.⁷

Bygdebokforfatteren bygger sitt kapittel om lekmanns- og misjonsarbeid på muntlige overleveringer, samlet av Johannes Vadla i tidsrommet 1920-50.¹⁰ De samme muntlige overleveringer er grunnlaget for det som står skrevet om misjonsarbeid i Årdal i jubileumsskriftet for Stavanger krets av NMS.¹¹

---

⁷) Årdals bygdeböker består av Eikeland (1969) og Sigurd Eikeland: Årdal 2. Gardane og folket (Sandnes, 1971).

¹⁰) Eikeland (1969), s. 8.

¹¹) E. Birkeli (1946), s. 363-66.

2.1. MISJONSKVINNEFORENINGENES VIRKSOMHET

Misjonskvinneforeningene i Årdal drev ikke utadrettet virksomhet i samme målestokk som kvinneforeningen i Stavanger. All deres virksomhet var knyttet til den regelmessige møteaktiviteten i hver enkelt kvinneforening. Møtene i Årdal hadde den samme nærmest "klassiske" tredelingen som andre misjonskvinneforeningsmøter. Arbeidet var det grunnleggende, ellers hadde møtet en oppbyggelig del og en misjonskunnskapsdel:

"Formannen for kvf., eller ein av dei andre leidarane, las or Misjonstidende eller or Bibelen og bad til Gud, og så song dei mykje i foreiningsmöta."¹²

Kvinneforeningsmøtene i Årdal var arbeidsmøter. Måten misjonskvinnene i Årdal arbeidet på hadde nær sammenheng med naturgrunnet i bygda; hovedråvaren kvinnene benyttet i sitt arbeid for misjonen var ull. Arbeidet hadde likefullt sammenheng med kvinnes arbeidsoppgaver innenfor gårdshusholdningen. Karding, spinning, strikking og veving var knyttet til kvinnes ansvar for produksjon av klær og tøy. Misjonskvinnene i Årdal leverte ikke naturalier til NMS. Kvinnene reiste til Stavanger, hvor penger var i omlöp i langt større grad enn i Årdal, for å selge varene sine. De ferdige "misjons-håndarbeidene" ble solgt og pengene gitt til misjonen. Mens misjonskvinnene i Årdal produserte ullstoff og garn som de solgte på markedet i Stavanger til inntekt for misjonen, kjøpte misjonskvinnene i Stavanger nettopp stoff og garn for å kunne produsere mer bearbejdede varer til inntekt for misjonen.

Arbeidet i foreningene tok til om hösten. Kvinnene bar med seg ull og utstyr som karder og rokk til den gården møtet skulle holdes på. På møtene "karda og spann, spöta og dröste" de.¹³ I löpet av vinteren produserte de betydelige nöster garn foruten ullströmper og annet strikkearbeid. När våren kom leide de en kvinne til å veve "Missionsveven". Det vevde stykket ble "stampet" i bygda, en

¹²⁾ Ibid., s. 366.

¹³⁾ Eikeland (1969), s. 243.

metode for behandling av vevd ull som gjorde tøyen tett og fast. De ferdige produktene; ulltøyen, garnet, strömpene og annet strikkearbeid ble solgt på det store vörmarkedet i Stavanger. Pengeinntektene ble levert til kassereren for Årdal misjonsforening.

Arbeid med ull, og arbeid med håndarbeidsproduksjon var nærliggende for kvinnene. Ull hadde de överskudd av, denne type håndarbeid var en del av kvinnenes arbeidsoppgaver. När kvinnene ville gå sammen om å danne ökonomiske stötteforeninger for misjonen var dette en naturlig måte for Årdalskvinnene å arbeide på. Vi skal likevel ikke se bort fra at kvinnene i Årdal også kunne ha blitt påvirket av ytre impulser i sitt valg av arbeidsformer. I NMS' første årsberetning ble "Qvindekjönnet" oppfordret til å gjøre en innsats for misjonen ved nettopp karding, spinning, veving og strikking.¹⁴ Representanter fra Årdal reiste på NMS' större forsamlinger, og disse kan ha bragt med seg oppfordringen hjem til Årdalskvinnene.

Beretningen om kvinneforeningen i Lyngdal kan også ha nådd Årdal. När kvinnene i bygda Lyngdal med ull og rokker kunne gjøre en innsats for misjonen, hvorfor skulle ikke kvinnene i Årdal kunne greie det samme? Gustava Kielland gav en livfull og inspirerende skildring av et kvinneforeningsmöte i Lyngdal. Vi skal se nærmere på denne beretningen. Dels fordi den inspirerte til at mange lignende bygde-misjonskvinneforeninger kom igang. De få skriftlige kildene vi har fra mötevirksomheten i Årdal forteller oss at kvinnene arbeidet med ull; de strikket, kardedet og spant på rokkene sine. Disse arbeidsmetodene hadde de felles med kvinneforeningen i Lyngdal. Vi vil la Kiellands beretning bli stående som en stemningsrapport, en tenkt skildring av et kvinneforeningsmöte i Årdal:

"Den Dag, Mödet skal holdes, blive lange Bænke satte ind i Stuen; alle Husets Rokke, velsmurte og med sine Snellestole, sættes saaledes ordnede, at en Kardepige sidder mellem to Spindersker, for at forsyne dem med Tuller; Sybordet med Missionssöm ordnes, og Strikketöier, Uld o. s. v. skaffes tilveie. Saa komme efterhaanden de kjære Koner og Piger,

¹⁴) NMS' 1. Aarsberetning, for 1842 (Stavanger, 1843), s. 26-27.

blide og glade, (thi Missionsdagen er deres kjæreste Dag i Maaneden) med Karder, ofte ogsaa med Bidrag af Uld, og sætte sig strax til Arbeidet; saa kardes, spindes, syes, strikkes og - snakkes, saa det har en god Skik, og det er utroligt, hvor meget der arbeides i disse Samfundstimer."¹⁵

Misjonsbasaren ble ikke en vanlig, årlig begivenhet i Ardal i perioden 1860-1910. Under debatten om basarene på 1890-tallet kom det frem at dette arrangementet først og fremst var et byfenomen. Basaren hadde fremdeles ikke fått noen utbredelse i bygdene. Ardal var ikke en foregangsbygd i så måte. Misjonskvinnene i Ardal var tradisjonsbundne; i 1910 arbeidet de fremdeles i hovedsak på den tradisjonelle måten med produksjon av arbeider som ble solgt på markedet i Stavanger.

Basaren ble introdusert i bygda i 1889, men da i forbindelse med en "Jenteforening". Jenteforeningen i Riskedal arrangerte basar hvor utbyttet skulle anvendes til "löskjøbelse af Slavebörn".¹⁶ Det eksisterte i alt 4 jenteforeninger i Ardal mellom 1890-1910. Dette var foreninger for barn. Foreningene ble satt i gang og drevet av kvinner aktive i misjonskvinneforeningsarbeid, og jenteforeningene ble drevet med kvinneforeningene som forbilde. Barna gjorde en arbeidsinnsats for misjonen ved å produsere håndarbeider.

Jenteforeningene loddet ut og solgte arbeidene sine ved hjelp av en basar. Slik ble basarformen kjent også i Ardal. Basarene i Ardal i perioden 1860-1910 var ikke store, årlige arrangement av samme kategori som i Stavanger. Basarene var som oftest lokale, de kunne være et samarbeidsprosjekt mellom kvinneforeningen og jenteforeningen i en krets. I 1908 ble det arrangert en større basar på bedehuset til inntekt for NMS' nye arbeid i Kina.¹⁷ Arrangementet var en forsmak på det som senere skulle bli kvinneforeningenes viktigste måte å få omsatt håndarbeider på. Men i 1910 hadde misjonsbasaren fremdeles ikke utkonkurrert kvinneforeningenes tradisjonelle måte å få solgt arbeidene sine på.

¹⁵) Maanedsskrift for Missionsvenner no. 11, 1845, s. 175.

¹⁶) Regnskapsprotokoll for "Aardal Hedningemissions Casse", 1865-1955. (NMS Ark.)

¹⁷) NMS' 67. Aarsberetning, for 1908 (Stavanger, 1909), s. 8.

2.2. MISJONSKVINNEFORENINGENES ØKONOMISKE BIDRAG TIL NMS

Årdal misjonsforening hadde som en viktig oppgave å sørge for at bygdefolkets pengegaver som var tiltenkt misjonen ble sendt til NMS' hovedadministrasjon i Stavanger. I fra 1865 ble det ført regnskapsprotokoll for Årdal misjonsforening. Enkeltpersoner og foreninger i bygda som ville støtte misjonen økonomisk, leverte sine bidrag til kassereren. Kassereren sendte med jevne mellomrom pengene videre til Stavanger. Selv om bygdesamfunnet var fattig på mynt, ble det ved de månedlige misjonsmøtene tatt opp kollekt. Om beløpene ikke var store, stod "bøssepengene" for en jevn inntekt for Årdals misjonskasse. Mange, både kvinner og menn, hadde sin egen "misjonsbøsse" hjemme. Etter å ha spart opp en viss pengesum, overlot de dette til kassereren og tilegnet ofte gaven helt konkrete formål.

Årdal var i forrige århundre fremdeles et naturalsamfunn, og penger var ikke i omløp i stor grad. Misjonsvennene i Årdal måtte finne arbeidsformer som satte bygdesamfunnet i stand til å yte mest mulig av det vesle som var. Som i andre norske bygder begynte Årdalsbuene med en slags "skattlegging" av gårdsproduksjonen til inntekt for misjonen.¹⁸ Lam solgt til inntekt for misjonen, kalt "Missionslam", er oppført i regnskapsprotokollen som en inntekt for første gang i 1874. I 1889 ble det delt ut hele 70 klaver som skulle plasseres rundt halsen på misjonslammene i Årdal.¹⁹ Hvilke lam som skulle være misjonslam ble avgjort allerede på våren. Folket på en gård bestemte at det første eller sist fødte lammet skulle gis til misjonen.²⁰ Avgjørelsen ble tatt tidlig, og misjonsklaven ble satt på, slik at man ikke falt for fristelsen til når høsten kom å gi misjonen et dårligere lam. Og så gikk misjonslammet "oppi heia med klave som fortalde at det hørde Herren til, og det kom alltid heim om hausten".²¹ Foruten den utbredte bruken av misjonslam, hadde enkelte misjonevenner i bygda

¹⁸) Ropeid (1980), s. 209.

¹⁹) Eikeland (1969), s. 244.

²⁰) Ropeid (1980), s. 210.

²¹) Ibid.

egne misjonsåkre hvor de satte poteter til inntekt for misjonen.²² Andre solgte "Missionsegg" for å støtte samme sak.²³

Arbeidsforeningene i bygda bidrog med regelmessige pengegaver til misjonskassen. Medlemmene i mannforeningene gikk på "opptaks- og gjerdedugnad", potetopptak og reparering av gjerder, og gav inntektene av dette til misjonen.²⁴ Jenteforeningene loppet ut og solgte håndarbeidene sine på basar. Kvinneforeningene bidrog både med kollekt penger og med inntekter av solgte håndarbeider. I regnskapsprotokollen stod gavene benevt som "Bössepenge", "Missionsbösse" eller "for solgt Väv", "for solgt Garn" og "for Strömper".

Tabell 18 viser kvinneforeningenes andel av Ardal misjonsforenings samlede inntekter i årene 1865 - 1910. Tabellen bygger på den foreliggende regnskapsprotokollen. Tallene merket med stjerner er jenteforeningenes bidrag i de enkelte år, og jeg har regnet disse som en del av kvinneforeningenes bidrag. Kvinnenes prosentandel av Ardal misjonsforenings inntekter kunne variere fra år til år. Regner vi derimot ut gjennomsnittsprosenten fra tiår til tiår vil vi se en interessant utvikling. På 1860-tallet stod kvinneforeningene for 31,1 % av Ardals samlede pengegaver til misjonen. På 1870-tallet var prosenten steget til 36,2 %, i tiåret etter lå den på ca. 50 %. På 1890-tallet stod kvinneforeningene for 57 % av pengegavene. I det første tiår etter århundreskiftet hadde kvinnenes andel steget ytterligere og utgjorde hele 75,5 % av Ardals samlede gaver til NMS.

Kvinneforeningene var Ardal misjonsforenings viktigste inntektskilde. Og kvinneforeningenes bidrag til innholdet i misjonskassen var stadig ökende. I Ardal som i Stavanger stod kvinneforeningene for mellom halvparten og 3/4 av det kassereren av den lokale misjonsforeningen sendte til NMS. Årsberetningen fra Ardal i 1907 sier med klare ord det tallene i regnskapsprotokollen

---

²²) Eikeland (1969), s. 244.

²³) Ibid.

²⁴) Ibid., s. 243.

viser:

"Kvindeforeningerne er dog her den stærkeste Bærer af Missionen."²⁵

---

²⁵) NMS' 66. Aarsberetning, for 1907 (Stavanger, 1908), s. 7.

Tabell 18: Kvinneforeningenes økonomiske bidrag til misjonskassen i Ardal 1865-1910

Kvinneforeningene + *Jenteforeningene		Ardal Mf.s' samlede innt.	Kvinnef. andel av Mf.s' samlede innt.
1865	30,10 (Sp.D)	82,07 (Sp.D)	36,4 %
1866	29,36	56,85	51,6 %
1867	9,25	28,0	33,0 %
1868	0,0	40,41	0,0 %
1869	14,72	42,62	34,5 %
1870	36,14	58,20	62,1 %
1871	28,56	61,73	46,3 %
1872	15,88	51,00	31,1 %
1873	7,66	41,70	18,4 %
1874	9,68	45,04	21,5 %
1875	31,50	49,28	63,9 %
1876	17,89	95,53	18,7 %
1877	30,00 (Kr.)	159,89 (Kr.)	18,8 %
1878	54,77	116,18	47,1 %
1879	33,25	98,21	33,9 %
1880	36,80	104,82	35,1 %
1881	0,00	35,63	0,0 %
1882	18,0	81,90	22,0 %
1883	50,89	145,89	34,9 %
1884	130,80	147,97	88,4 %
1885	81,81	103,09	79,4 %
1886	75,94	120,60	63,0 %
1887	124,31	229,83	54,1 %
1888	153,41	219,67	69,8 %
1889	113,97 + 20,00*	240,72	55,7 %
1890	101,35	159,96	63,4 %
1891	206,40	301,07	68,6 %
1892	133,27	177,20	75,2 %
1893	64,38	227,58	28,3 %
1894	53,04	240,72	22,0 %
1895	164,26	191,70	85,7 %
1896	185,71 + 34,75*	299,86	73,5 %
1897	103,29 + 17,05*	290,04	41,5 %
1898	171,80	316,41	54,3 %
1899	171,60	300,98	57,0 %
1900	169,80 + 28,85*	327,27	60,7 %
1901	265,29	361,99	73,3 %
1902	127,46	214,08	59,5 %
1903	257,27	318,79	80,7 %
1904	193,39 + 20,53*	285,12	75,0 %
1905	224,75 + 78,48*	506,57	59,9 %
1906	255,47	411,03	62,2 %
1907	237,31 + 48,77*	419,00	68,3 %
1908	249,47	312,82	79,7 %
1909	142,18 + 56,51*	300,31	66,2 %
1910	231,08 + 88,10*	461,72	69,1 %

2.3. MEDLEMMER I MISJONSKVINNEFORENINGENE

Vi har ingen medlemslister over de kvinnene som var med i misjonskvinneforeningene i Årdal i perioden 1860-1910. Sannsynligvis ble det heller aldri ført medlemslister. Hver kvinneforening avgrenset seg til en krets eller til et visst antall gårder, og de kan ikke ha hatt høye medlemstall. I Stavanger så vi at den undersøkte kvinneforeningen hadde møtene sine i et forsamlingslokale som kunne romme flere hundre mennesker. I Årdal ble møtene holdt rundt omkring på gårdene. Foreningene hadde preg av å være lokale og nære, "alle kjente alle", alle bodde i nærheten av hverandre.

Om vi mangler medlemslister, kan vi gjennom andre kilder få kjennskap til noen av de kvinnene som var med i misjonskvinneforeningene i Årdal. I den foreliggende regnskapsprotokollen står det nevnt flere kvinnenavn, enten som representanter for en forening eller som private givere. Forfatteren av bygdeboka nevner også flere kvinner som var aktive i kvinneforeningsarbeidet.²⁶ Alt i alt har jeg registrert 58 kvinner som i en eller annen form var engasjert i misjonsarbeidet. To problemstillinger vil bli reist. For det første; hvem var disse kvinnene, hva kjennetegnet dem? For det andre; er "mine" 58 registrerte misjonskvinner representative for de som var med i misjonskvinneforeningsarbeid i Årdal?

Kvinnene kan deles inn i to grupper. Gruppe 1 består av 20 kvinner som enten i regnskapsprotokollen eller i bygdeboka er nevnt som representanter for en misjonskvinneforening. Den andre gruppen, gruppe 2, består av 38 kvinnelige givere. Det er slett ikke selvsagt at de kvinnelige giverne var med i en kvinneforening. Arten av gavene de gav tyder imidlertid på at de må ha hatt godt kjennskap til hva som foregikk i NMS. På 1860- og 70-tallet kan vi se et bevisst skille mellom "Hedninge"- og "Jødemission", kvinnene gav et pengebeløp til et av formålene eller fordelte beløpet mellom de to misjonene. På 1890-tallet begynte flere kvinner å gi gaver til helt konkrete formål. Felles for de aktuelle formålene var at

²⁶) Eikeland (1969), s. 242-43.

de ble mye omtalt i misjonsbladene, og da spesielt i Missionslæsning for Kvindeforeninger. "Spedalskehjemmet paa Sirabe" fikk mye og regelmessig økonomisk støtte fra kvinner i Ardal ("Sirabe" er en fornorsket utgave av navnet på byen Antsirabe på Madagaskar).²⁷ I 1901 var det en kvinne i Ardal som tilegnet sin gave til "den kvindelige Udsendelse i Missionen".²⁸ I 1906 ble det gitt en gave benevt som "en Spiger i Hospitalet". Dette siste var en gave tiltenkt en aksjon satt i gang for å få bygget et hospital i Kina. Misjonskvinner over hele landet ble gjennom MKF oppfordret til å gi en liten "Spiger", en 10-, 15- eller 20-öres gave.²⁹

4 av de 58 kvinnene i vårt materiale er nevnt både som private givere og som representanter for en kvinneforening. Dette, i tillegg til det faktum at mange av de kvinnelige givene i Ardal gjennom sine gaver "röper" kjennskap til NMS' arbeid, er begge ting som kan tyde på at også kvinnene i gruppe 2 var med på kvinneforeningsmöter. På disse mötene ble det lagt vekt på å gi misjonskunnskap, og dette skjedde som regel ved opplesning fra Norsk Missionstidende eller kvinneforeningenes eget blad.

I mitt forsök på å undersøke hvilke kvinner som var aktive i foreningsarbeid i Ardal, tar jeg derfor med både de "sikre" representantene og de mer "usikre" private givene. Folketellingen for 1875,³⁰ og gårds- og ættehistorien for Ardal³¹ er brukt i

²⁷) NMS startet arbeid blant spedalske på Madagaskar på slutten av 1800-tallet. I fra 1890 ble diakonisse Marie Föreid knyttet til arbeidet, noe som vakte oppsikt hjemme i Norge. MKF viste stor interesse for spedalskearbeidet, og Marie Föreid skrev flere brev som ble tatt inn i bladet.

²⁸) I MKF no. 10, 1900, s. 73-76, gjorde redaktören det kjent at det var blitt dannet en komite av kvinner i Kristiania som ville arbeide for det formål å gi de kvinnelige misjonærene en utdanning. Komiteen var imidlertid avhengig av økonomiske støtte fra kvinneforeningene. I de følgende år ble det gitt store summer til "Fondet for Uddannelse af kvindelige Arbeidere", og det stod trykt egne gavelister i MKF.

²⁹) MKF no. 12, 1903, s. 89-90.

³⁰) Folketellingen for Ardal sogn i Hjelmeland prestegjeld, 1875. (St. Ark.)

arbeidet med å identifisere kvinnene. Av 58 kvinnenavn var det mulig å identifisere 50; 19 kvinner (95 %) i gruppe 1, og 31 kvinner (81,6 %) i gruppe 2.

Hvilken sosial bakgrunn hadde kvinnene som var med i misjonskvinneforeningsarbeid? Tabell 19 viser de undersøkte kvinnene fordelt på tre forskjellige sosiale grupper. Kvinnene som kommer inn under gruppene "gårdbruker/selveier" og "husmann" var enten døtre av eller gift med menn oppført med disse betegnelse i folketellingen. Kvinnene i gruppen "Tjener/innerst" bar i folketellingen selv denne betegnelsen.

Tabell 19: Misjonskvinnene i Årdal; sosial bakgrunn

	Gruppe 1		Gruppe 2	
	Antall	%	Antall	%
Gårdbruker/Selveier:	14	73,7	23	74,2
Husmann:	3	15,8	4	12,9
Tjener/Innerst:	2	10,5	4	12,9
	19		31	

Flertallet av misjonskvinnene både i gruppe 1 og 2 hørte hjemme i familier som eide og drev egen gård. Slik sett tilhørte de det øverste sosiale laget av befolkningen i Årdal. Enkelte av misjonskvinnene hadde også nær forbindelse med det vi kan kalle "bygdeeliten". To av kvinnene i gruppe 1 var gift med menn som drev handelsvirksomhet,³² en kvinne var gift med en lærer mens en annen var gift med en mann som både var kirkeverge og ordfører.³³ I gruppe 2 finner vi datteren av en mann som både var lærer,

³¹) Eikeland (1971).

³²) Kari Larsdatter Schmidt var gift med Sören Christian Schmidt som drev gjestgiveri og landhandel på nedre Mæle. Marie Samsonsdatter Mæhle var gift med Per Reiarson som også drev landhandel på nedre Mæle.

³³) Mallin Rasmusdatter Ingvaldstad var gift med lærer Ola Olson. Ingeborg Knudsdatter Kirkhus var gift med Daniel Toreson som var kirkeverge samt i tidsrommet 1866-69 ordfører i Årdal.

klokker og ordfører.³⁴

Det er interressant å merke seg at to av misjonskvinnene hadde yrkesutdannelse. En kvinne i gruppe 1 var utdannet jordmor, mens en kvinne i gruppe 2 var diakonisse.³⁵ Da de bodde i Årdal og var aktive i misjonsarbeid, virket de imidlertid ikke i disse yrkene.

Vi har sett at flertallet av misjonskvinnene sosialt sett tilhørte gårdbrukerfamilier. Var det andre forhold som preget misjonskvinnene? I en forholdsvis liten bygd som Årdal var det trolig mange familie- og slektsbånd mellom innbyggerne. Sannsynligvis fantes det også mange familieforbindelser innad i kvinneforeningene. Tabell 20 viser andelen av misjonskvinnene som hadde "nære" familiære forbindelser med en annen av de undersøkte kvinnene. 30 % av de femti undersøkte kvinnene hadde en mor, en datter, en søster eller en svigerinne blant de femti.

Tabell 20: Misjonskvinnene i Årdal; familieforhold

	<u>Antall</u>	<u>%</u>
Gruppe 1:	8	42,1
Gruppe 2:	7	22,6
	<u>15</u>	

Hvordan var forholdstallet mellom ugifte og gifte? Var det "konene" eller "pigene" som dominerte. Tabell 21 viser at flertallet både i gruppe 1 og gruppe 2 var gifte kvinner.

Tabell 21: Misjonskvinnene i Årdal; sivilstatus

	Gruppe 1		Gruppe 2	
	<u>Ant.</u>	<u>%</u>	<u>Ant.</u>	<u>%</u>
Gift:	15	78,9	23	74,2
Ugift:	4	21,1	8	25,8
	<u>19</u>		<u>31</u>	

³⁴) Anna Serine Olsdatter Sedberg var datter av Ola Pedersen Lerstøl som var lærer, klokker og i en periode ordfører.

³⁵) Britha Torbjørnsdatter Gjesfjeld var utdannet jordmor i 1874. Marie Olesdatter Riveland var utdannet diakonisse.

I Stavanger så vi at flere av kvinnene i den aktuelle foreningen hadde slektskapsforbindelser med de ledende menn i NMS. I Ardal viser undersökelsen at 8 av 50 misjonskvinner hadde nære forbindelser med kjente haugianere og andre ledere av kristenflokken i bygda.³⁶

Etter å ha undersøkt bakgrunnen til 50 misjonskvinner i Ardal, er det mulig peke på trekk som særpreget disse. For det første kom flertallet av dem fra gårdbrukerfamilier. Flertallet var gifte "koner". Mellom misjonskvinnene var det forholdvis mange nære familieforbindelser. Ellers har vi sett at enkelte av kvinnene hadde slektskaps- og andre nære forbindelser med både den verdslige og åndelige "bygdeeliten".

Det begrensede kildematerialet jeg hadde til rådighet i mitt forsök på å undersøke hvem misjonskvinnene i Ardal var, reiser imidlertid vesentlige problemer. Er mine 50 undersøkte kvinner representative for alle de som trolig var med i en misjonskvinneforening i perioden 1860 - 1910?

Enkelte forhold taler imot at de 50 undersøkte kan være særlig representative. Kvinnene er i regnskapsprotokollen og i bygdeboka enten nevnt som representanter for en kvinneforening eller som private givere. At en kvinne ble nevnt som representant for en forening skyldtes trolig hennes lederposisjon i denne. Det virker ikke usannsynlig at det var sammenheng mellom høy sosial status og lederposisjonene i kvinneforeningene. En skulle også tro at kvinnene som gav pengegaver til misjonen måtte leve under

---

³⁶) Misjonskvinner med nære forbindelser til haugianske ledere/kristenflokkledere (Opplysningene om de haugianske lederne er hentet fra Eikeland (1969), s. 234-46.):
Mallin Johndatter Sedberg, söster av lensmann Jone Johnson Skär, haugianer og aktiv i misjonsarbeidet. Inger Pedersdatter Riskedal, tjenestejente hos Jone Johnson Skär. Bertha Hansdatter Stölen, datter av Hans Ormson Stölen, kasserer i Ardal misjonsforening. Gundla Rasmusdatter Stölen, gift med Hans Ormson Stölen. Rakel Larsdatter Dritland, tjenestejente hos Reier Torkilsen Dritland, kristenflokkleder. Ingeborg Eivindsdatter Tysdal, gift med Peder Ormson Tysdal, haugianer. Kristine Andersdatter Bergeland, gift med Osmund Olson Bergeland, en av de ledende haugianerne i övre Ardal. Karen Bertha Selflaad, gift med Ola Olson Selflaad, haugianer.

forholdsvis gode økonomiske kår. "Fattige" husmannskoner og tjenere kan ha vært aktive i kvinneforeningsarbeid uten noen gang å ha vært ledere eller ha hatt råd til å gi pengegaver. Min undersøkelse av misjonskvinnene i Ardal er basert på et grunnlag som i utgangspunktet har stengt ute alle de som ikke var ledere eller givere.

Både blant de undersøkte kvinnene i gruppe 1 og 2 fantes det imidlertid husmannskoner og tjenere. Lederverv og giverglede ble ikke nødvendigvis styrt av sosial stand og økonomisk styrke. Den første misjonskvinneforeningen i Ardal ble faktisk startet av en tjenestejente, Inger Riskedal, og i regnskapsprotokollen er hun også nevnt som representant, det vil si leder, for en forening.³⁷ I bygdeboka for Ardal forteller forfatteren om en husmannsfamilie som sparte sammen et stort beløp de gav til misjonen.³⁸

Etter å ha undersøkt den sosiale bakgrunnen til 50 misjonskvinner i Ardal, rår det fremdeles usikkerhet omkring hvor representative de undersøkte kvinnene er for den samlede medlemsmassen. Hvor stor andel kvinnene fra gårdbrukerfamilier på den ene siden, og kvinnene fra husmannsfamilier og tjenerstanden på den andre hadde av medlemmene i kvinneforeningene i Ardal, er det ikke mulig å fastslå med sikkerhet.

I forbindelse med sosialhistoriske analyser av thranittene skriver Tore Pryser at et individ bør ligge på et "relativt tilfredsstillende sosio-økonomisk nivå" før vi kan vente at det har nok materielt overskudd, fritid og interesse til å drive med politisk og organisasjonsmessig virksomhet.³⁹ Et individ som lever i fattigdom, bruker sin tid og sine krefter på å unngå å sulte ihel.

Rekrutteringen til misjonskvinneforeningene i Ardal var til en viss grad bestemt av en kvinnes sosio-økonomiske nivå. Vi kan derfor

---

³⁷) Eikeland (1969), s. 242 og E. Birkeli (1946), s. 365-66.

³⁸) Eikeland (1969), s. 208.

³⁹) Tore Pryser: "Innleiing", i Tore Pryser (red.), Thranerörsla i norske bygder (Oslo, 1977), s. 7-22 (s. 15).

regne det for sannsynlig at kvinner fra gårdbrukerfamilier utgjorde en større prosent av medlemmene i kvinneforeningene enn husmannskoner/døtre, tjenestejenter og innerster.

Det er likevel interessant å kunne konstatere at alle sosiale grupper var representert i misjonskvinneforeningene i Ardal. Husmannskoner, innerster og tjenestepiker var med i misjonsarbeidet på lik linje med gårdbrukerkonene. Dette kan ha sammenheng med det lokale preget kvinneforeningene i bygda hadde. Foreningene var små og geografisk avgrensede. De gamle former for sosial organisasjon som slektskap, gårdsfelleskap og naboskap var fremdeles levende, og kvinner av alle sosiale grupperinger innenfor et gårdsfelleskap ble med i misjonskvinneforeningen. Misjonskvinneforeningen var en ny form for sosial organisering, men de gamle normer for sosialt fellesskap gjorde seg fremdeles gjeldende.

Blant misjonskvinnene i Ardal fantes det ingen "fruer" og "frøkener", og knapt noen "jomfruer" og "madamer". I følge Brit Berggren ble betegnelsene Jomfru og Madam brukt om borgerstandens eller mellomklassens kvinner. Skulle noen gjøre seg fortjent til slike titler i Ardal, måtte det være konene og døtrene av landhandlere og gjestgivere. Misjonskvinnene var alle bonde-"koner" og "piger", og de sosiale forskjellene innad blant kvinnene var avhengig av størrelsen på gården og den sosiale statusen forbundet med stillingene husmann og gårdbruker. Ardal hadde ingen prestefrue som tok initiativ til og ledet kvinneforeningsarbeidet. Mens den første misjonskvinneforening i Lyngdal ble startet av prestefruen Gustava Kielland, ble den første kvinneforening i Ardal startet og ledet av tjenestejenta Inger Riskedal.

KAPITTEL 3.: MISJONSKVINNEFORENINGSBEGEVELSEN

Kvinnens organisering i misjonskvinneforeninger på 1800-tallet var den første form for kvinneorganisering i Norge. Misjonskvinneforeningsbevegelsen var Norges første kvinnebevegelse. Fra den spede start på 1840-tallet ble etterhvert titusentalls norske kvinner engasjert i misjonskvinneforeningsarbeidet. Det paradoksale er at denne første brede form for kvinneorganisering i Norge hadde et svært ustrukturert og desentralisert preg. Kvinneforeningene stod ikke i noe organisasjonsmessig forhold til et misjonsselskap. Selv om de etterhvert ble NMS' viktigste støttetropper, stod de i teorien fullstendig fritt i forhold til organisasjonen. Bevegelsen utgjorde heller ingen egen organisasjon. Bevegelsen hadde ikke noe organisasjonsapparat, ikke forenings- eller medlemsregister, ingen vedtatte lover og regler og ikke noe sentralt styringsorgan. Det som i utgangspunktet bandt misjonskvinneforeningene sammen var deres felles interesse for misjon og deres felles lojalitet mot NMS. Bevegelsen var bundet sammen av løse og lite håndgripelige bånd.

Etter 1884 ble misjonskvinneforeningene i Norge samlet. Samlingen skyldtes først og fremst det faktum at kvinneforeningene fikk sitt eget blad, Missionslæsning for Kvindeforeninger. Samlingen var primært en samling "i ånden"; heller ikke etter 1894 ble misjonskvinneforeningene samlet organisasjonsmessig. Utgivelsen av MKF fikk store konsekvenser for bevegelsen som i løpet av årene 1884-1910 endret karakter. Misjonskvinneforeningsbevegelsen ble en bevegelse med sterkere identitet. Redaktøren for MKF, Bolette Gjør, stod frem som en markert lederskikkelse, en leder som i høy grad skulle prege den utvikling bevegelsen fikk. Gjennom MKF ble misjonskvinneforeningene bevisstgjort, de ble gjort kjent med bevegelsens historie, med pionérer og foregangskvinner. Bevegelsen stod etterhvert frem med en egen "ideologi", ideer og tanker omkring bevegelsens identitet og klarere mål for misjonskvinneforeningenes arbeid.

Bevegelsens ustrukturerte og desentraliserte preg har gjort den svært usynlig for ettertiden. Jeg vil i det følgende forsøke å

vise at dette var en stor og omfattende kvinnebevegelse, og at den til tross for lite etterlatt skriftlig materiale var en bevegelse med særpreg.

3.1. BEVEGELSENS VEKST OG UTBREDELSE

Misjonskvinneforeningsbevegelsen hadde en oppsiktsvekkende vekst i forrige århundre. Veksten var forholdsvis beskjeden i de første tiårene etter 1840. I 1860 hadde NMS flere mannlige misjonsforeninger enn kvinneforeninger som støttespillere i arbeidet. I 1865 hadde Kristiansand krets 94 misjonsforeninger og 32 kvinneforeninger.¹ Samme år virket i Bergen krets 80 misjonsforeninger og 25 kvinneforeninger.² NMS hadde på landsbasis 614 misjonsforeninger dette året,³ og vi kan regne det for sannsynlig at antallet kvinneforeninger lå på maksimum 300.

20 år etter var situasjonen totalt endret. I 1882 antok NMS at antallet kvinneforeninger var dobbelt så høyt som antallet misjonsforeninger. Mens det eksisterte 830 misjonsforeninger i Norge dette året, var 1.600 - 1.700 kvinneforeninger i virksomhet.⁴ I 1885, bare tre år etter, var forholdstallet mellom misjonsforeningene og kvinneforeningene på 1:3, og ca. 2.300 kvinneforeninger var nå i virksomhet.⁵ Ved NMS' 50-års jubileum i 1892 opererte man med et tall på 3.000 kvinneforeninger.⁶ Rundt århundreskiftet antok man at mellom tre og fire tusen

¹) NMS' 24. Aarsberetning, for 1865 (Stavanger, 1866), s. 9.

²) Ibid., s. 14.

³) Ibid., s. 18.

⁴) NMS' 41. Aarsberetning, for 1882 (Stavanger, 1884), s. 29.

⁵) NMS' 44. Aarsberetning, for 1885 (Stavanger, 1887), s. 33.

⁶) Lars Dahle og S. E. Jørgensen: Festskrift til Det Norske Missionsselskabs Jubilæum i 1892. Tilbageblik paa et halvt Aarhundredes Hedningemission (Stavanger, 1892), s. 77.

kvinneforeninger arbeidet for NMS.⁷ Veksten fortsatte utover i det 20. århundre, om ikke i samme fart som før, og etter 100 års virksomhet hadde NMS ca. 4.500 kvinneforeninger som støttet organisasjonenes arbeid.⁸

Tabell 22: Antall misjonsforeninger og kvinneforeninger i Bergen krets av NMS 1865-1905

	<u>Misjonsf.</u>	<u>Kvinnef.</u>
1865	80	25
1872	119	80
1874	120	110
1880	135	240
1885	164	430
1889	171	570
1895	183	650
1900	192	750
1905	207	800

Bergen krets oppgav i de årlige årsberetningene både antallet på kvinneforeninger og misjonsforeninger i kretsen. Tabell 22 viser veksten av misjonsforeninger og kvinneforeninger i Bergen krets i løpet av 40-års perioden 1865-1905. I 1865 var forholdstallet mellom misjonsforeninger og kvinneforeninger i Bergen krets 3:1. Misjonsforeningene dominerte virksomheten. I løpet av de neste ti årene, frem til 1875, økte kvinneforeningene så mye i antall at de kom opp på samme nivå som misjonsforeningene. Neste tiårsperiode, 1875-1885, ble en periode hvor kvinneforeningene hadde en svært markert vekst. Antallet kvinneforeninger ble firedoblet, fra 110 foreninger i 1874 til 430 foreninger i 1885. Kvinneforeningene fortsatte å øke i langt større grad enn misjonsforeningene. Mens forholdstallet mellom misjonsforeninger og kvinneforeninger i 1865 var på 3:1 i misjonsforeningenes favør, var forholdstallet 40 år

⁷) Husmoderen, 1907, s. 94. (Tidsskriftet Husmoderen er tilgjengelig på mikrofilm på Universitetsbiblioteket. På mikrofilmen har man imidlertid utelatt tidsskriftets forside og dermed også angivelsen av de enkelte nummer. Jeg viser derfor i det følgende kun til sidenummer samt år for utgivelse.)

⁸) Ekeland, s. 64.

etter 1:4 i kvinneforeningenes favör.

Misjonskvinneforeningene hadde enn bred geografisk utbredelse. En nøyaktig registrering av alle kvinneforeningene som sendte inn gaver til NMS, et arbeid som förövrig ville være svært omfattende og tidkrevende, ville vise hvilke deler av landet som til forskjellige tider hadde den störste konsentrasjon av misjonskvinneforeninger. Vi kan i denne sammenheng bare slå fast at alle landsdeler var representert i misjonskvinneforeningsbevegelsen. MKF mottok brev fra Vardö i nord og Austad (Lyngdal) i sør, fra Kristiansund i vest og Tomter i öst. I 1940 fantes det en NMS-kvinneforening i hver av landets skolekretser.⁷

Antallet misjonskvinneforeninger var imponerende höyt og man kan spørre seg hvor mange kvinner som var med i bevegelsen. På samme måte som det er vanskelig å fastslå med sikkerhet antallet misjonskvinneforeninger, er det nærmest umulig å vise til et eksakt antall medlemmer i bevegelsen. Medlemstallet varierte fra forening til forening, vi har sett at Kvindeforeningen af 3die December 1860 i Stavanger hadde 133 medlemmer, mens en bygdeforening kanskje kunne ha 10 kvinner som kom regelmessig på mötene. Flertallet av misjonskvinneforeningene var bygdeforeninger, antallet medlemmer i foreningene varierte imidlertid også her. Av misjonskvinneforeningene i Lyngdalsbygdene hadde enkelte et svært lavt medlemstall. I Bringsjord gamle kvinneforening (grunnlagt 1884) var 5-6 kvinner med i de förste årene, mens Lene kvinneforening (gr. l. 1887) hadde 7-8 medlemmer. Andre kvinneforeninger hadde et betraktelig större antall medlemmer. Austre Eikelands kvinneforening (gr. l. 1877) bestod av omkring 20 kvinner, mens Austad eldre kvinneforening (gr. l. 1844) på 1880-tallet hadde hele 40 medlemmer.¹⁰

Jeg skal forsöke meg på et overslag over hvor mange kvinner som kunne være med i misjonskvinneforeningsbevegelsen. Jeg velger å

⁷) Ibid.

¹⁰) Opplysningene om antall medlemmer i Lyngdalskvinneforeningene er hentet fra Hj. Svennevik og E. M. Wäskeland: Misjonsarbeid i Lyngdal gjennom hundre år (Flekkefjord, 1946).

regne med et gjennomsnitt på 25 medlemmer pr. forening. Selv om vi har eksempler på at kvinneforeninger kunne ha over 100 medlemmer, sørget nok det store flertallet av bygdeforeninger for et langt lavere gjennomsnittstall. Ca. 7.500 kvinner var med i bevegelsen i 1865. Rundt 40.000 kvinner var med 20 år etter, og nærmere 60.000 var med i 1886. På 1890-tallet var ca. 75.000 kvinner medlemmer i en eller annen misjonskvinneforening, og i første tiår av det nye århundret var nærmere 90.000 kvinner med. I 1940 var ca. 112.500 kvinner medlemmer i en NMS-forening.

Tabell 23: Antall medlemmer i misjonskvinneforeningene 1865-1940

	<u>Kvinnef. (ca.)</u>	<u>Medlemmer (ca.)</u>
1865	300	7.500
1883	1.600-1.700	40.000-42.500
1886	2.300	57.500
1892	3.000	75.000
1905	3.500	87.500
1940	4.500	112.500

Misjonskvinneforeningsbevegelsen blir satt i et rett perspektiv hvis vi sammenligner denne bevegelsen med andre kvinneorganisasjoner og kvinnebevegelser i Norge. "Norsk Kvindesagsforening", stiftet i Kristiania i 1884, hadde fra starten av 220 medlemmer.¹¹ Kvinnesaksforeningen ønsket å være en landsforening. Det ble stiftet kvinnesaksforeninger i andre deler av landet, men tallet nådde aldri over 10. Nylænde, kvinnesaksforeningenes blad, hadde i 1893 420 abonnenter, et tall som viser at denne bevegelsen ikke appellerte til de store massene kvinner.¹² En gren av kvinnesaksbevegelsen var foreningene som kjempet for kvinners stemmerett. "Landskvindestemmeretsforeningen" stiftet i 1898, nådde lenger ut enn kvinnesaksforeningene. I 1906 hadde foreningen 40 underavdelinger og 2.500 medlemmer.¹³

¹¹) Anna Caspari Agerholt: Den norske kvinnebevegelses historie (Oslo, 1973), s. 77.

¹²) Ibid., s. 91.

¹³) Ibid., s. 198.

Avholdsbevegelsen hadde en stor andel kvinner med i sine organisasjoner, og i 1905 var tilsammen 72.217 kvinner aktive i totalavholdsforeninger.¹⁴ Dette var imidlertid ikke en ren kvinnebevegelse, kvinnene var som både menn og barn medlemmer i lokale avholdslag. Kvinneorganisasjonen "Norske Kvinders Totalafholdsselskab" hadde i 1898 "bare" 4.500 medlemmer fordelt på 49 foreninger.¹⁵

Også arbeiderbevegelsen skulle etterhvert få en stor rekruttering av kvinner. "Arbeiderpartiets Kvindeforbund" ble stiftet i 1901 og hadde ved starten 300 medlemmer.¹⁶ I 1922 var 92 foreninger knyttet til forbundet, og 3.000 kvinner stod som medlemmer. I 1923 ble imidlertid kvindeforbundet nedlagt og erstattet med et eget kvinnesekretariat direkte knyttet til partiledelsen. På 1930-tallet økte arbeiderkvinnene sin andel av Arbeiderpartiets medlemmer, i løpet av årene 1935-39 økte kvinneandelen fra 16.500 til 25.000 medlemmer.¹⁷

"Norske Kvinders Sanitetsforening" ble stiftet i 1896 og skulle i løpet av 1930- og 1940-tallet bli Norges største kvinneorganisasjon. I 1906 hadde sanitetsforeningene 50 foreninger og ca. 10.000 medlemmer.¹⁸ I 1937 regnet organisasjonen å ha 100.000 kvinner med i arbeidet, og ved 50-års jubileet i 1946 hadde organisasjonen 1.019 foreninger og hele 195.000 medlemmer.

Tabell 24 viser antallet kvinner knyttet til forskjellige norske kvinnebevegelser og andre folkebevegelser som totalavholdsbevegelsen og arbeiderbevegelsen. Av tallmaterialet er

¹⁴) Per Fuglum: Kampen om alkoholen i Norge 1816-1904 (Universitetsforlaget, 1972), s. 459.

¹⁵) Ibid., s. 458.

¹⁶) Sigrid Syvertsen og Thina Thorleifsen: Kvinner i strid. Historien om Arbeiderpartiets kvinnebevegelse (Oslo, 1960).

¹⁷) Tore Pryser: Klassen og nasjonen (1935-1946) (Oslo, 1988), s. 63, (Bind 4 i Arne Kokkvoll og Jakob Sverdrup (red.), Arbeiderbevegelsens historie i Norge).

¹⁸) Norske Kvinners Sanitetsforening. Tiden og menneskene som skapte den. Vekst og virke i femti år 1896-1946 (Oslo, 1946).

det mulig å trekke følgende konklusjon. Frem til århundreskiftet var det ingen kvinnebevegelser som i bredde og størrelse tilnærmevis kunne måle seg med misjonskvinneforeningsbevegelsen. Totalavholdsforeningene hadde en stor kvinneandel, men dette var ikke en "ren" kvinnebevegelse. Misjonskvinneforeningsbevegelsen var ikke bare den første men også den største kvinnebevegelse i Norge i forrige århundre. Det var en bevegelse bestående av titusener av kvinner. Bevegelsen beholdt sin posisjon et godt stykke ut på 1900-tallet.

Tabell 24: Antall kvinner knyttet til forskjellige norske kvinnebevegelser

	<u>Misjons-</u> <u>kvinner</u>	<u>Kvinnesaks-</u> <u>kvinner</u>	<u>Totalavh.-</u> <u>beveg.</u>	<u>Arbeider-</u> <u>beveg.</u>	<u>Norske kv.</u> <u>Sanitetsf.</u>
1865	7.500				
1886	57.500				
1892	75.000	420			
1905	87.500	2.500	72.217	300	10.000
1922				3.000	
1937					100.000
1940	112.500			25.000	
1946					195.000

3.2. BOLETTE GJÖR¹⁹

Bolette Gjör ble født i Trondheim 11. mai 1835. Hun var datter av kjøpmann Martinius Nissen og Ida Nissen, født Hagerup. Faren døde da Bolette var ett år gammel. Noen år senere giftet moren seg med Severin Henrik Ræder. Bolette Nissen fikk en oppvekst under overklasseforhold, hennes familie tilhørte embetsstanden. Familien flyttet til gården Gautestad i Romedal på Hedemarken. Ræder hadde juridisk utdanning og fikk stilling som prokurator (saksfører). I tillegg kjøpte han flere gårder og skoger og hadde gode inntekter av skoghandel. Bolette Nissen hadde sin oppvekst i Romedal, og også store deler av voksen alder bodde hun på Gautestad. Hun tilbragte likevel lengre perioder utenfor hjemmet. 14 år gammel kom hun til Kristiania for å få utdanning ved den nyåpnede Hartvig Nissens Pigeskole. Også som 22-åring hadde hun seg et hovedstadsopphold hvor hun "leste engelsk".²⁰ Året etter fikk hun tuberkulose og ble sendt på et to års rekreasjonsopphold til øya Madeira nordvest for Afrika. Selv etter Madeiraoppholdet trengte hun hvile og rekreasjon og oppholdt seg derfor to vintre hos sogneprestfamilien i Balestrand i Sogn. 37 år gammel, i 1872, giftet Bolette Nissen seg med presten Julius Gjör. Som nybakt prestefrue tilbragte hun 5 år i Storelvdalen i østerdalen, før presteparet i 1878 kom til Jakobs menighet i Kristiania. Bolette Gjör ble boende i Kristiania til sin død i 1909.

Vekkelsen i 1850-årene, utgått fra miljøet omkring Gisle Johnson i Kristiania, fikk stor betydning for Bolette Gjørs liv. Gisle Johnson var lærer ved det teologiske fakultet og övet stor innflytelse på prestene utdannet i denne perioden.²¹ I 1851 begynte han med bibellesninger rundt omkring i forsamlingslokaler i Kristiania. Gisle Johnson forente glöden og vekkelseforkynnelsen fra lekmannsbevegelsene med universitetsteologiens lærdom. Han forkynte en "botspreget, strengt alvorlig kristendom, med sterk vekt på bönn og lesning i hjemmene, og et asketisk drag i forhold

¹⁹) Hvor ikke annet er nevnt bygger opplysningene om Bolette Gjör på Ebbell.

²⁰) Ibid., s. 33.

²¹) Aarflot, s. 358-64.

til verden".²² Den johnsonske vekkelser så ut til å ha en spesiell appell blant over- og mellomklassen og grep inn i høyere sosiale lag enn tidligere vekkelser hadde gjort. Vekkelser spredte seg til andre deler av landet, ikke minst på grunn av "de johnsonske prester" som under sin utdannelsesetid hadde fulgt Johnsons forelesninger og blitt inspirert av sin læremester. I forlengelsen av vekkelser ble det dannet indremisjonsforeninger både i Kristiania og i andre deler av landet.

Bolette Nissen kom som 22-åring i kontakt med personer fra dette miljøet i Kristiania, hun begynte å gå på Johnsons bibellesninger og ble selv en av de "vakte". Da hun kom hjem til Romedal etter Kristianiaoppholdet, møtte hun sterk motstand i familie og vennekrets som anså vekkelser for svermeri og betraktet Bolettes nye engasjement som en "ulykke som var overgått familien".²³ Bolette tok konsekvensen av sin nye overbevisning, resultatet ble i praksis et opprør mot embetsmannskulturen. Hun sluttet å delta på ball og andre selskapeligheter, og hun kritiserte omgangskretsens overfladiske kristendomsforståelse og religionspraksis.

Etter sykdomsårene med opphold på Madeira og i Sogn tok Bolette Nissen fatt på en aktiv og virksom tilværelse. Hun var en ugift datter av overklassen, og det ble forventet av henne at hun skulle bo hjemme og ta del i arbeidet der. På Gautestad innebar dette praktisk husarbeid og administrering av tjenerhold, gårdsdrift og delvis av farens forretninger.

Den enslige stand gav imidlertid muligheter for engasjement og aktivitet også utenfor hjemmet. I selve den religiøse overbevisningen lå det spesielle utfordringer. Som en følge av vekkelser ble i følge Bolette Nissen trangen "til at virke til Gavn for sine Medmennesker" vakt i henne selv, og hun opptok "forskjelligt Arbeide blandt de fattige i Menigheden".²⁴ Bolette delte både tro og arbeid med sin ett år eldre søster Rikke Nissen,

²²) Ibid., s. 363.

²³) Ebbell, s. 37.

²⁴) Brev fra Bolette Gjør til Christoffer Brinchmann, 19. juni 1897. (Håndskriftsamlingen, Universitetsbiblioteket i Oslo)

også hun ugift. Sammen deltok de i fattigpleien, og de startet søndagsskole og syskole for barn. I tillegg var de aktive i misjonskvinneforeningen i Romedal som de hadde vært med på å starte i 1858.

Det var klare forbindelselinjer mellom vekkelsen i 1850-åra og Nissensøstrenes engasjement. I et samfunn med begrensede muligheter for kvinner, og hvor ugifte kvinner ikke hadde andre alternativ enn å bli boende hjemme, gav den religiøse overbevisningen muligheter for samfunnsengasjement som undervisning og pleie- og omsorgsarbeid. Lokalmiljøet i Romedal fikk i første omgang nytte godt av kvinnenes virketrang. Bolette og Rikke ønsket imidlertid å engasjere seg utover lokalmiljøet, og kvinnene fant hvert sitt virkefelt hvor de begge gjorde en svært betydningsfull innsats. Rikke Nissen ble engasjert av 50-talls vekkelsens "indremisjons"-aspekt, og hun viet alle sine krefter og hele sitt voksne liv til Diakonissesaken. Bolette Nissen betraktet den ytre misjonsvirksomheten som sin "livsoppgave".

Kari Martinsen har i sin avhandling om diakonissene i Norge²⁵ vist at Rikke Nissen (1834-1892) og kvinnekretsen omkring henne var blant de første til å spre informasjon og interesse om diakonissesaken i Norge. Disse kvinnene var også de første som målbevisst arbeidet for å få en "diakonisseanstalt" her til lands. Rikke Nissen skaffet seg skrifter og traktater fra Sverige som gav informasjon om svenske og tyske diakonisseinstitusjoner. Skriftene ble spredd, blant annet sendte kvinnene noen til ledelsen av Kristiania Indremission som i 1868 fikk grunnlagt en diakonisseanstalt i Kristiania.²⁶ I 1868 reiste Rikke Nissen på studietur til Tyskland hvor hun fulgte undervisningen på to tyske diakonisseanstalter.²⁷ Hun tilegnet seg mye kunnskap om og gjorde seg opp mange tanker og ideer omkring hvordan en slik institusjon burde drives. På grunn av dårlig helse kunne hun ikke selv gå inn i aktiv tjeneste. Da hun kom tilbake til Norge i 1869 skrev hun

---

²⁵) Kari Martinsen: Freidige og uforsagte diakonisser. Et omsorgsyrke vokser fram 1860-1905 (Oslo, 1984).

²⁶) Ibid., s. 39.

²⁷) Ibid., s. 44-46.

til diakonisseanstaltens styre og tilbød seg å tre inn i en undervisningsstilling ved Diakonissehuset.²⁸ Hun ville ta ansvaret for den teoretiske delen av diakonisseutdannelsen. I 1871 ble Rikke Nissen antatt som "læresøster" ved anstalten. Helsen var fremdeles dårlig, og hun måtte gi fra seg ledelsen av teorikurset allerede i 1876. Likevel var hun aktiv i læremiddelproduksjonen ved at hun forfattet lærebøker innenfor fagene kirkehistorie, diakonihistorie og sykepleiefaglige emner.²⁹ Rikke Nissen var også redaktør for Diakonisseanstaltens blad, Fra Diakonissehuset, som ble utgitt fra 1884.

Bolette Nissen konsentrerte seg om arbeidet for den ytre misjonen. Hun var trofast med i Romedal misjonkvinneforening og ellers deltok hun på større NMS-arrangement som f. eks. generalforsamlingen i Bergen i 1864. I 1869 hadde Bolette en religiøs opplevelse som på mange måter forklarer det livslange engasjementet hun viste for nettopp misjon. Bolette Nissen fikk "kall" til å reise ut som misjonær til Madagaskar. Hun delte tankene med fortrolige venner, men hun ble anbefalt å være nøktern og avventende så lenge det ikke så ut til å være bruk for "kvinnelige lærekrefter" på Madagaskar. Bolette "kvalte" sitt misjonskall. I ettertid brant hun ekstra sterkt for at også kvinner skulle gis mulighet til å reise ut som misjonærer:

"Der var en Tid i vort Missionsarbeide, da man fandt, at kun som Hustru var Kvindens Arbeide berettiget ude paa Missionsmarken, og de, som fölte Missionskald og længtede efter at komme de stakkels hedenske Kvinder tilhjælp, maatte kvæle sin Længsel, de turde ikke følge den kaldende Röst".³⁰

Om Bolette Nissen ikke fikk mulighet til å realisere sitt misjonskall, viste hun fortsatt en helt spesiell interesse for misjonærenes arbeid. Hun tilegnet seg store kunnskaper om Madagaskar og de norske kvinnenes misjonsinnsats i dette landet. Mye av informasjonen fikk hun gjennom korrespondanse med de norske misjonærene. Spesiell god kontakt var det mellom Bolette Gjör og

²⁸) Ibid., s. 118-22.

²⁹) Ibid., s. 126.

³⁰) MKF no. 6, 1901, s. 44.

Johanna Borchgrevink. Johanna Borchgrevink (1836-1924) var fra Kristiania, hun var utdannet lærerinne og arbeidet i flere år som guvernante før hun ble skolebestyrer i Sarpsborg og senere på Hamar.³¹ De to kvinnene var gamle kjente fra vekkelsetiden i Kristiania, og de hadde senere møtt på hverandre ved forskjellige andledninger.³² I 1870 reiste Johanna til Madagaskar for å gifte seg med misjonsprest og lege Christian D. Borchgrevink. Johanna og Christian Borchgrevink arbeidet som misjonærer på Madagaskar i over 40 år, og de satte betydelige spor etter seg i landet. Christian D. Borchgrevink (1841-1919) var NMS' første legemisjonær, han satte igang et omfattende lege- og sykearbeid og la sammen med engelske misjonærer grunnlaget for en medisinsk utdanning på Madagaskar.³³ I tillegg til dette var han NMS' tilsynsmann på Madagaskar i den lange perioden fra 1877 til 1912, Borchgrevink overtok stillingen etter Lars Dahle. Johanna Borchgrevink grunnla i 1872 en undervisnings og oppdragelsesinstitusjon for gassiske jenter, "Pikeasylet", som hun ledet helt frem til hjemreisen i 1912.

I 1872 gikk Bolette Nissen inn i en ny fase av sitt liv, 37 år gammel fikk hun sivilstatus som prestefrue. Bolette og Julius Gjör fikk ikke selv barn men tok til seg en pleiedatter. Til tross for nye oppgaver som stillingen som hustru, mor og prestefrue medførte, sluttet ikke Bolette Gjör å engasjere seg i virksomhet utenfor hjemmet. I Kristiania kom hun snart i gang med en misjonskvinneforening i Jakobs menighet, og hun var med på å få istand fellesmøter for alle misjonskvinneforeningene i byen fra 1882.

Bolette Gjör hadde i mange år drevet med litt oversettelsesarbeid, og hun hadde også forfattet enkelte små noveller og artikler. I Kristiania utviklet Bolette Gjör de "litterære systene" til å bli et forfatterskap. Under pseudonymet "Margrethe" utgav hun i løpet av årene 1884-94 hele fjorten bøker. Mange av bøkene hadde som siktemål å beskrive vekselen i 1850 årene. Hva som fikk henne til

---

³¹) Fridtjov Birkeli m. fl. (red.): Norsk Misjonsleksikon (Stavanger, 1965-67).

³²) Ebbell s. 104, s. 119 og s. 128.

³³) F. Birkeli (1965-67).

å begynne å skrive böker omtalte hun selv som den "store Taknemlighedsgjæld" hun stod i til vekkelsen i 50-årene.³⁴ Hun syntes det hadde vært en tendens til å legge vekt på "Ensidighederne" ved denne bevegelsen, og hun selv "længtede efter" å bidra med å få frem også vekkelsens gode sider.

Årene i Kristiania var fremfor alt tiden hvor Bolette Gjör ble leder for den landsomfattende misjonskvinneforeningsbevegelsen. Hun redigerte kvinneforeningenes blad fra 1884 til sin død i 1909. Bolette Gjör ble en samlende skikkelse for det spredte kvinneforeningsarbeidet. Hun hadde årelang erfaring fra praktisk kvinneforeningsarbeid, og hun stod selv midt i arbeidet med kvinneforeningen i Jakobs menighet. Bolette Gjör var en av "fotfolket". Hun fikk tillit blant misjonskvinner over hele landet. De mange brevene fra kvinneforeningene trykt i bladet, hadde ofte en spesiell hilsen til "den kjære Udgiverinden i Kristiania". Samtidig hadde Bolette Gjör kontakter på misjonsmarkene. Hun fortsatte å være en flittig brevskriver og fulgte nøye med på alt som forgikk i Zululand og på Madagaskar. Bolette Gjör ble en "mellomkvinne" mellom kvinnelige misjonærer og norske misjonskvinner. Sist, men ikke minst, Bolette Gjör kjente forholdene i NMS. Hun reiste på krets og generalforsamlinger, observerte og gav referat av det som skjedde og det som ble vedtatt. I kraft av sin redaktørstilling stod hun i jevnlig kontakt med NMS-ledelsen i Stavanger.

Avstanden mellom Stavanger og Kristiania var likevel stor nok til at Bolette Gjör kunne sette sitt eget preg på misjonskvinneforeningsbevegelsen. Hun utviklet en helt spesiell forkjærlighet for det kvinnelige arbeidet og den kvinnelige innsatsen i misjonsarbeidet både i Norge og ute på misjonsmarkene. Bolette Gjör hadde en visjon for sitt arbeid; hun ønsket en sterkere organisering av de norske misjonskvinneforeningene, hun ønsket å samle det spredte arbeidet. Gjör ønsket ikke å trekke kvinneforeningene ut av NMS-sammenhengen, de burde fremdeles være knyttet til misjonsorganisasjonen. Men kvinneforeningene måtte bli

---

³⁴) Brev fra Bolette Gjör til Christoffer Brinchmann, 19. juni 1897. (Håndskriftsamlingen, Universitetsbiblioteket i Oslo)

en sterkere enhet innad i NMS. Kvinneforeningene måtte få sine egne kvinnelige utsendinger og sine egne "prosjekt" i misjonslandene.

Bolette Gjör samarbeidet med ledelsen i Stavanger og var lojal mot NMS. I hennes siste år opplevde hun likevel at egne planer og visjoner ikke samsvarte med NMS-ledelsens. Gjör bodde i Kristiania og kom her i kontakt med andre kvinneorganisasjoner. Klimaet ved starten av det nye århundret var preget av tilnærming og ønske om samarbeid mellom de norske kvinneorganisasjonene. "Norske Kvinners Nasjonalråd", som ble dannet i 1904, skulle være en paraplyorganisasjon for alt norsk kvinnearbeid. Bolette Gjör ble spesielt påvirket av Marie Michelets brennende ønske om å få de kristne kvinneorganisasjonene med i samarbeidet og med i nasjonalrådet. Marie Michelet (1866-1951) var gift med teologiprofessor Simon Michelet.³⁵ Hun var sterkt engasjert i nasjonale og internasjonale organisasjoner som arbeidet for kvinnesaken i forskjellige former. Mest kjent ble hun for initiativet til å stifte "Hjemmenes Vels Landsforbund" i 1915 ("Norsk Husmorforbund" fra 1933), og i en lang periode satt hun som formann i denne organisasjonen. Bolette Gjör ble etter samtaler med Marie Michelet overbevist om at misjonskvinneforeningene måtte tre ut av isolasjonen og at de måtte ta del i samfunnsutviklingen. Hun gikk inn for at misjonskvinneforeningene skulle arbeide for å komme med i "Norske Kvinners Nasjonalråd". Til tross for klare advarsler fra NMS-ledelsen i Stavanger med beskjed om at man ikke ønsket en slik tilslutning, fortsatte Bolette Gjör arbeidet for dette.

"Hva skal jeg bruke livet mitt til?" Slik innleder Clara Thue Ebbel sin biografi om Bolette Gjör. Mötet med vekkelsen i 1850-årene fikk Bolette Gjör til i ung alder å stille seg dette spørsmålet. Som datter av overklassen skulle hennes viktigste mål for livet være "et godt gifte". For Bolette Gjör ble arbeidet "i Guds Rike" en mer meningsfull måte å bruke evner, krefter og anlegg på. Hele livet var hun en kvinne som lette etter nye

---

³⁵) A. W. Brögger og Einar Jansen (red.): Norsk biografisk leksikon (Oslo, 1940).

arbeidsoppgaver. Vekkelsen bragte henne i kontakt med misjonsmiljøet, og NMS' arbeid ble hennes "hjertebarn" fremfor noe. Her la hun ned sin største arbeidsinnsats og sitt største engasjement. Bolette Gjör var hele livet trofast og lojal mot arven fra vekkelsestiden, både hennes tro og arbeid samsvarte med de teologisk konservative lekmannsmiljøenes. Likevel så hun begrensningene i nettopp disse miljøene. Bolette Gjör betraktet det som en svakhet at miljøene i for stor grad isolerte seg fra resten av samfunnet, og at de konsekvent avviste nye tanke- og åndstrømninger. Selv kom Bolette Gjör frem til at "Kvindesagen" var en ny, positiv kulturstrømning, og hun arbeidet for at misjonskvinneforeningene skulle gå inn i et samarbeid med andre norske kvinneorganisasjoner.

3.3. "MISSIONSLÆSNING FOR KVINDEFØRENINGER"

I fra januar 1884 ble det utgitt et eget blad for misjonskvinneforeningene knyttet til Det Norske Missionsselskap. Initiativtakeren til bladet var den tidligere nevnte Johanna Borchgrevink. Johanna Borchgrevink var i årene 1881-85 på et hjemmeopphold i Norge. Tiden benyttet hun blant annet til å reise rundt på kvinneforeningsbesøk. Det gjorde inntrykk på henne at misjonsselskapets kvinneforeninger manglet misjonsstoff fra Madagaskar og Zululand som kunne virke inspirerende og oppmuntrende for dem i arbeidet.³⁶ Overalt hvor hun kom møtte hun også klager på dette. Kvinneforeningene ønsket misjonsstoff som mer levende og fengslende skildret misjonærenes hverdag, fremfor misjonsstoff som inneholdt "forretningsmessige Indberetninger" fra arbeidet.³⁷

Fru Borchgrevink ønsket å gjøre noe med problemet. Hun kom frem til en løsning; "Kvindeforeningerne maatte have sit eget Blad". Johanna Borchgrevink hadde også klare oppfatninger om hvem som burde redigere et slikt blad, og hun skrev følgende til Bolette Gjør:

" "Vil du tage dette Arbeide op", skrev hun til mig, "skrive enkelt og enfoldigt, saadan, som naar du sidder og fortæller i din Forening"."³⁸

Bolette Gjør gav positivt svar på Johanna Borchgrevinks personlige henvendelse. Et blad for NMS' kvinneforeninger var i første omgang resultat av samarbeid og vennskap mellom Johanna Borchgrevink og Bolette Gjør, mellom kvinnelige misjonsarbeidere ute og kvinnelige misjonsarbeidere hjemme. Selv om en avtale ble inngått mellom de to kvinnene, måtte en formell godkjenning av planene gis av NMS. Christian Borchgrevink tok saken opp med NMS' hovedbestyrelse og fikk gehør for dette her. Gjennom Christian Borchgrevink ble så Bolette Gjør "anmodet" av hovedbestyrelsen til å ta på seg oppgaven som redaktør av bladet. I Norsk Missionstidenes presentasjon av

³⁶) MKF no. 2, 1905, s. 10.

³⁷) Ibid., s. 9.

³⁸) Ibid., s. 10.

det kommende kvinneforeningsbladet ble det opplyst at "en Dame i Kristiania" hadde påtatt seg å redigere dette.³⁹

Marie Michelet gav i sine memoarer en annen versjon av bakgrunnen for det nye bladet.⁴⁰ Michelet hevdet at Bolette Gjør og Johanna Borchgrevink måtte "kjempe en hård kamp" med misjonsselskapets sekretær både for at bladet i det hele tatt skulle bli utgitt og for at Gjør skulle få tittelen "ansvarlig redaktör". Sekretæren ville nærmest fungere som sensur, noe Gjør ikke ville gå med på. Det hele endte med at sekretæren måtte gi tapt, og Bolette Gjør fikk dermed "en helt ledende innflytelse på alle selskapets tusener av kvinneforeninger".⁴¹

Til tross for stridigheter, Missionslæsning for Kvindeforeninger var en realitet fra januar 1884. MKF kom ut som et "Følgeblad" til Norsk Missionstidende, det innebar at man ikke kunne abonnere på det nye bladet uten samtidig å få NMT. På den annen side kunne man fortsette å abonnere på NMT uten å få med følgebladet. MKF ble utgitt av NMS, og bladet ble trykt i Stavanger. NMS knyttet ved hjelp av bladet de enkelte kvinneforeningene nærmere til organisasjonen og dens arbeid. Kvinneforeningenes frie stilling til organisasjonen var ikke uproblematisk sett fra NMS' side. Mange kvinneforeninger delte pengegevarene sine mellom flere misjonsorganisasjoner, noe nye og "spennende" misjoner fikk nyte godt av. Santalmisjonen var en slik konkurrerende misjon. Lars Skrefsrud oppholdt seg i Norge i årene 1881-83, og han vant mange nye tilhengere og støttespillere for sin misjonsvirksomhet blant santalene i India.⁴² I 1883 fikk Santalmisjonen sitt eget blad i Norge. MKF ble fra NMS sin side et strategisk viktig trekk i anstrengelsene for å beholde de mange kvinneforeningene.

Redaksjonen av det nye bladet for kvinneforeningene, Bolette Gjør,

³⁹) NMT no. 22, 1883, s. 435-36.

⁴⁰) Marie Michelet: Minner og tidsbilleder (Oslo, 1946), s. 285.

⁴¹) Ibid.

⁴²) Uglem, s. 135.

satt i Kristiania. Den geografiske avstanden gav henne forholdsvis frie hender, og hun formet bladet og satte sitt personlige preg på det. Etter 1909 overtok Laura Gjerlöv redaktøroppgaven. Laura Gjerlöv bodde i Stavanger og redaksjonen av MKF kom dermed i samme by som NMS-administrasjonen. I 1925 gikk MKF som et eget selvstendig blad inn. Sammen med ungdomsbladet "Kamp og seier" ble det endel av NMT og fikk en viss spalteplass en gang pr. måned under overskriften "Kvindernes Missionsarbeide".

I MKF's første nummer skisserte redaktören opp tre formål med bladet.⁴³ MKF skulle for det første være et "kvindelig Organ". Et blad "hvor vi Kvinder kunde mødes og udtale os, hvor vi kunde opmuntre hindanden ved at meddele Træk af Missionslivet Ude eller Hjemme". Redaktören la vekt på kvinneperspektivet ved det nye bladet, det skulle være skrevet av kvinner og for kvinner.

For det andre skulle bladet gi økt misjonskunnskap. Kunnskapen var imidlertid av en spesiell art. Det var "søstrene" ute på misjonsmarken som skulle sende beretninger hjem om hvordan de opplevde misjonærlivet. Misjonsstoffet, som det allerede var mye av i Norsk Missionstidende, skulle gjennom MKF sees fra en ny synsvinkel; fra de kvinnelige misjonærenes.

For det tredje skulle bladet imøtekomme ønsket om og behovet for "Beretninger og Fortællinger af mere opbyggelig Art". Det oppbyggelige stoffet skulle være spesielt egnet til bruk på kvinneforeningsmøter.

Missionslæsning for Kvindeforeninger vakte interesse blant landets kvinneforeninger, og det meldte seg snart mange abonnenter. Ved utgangen av 1884 var antallet 3600. Tabell 25 viser økningen i abonnementstallet over en 25-årsperiode.⁴⁴ For å få et visst

⁴³) MKF no. 1, 1884, s. 2.

⁴⁴) Tabell 24 er basert på abonnementstall oppgitt i følgende av NMS' årsberetninger:

NMS' 42. Aarsberetning, for 1883 (Stavanger, 1885), s. 39.

NMS' 43. Aarsberetning, for 1884 (Stavanger, 1886), s. 27.

NMS' 44. Aarsberetning, for 1885 (Stavanger, 1887), s. 39.

NMS' 55. Aarsberetning, for 1896 (Stavanger, 1897), s. 168.

sammenligningsgrunnlag er abonnementstallene for NMT tatt med sammen med enkelte opplagstall for norske dagsaviser.⁴⁵

Tabell 25: Missionslæsning for Kvindeforeninger; antall abonnenter 1884-1909 (Sammenlignet med abonnementstall for NMT og opplagstall for enkelte norske dagsaviser)

	MKF	NMT	Morgen- bladet	Aften- posten	Morgen- posten	Verdens Gang
1873			2 063	502		
1884	3 600	8 600				
1885	5 500	10 000				
1886	6 000	10 000				
1896	8 500	14 300				
1901			10 000	14 800	35 000	
1903	10 000	17 000				
1904	11 500	17 000				
1909	10 800	16 000				
1910						17 900

Hvordan ble det nye bladet? Hva slags "læsning" gav det? Vi skal i det følgende gå inn på bladets innhold i årene 1884-1910. MKF er den viktigste kilde i forsøket på å forstå misjonskvinneforeningsbevegelsen. Kvinneforeninger i hele landet skrev til bladet og fortalte om hvordan de drev arbeidet på sin hjemplass. Forskjellige problemstillinger omkring driften av kvinneforeningene ble tatt opp og debattert. Bladet var et talerør for "grasrota" i bevegelsen. Samtidig brukte Bolette Gjör bladet for å nå ut til landets kvinneforeninger med alt fra praktiske råd og opplysninger til mer "ideologiske" tanker og ideer.

Brev fra kvinnelige misjonærer, trykt i MKF, utgjør et interessant

NMS' 62. Aarsberetning, for 1903 (Stavanger, 1904), s. 120.

NMS' 63. Aarsberetning, for 1904 (Stavanger, 1905), s. 131.

NMS' 68. Aarsberetning, for 1909 (Stavanger, 1910), s. 157.

⁴⁵) Abonnementstallene for NMT er hentet fra de samme av NMS' årsberetninger som er nevnt i Ibid., mens opplagstallene for norske dagsaviser er hentet fra Gunnar Christie Wasberg: Norsk presse i hundre år 1820-1920 (Oslo, 1969).

kildemateriale som ennå ikke er blitt benyttet i historisk forskning. Norske kvinner skrev om hvordan de personlig opplevde det å bo i land som Madagaskar og Zululand. De gav skildringer av folk, natur og lokal kultur, og de gav uttrykk for motivasjon for, og opplevelse av, det å virke som misjonær. I vår analyse av MKF blir dette kildematerialet presentert. Vi har likevel ikke mulighet for å foreta en grundig analyse av materialet i denne oppgaven.

Bladets innhold kan deles inn i 5 hovedgrupper; misjonsstoff, oppbyggelig stoff, "lederartikler" og debattinnlegg, brev fra kvinneforeninger og til slutt; praktiske opplysninger og informasjoner som angikk kvinneforeningene i særlig grad. Gruppe A, misjonsstoff, utgjorde den betydeligste del av innholdet i MKF. Misjonsstoffet var først og fremst hentet fra NMS' egne "marker" Zululand og Madagaskar, og fra 1904 også Kina. I MKF's første år ble det skrevet artikkelserier som gav en historisk gjennomgang av NMS' arbeid både i Zululand og på Madagaskar.⁴⁶ Hoveddelen av misjonsstoffet var likevel direkte meddelelser fra norske kvinner på misjonsmarkene, enten kvinner som var gift med NMS-misjonærer eller ugifte kvinner som selv var i tjeneste for NMS som lærerinner eller diakonisser. MKF trykte de brev som kvinnene sendte direkte til redaksjonen, ellers fikk redaksjonen "låne" utdrag av privatbrev som opprinnelig var sendt til familie og venner.

Stoffet fra kvinnene på misjonsmarkene var av to kategorier. Den første kategori brev hadde til hensikt å beskrive misjonærhverdagen. "De huslige Forhold" ble utførlig beskrevet; hvordan "Missionærhustruen" tilberedte mat, hvordan hun stelte huset og hvordan helseforholdene var. Kvinnene skildret nærmiljøet

---

⁴⁶) Artikler i MKF som gav en historisk gjennomgang av NMS' arbeid i Zululand og på Madagaskar:

MKF no. 2, 1884, s. 9-11:	"Træk af Missionsarbeidet ude og hjemme"	(del 1)
MKF no. 5, 1884, s. 33-38:	"--"	(del 2)
MKF no. 10, 1884, s. 73-77:	"--"	(del 3)
MKF no. 2, 1885, s. 9-12:	"--"	(del 4)
MKF no. 11, 1884, s. 87-88:	"Kort Oversigt over Madagaskar-missionen"	(del 1)
MKF no. 12, 1884, s. 93-95:	"--"	(del 2)

og kom med tanker og betraktninger omkring sosiale og politiske forhold i "misjonslandet". Kvinnene fortalte også om den misjonsvirksomhet de selv var aktive i, og ellers den som ble drevet i distriktet. Brevene var i de første årene anonyme, og var titulert som "Missionsliv i Zulu (Uddrag af Privatbrev fra en Missionærs Hustru)"⁴⁷ eller "Fra en Missionærfamiljes Husliv paa Vestkysten af Madagaskar".⁴⁸ I fra 1870-årene stod mange av kvinnene frem med fullt navn, selv om enkelte fremdeles valgte å være anonyme eller titulere brevene med navneinitialer.

Den andre kategori brev konsentrerte seg om de "innfødte" kvinnene i misjonslandene. Enkelte artikler tok for seg kvinnenes kår generelt, f. eks. artiklene om "Sakalavkvinden".⁴⁹ Målet var å vise hvilket "mørke" kvinnene levde i og hvor "dybt sunkne" de var; "Sakalavkvinden er et ulykkelig Væsen, det vil disse Smaatræk om hendes Levesæt og Adferd vise". Andre artikler gav biografier om afrikanske og gassiske kvinner, gjerne kvinner som hadde en omvendelseshistorie med dåp som følge å vise til. Det var vanlig at det skjedde et navneskifte ved dåpen, da de opprinnelige navnene ofte var forbundet med "hedensk" religion.⁵⁰ Ikke sjelden ble en zulu eller gasser oppkalt etter bibelske personer eller norske misjonsvenner. Kvinnebiografier som "Zulupigen Unompepo (Maria Magdalena, hendes Döbenavn)", "Rikke Bolette" og "Lidt om Ester" er derfor fortellinger om "omvendte" kvinner.⁵¹

Kunnskapsbehovet og kunnskapstørsten blant de norske kvinnene i kvinneforeningene var stort. Bolette Gjör måtte flere ganger gå ut med sterke anmodninger til kvinnene på misjonsmarkene om å sende

⁴⁷) MKF no. 4, 1884, s. 29.

⁴⁸) MKF no. 4, 1887, s. 32.

⁴⁹) MKF no. 12, 1885, s. 94-96: "Sakalavkvinden" (del 1)
MKF no. 1, 1886, s. 7-8: "—" (del 2)

⁵⁰) Simensen (1984 B), s. 164.

⁵¹) MKF no. 5, 1884, s. 38-40: "Zulupigen Unompepo (Maria Magdalena hendes Döbenavn)"

MKF no. 11, 1887, s. 88-91: "Rikke Bolette"

MKF no. 11, 1898, s. 86: "Lidt om Ester"

brev til MKF.⁵² Til tider slet redaksjonen med å få inn nok stoff fra "egne marker", og den måtte da ty til andre misjonsselskaps arbeid. Enkelte kvinner var flittige brevskrivere, men Bolette Gjør uttrykte sin misnöye over at det var såpass mange som aldri skrev:

"Det er ikke let at staa som Udgiverinde af et Missionsblad, som har sat sig til Maal at vække og nære Interessen netop for det Arbeide, som vore Missionærer udfører, naar ikke disse selv hjælper til og sætter os ind i Forholdene derude. "I forstaar ikke, hvor haardt vi har det", lyder det derudefra, men vi svarer: "I forstaar ikke, hvor meget det gjælder, hvilken Betydning det har."⁵³

Til tross for periodevis lite stoff; MKF bidrog til å heve de norske misjonskvinnenes kunnskapsnivå om Afrika og afrikanske forhold. Bemerkelsesverdig er det at mange av brevene trykt i MKF hadde som overskrift kun navnet på den misjonsstasjonen eller byen hvor de forfattende kvinnene bodde, f.eks. "Fra Fianarantsoa" eller "Fra Umbonambi".⁵⁴ De norske misjonskvinnene hadde tydeligvis en utstrakt kunnskap om Madagaskars og Zululands geografi, og kjennskap til hvilke misjonærer som til enhver tid befant seg hvor.

MKF hadde også misjonsstoff som omhandlet utenlandske misjonsselskaps virksomheter i andre land og verdensdeler, f.eks. "Svensk misjon i India", "Fra Japan", "Fra Ostindien" og "Blandt sørøvere på Ny Guinea".⁵⁵ Denne type stoff var hentet fra diverse misjonsblad, og var enten oversatt og gjengitt i sin helhet eller

⁵²) Se f. eks. MKF no. 7, 1897, s. 49-50: "Til Missionærernes Hustruer og de paa Missionsmarken arbeidende Kvinder"

⁵³) MKF no. 4, 1894, s. 26.

⁵⁴) MKF no. 7, 1896, s. 56: "Fra Fianarantsoa" (Byen lå i Betsileo-provinsen i Madagaskars innland, og NMS startet arbeid her i 1878. Franziska Lindö var forfatter av dette brevet.)
MKF no. 7, 1896, s. 53: "Fra Umbonambi" (Umbonambi lå i lavlandet mot øst i Zululand. NMS grunnla en misjonsstasjon her i 1869. Inga Eriksen var forfatteren av dette brevet.)

⁵⁵) MKF no. 4, 1885, s. 30-32: "Svenske Missionærer i östafrika"

MKF no. 2, 1891, s. 13: "Fra Ostindien"

MKF no. 12, 1887, s. 100: "Fra Japan"

MKF no. 12, 1892, s. 93-95: "Blandt Sørøvere paa Ny Guinea"

publisert som sammendrag. Stoff hentet fra "andre" misjonsvirksomheter kom i annen rekke og ble nærmest brukt som "spaltefyll" når det manglet beretninger fra Zululand og Madagaskar.

Også ved utvelgelsen av denne type misjonsstoff la redaksjonen hovedvekten på artikler som omhandlet kvinners innsats i misjonsarbeidet og "hedningekvinneres" vilkår og omvendelser. Artikler som "Arbeide blandt indfødte Kvinder i Peking" og "Beretning fra en norsk Missionssöster i Japan" skulle være gode eksempler på det.⁵⁶ En spesiell form for misjonsvirksomhet, kalt "Zenanamissionen", ble viet stor interesse i MKF.⁵⁷ Zenana Mission var en gren av Church Mission Society (Church of England's misjonsselskap), og var kjennetegnet ved at det bare sendte ut kvinnelige misjonærer. Denne form for misjonsvirksomhet var fremkalt av de særegne forhold blant hinduer i India, hvor kvinnene ikke kunne bevege seg utenfor sin anviste del av huset, sin Zenana, og hvor de heller ikke kunne ta imot besök av menn. Den eneste måten misjonsselskapene kunne nå disse kvinnene på, var ved å benytte seg av kvinnelige misjonærer.

MKF bestod av mer enn misjonsstoff. Innunder gruppe B, den oppbyggelige lesningen, kom böinner, sanger og salmer, andakter og prekener som ble trykt i bladet for å være en hjelp til kvinneforeningsmötene. Bönnene og sangene var formet slik at de egnest seg spesielt godt til bruk for misjonskvinneforeninger; "Missionsbön for Kvindeforeninger", "Missionssalme" og "En Sang for Kvindeforeninger". Andaktene var i de förste ärene utelukkende forfattet av menn.⁵⁸ Etter århundreskiftet begynte også enkelte

---

⁵⁶) MKE no. 11, 1892, s. 81-85: "Arbeide blandt indfødte Kvinder i Peking"
MKE no. 10, 1890, s. 73-76: "Beretning fra en norsk Missionssöster i Japan"

⁵⁷) Zenanamisjonen ble omtalt i brev og artikler i MKE både i 1886, 1887, 1888, 1890, 1894 og 1897.

⁵⁸) Se f.eks. MKE no. 12, 1886, s. 97-100; "Fra en Prest til Kvindeforeningerne i hans forrige Menighed" og MKE no. 5, 1888, s. 35-37; "Vor Gjæld til Hedningerne (Uddrag af en Præken af Sogneprest E. Eckhoff)".

kvinner å skrive andakter som ble tatt inn i MKF.⁵⁷ Grensene mellom oppbyggelig og ikke-oppbyggelig stoff i MKF var imidlertid uklare. Brev fra kvinneforeninger og lederartikler fra Bolette Gjör inneholdt ofte sekvenser som kunne betraktes som oppbyggelige.

I gruppe C har jeg plassert alle "ledere" fra Bolette Gjör sammen med leserbrev som kan karakteriseres som innlegg i debatter. Bolette Gjör tok opp aktuelle emner, alt fra rekruttering til kvinneforeningene⁶⁰ og stemmeretten for kvinner i NMS.⁶¹ Ellers gav Bolette Gjör referater fra fellesmøter for kvinneforeninger i Kristiania, og fra krets- og generalforsamlinger. Referatene fra NMS-forsamlingene tok ikke mål av seg å være fullstendig dekkende, hvis leserne ville ha referat fra selve forhandlingene måtte de gå til Norsk Missionstidende. Referatene i MKF skulle inneholde personlige inntrykk og opplevelser:

"...vi ville kun fortælle et og andet fra Mødet af det, som har været opmuntrende og tilskyndende for os, ganske som om vi sad i Kredsen af Søstre og skulde dele med dem det gode, vi selv havde faaet."⁶²

Emner som ble debattert i MKF, og som både redaktøren og diverse lesere av bladet ønsket å uttale seg om, kunne være basarens anvendelse i misjonsarbeidet, fordeler og ulemper ved bevertning på møtene og hvilke typer håndarbeid som egnet seg best.

En fjerde gruppe av stoff i MKF, gruppe D, var de mange brev fra landets kvinneforeninger. Allerede i november 1884 ble det trykt et første, anonymt brev fra en kvinneforening i en "Fjeldbygd".⁶³ Redaksjonen kommenterte brevet etterpå, uttrykte sin glede over

⁵⁷) Se f. eks. MKF no. 10, 1905, s. 73-75: "Det er nok for Disciplen at blive som Mesteren" (v/ Henny Dons)

⁶⁰) MKF no. 1, 1892, s. 8: "Hvorledes vinder vi nye Missionsvenner?"

⁶¹) MKF no. 7-8, 1904, s. 49-50: "Hvorledes skal Kvindeforeningerne forholde sig til Generalforsamlingens Beslutning om deres Stemmeret og Valgbarhed?"

⁶²) MKF no. 6, 1885, s. 41.

⁶³) MKF no. 11, 1884, s. 81-84.

det, og kom med en oppfordring:

"Matte da andre følge Exemplet, drage frem de eiendommelige Træk af Missionslivet paa deres sted, saa man kunde hjælpe hindanden hver med sin Erfaring!"⁶⁴

I de følgende år mottok redaksjonen av MKF stadig brev fra kvinneforeninger. I følge Bolette Gjör hadde brevene en tendens til å bli ensformige.⁶⁵ Et typisk brev fra en kvinneforening startet med å hilse de andre kvinneforeningene i landet og gjerne uttrykke sin glede over å få være en av "dråpene i havet". Slik skrev en representant fra en kvinneforening i "Leifsæt i Fauske": "Det har mangen Gang glædet os gennem Missionslæsning at høre Beretninger fra flere Kvindeforeninger, derfor vil jeg nu efter fleres ønske, lade høre lidt fra vor Forening".⁶⁶ Deretter gikk man over til å meddele trekk av foreningens historie, når den ble stiftet og hvordan. Etter historikken fulgte som regel et avsnitt som omhandlet "dagens" virksomhet; hvordan møtene var lagt opp, om man holdt basar eller utsalg og om man arrangerte misjonsfester. Som en avslutning kom det gjerne noen oppbyggelige ord før man igjen hilste de andre kvinneforeningene: "Tilslidst en Hilsen til de mange Missionssøstre; maatte vi engang faa samles blandt de mange, der skal komme fra øst og fra Vest og sidde tilbords i Guds rige".⁶⁷

MKF hadde også en femte gruppe stoff, gruppe E, praktiske opplysninger og informasjonen som angikk kvinneforeningene i særlig grad. I MKF ble det annonsert for materiell som misjonskart,

---

⁶⁴) Ibid., s. 84.

⁶⁵) I en leder i MKE no. 1, 1891, s. 3, skriver Bolette Gjör at brevene fra kvinneforeningene har en tendens til å bli ensformige, "da det jo går temmelig ligt til". I no. 3 samme år, s. 22-24, ble det bare gitt utdrag fra noen av de mange brevene redaksjonen hadde mottatt fra kvinneforeninger.

⁶⁶) MKE no. 7, 1890, s. 54.

⁶⁷) Ibid., s. 55.

fotografier og böker.⁶⁸ Gjennom bladet ble kvinneforeningene oppfordret til å være med på å skaffe de nye kirkene på Madagaskar utstyr som alterduker, alterkar og kirkeklokker.⁶⁹ Bolette Gjør tok imot håndlagede alterduker og penger til innkjöp av alterkar og kirkeklokker. I MKF ble det så formidlet opplysninger om hvilke gaver som havnet i hvilke gassiske kirker. Bolette Gjør stod også i spissen for andre prosjekt som kvinneforeningene gav økonomisk støtte til. Gavelistene for disse stod trykt i bladet.⁷⁰ Prosjektene var i utgangspunktet private initiativ. Bidragsyterne ønsket at pengegavene skulle bli brukt til konkrete formål, og gavene falt dermed utenfor NMS samlede gavebudsjett.

Hvilke typer stoff var det mest av i MKF? Var det grupper som dominerte fremfor andre? Tabell 26 viser forholdet mellom de forskjellige gruppernes andel av det samlede innholdet i årene 1884-1910.⁷¹ Tabellen viser at gruppe A, misjonsstoffet, gjennom hele perioden utgjorde hovedtyngden av det som var å lese i MKF. Det oppbyggelige stoffet, gruppe B, stod sterkest i MKFs tidlige årganger. I en periode ved begynnelsen av 1900-tallet uteble det oppbyggelige stoffet fullstendig. Mengden av debattstoff og lederartikler, gruppe C, kunne variere fra år til år, men var

⁶⁸) I 1890 reklamerte MKF for det nylig utkomne misjonskartet over Madagaskar og Zululand og anbefalte dette spesielt for kvinneforeningene, se f. eks. MKF no. 4, 1890, s. 31-32. Interessante fotografier ble også kopiert opp og solgt til kvinneforeninger, se f. eks. MKF no. 1, 1891, s. 6-7 ("Fotografier af Ester og Sigrid") og no. 12, 1891, s. 96 ("Fotografier i stort Format af Missionssskolen i Stavanger og Gruppe af de til Sommeren udeksaminerede Missionsselever"). Ellers ble böker anbefalt, slik som "Missionsbarnet" av "Margrethe" i no. 6, 1892, s. 47-48 og "Madagaskars Kvinder" av L. Vig i no. 2, 1908, s. 16.

⁶⁹) Se f. eks. MKF no. 6, 1889, s. 41-43 ("Alterduge til Kirkerne paa Missionsmarken"), no. 2, 1890, s. 16 ("Alterkar til de nye Kirker") og no. 8, 1897, s. 64 ("Gaver til Kirkeklokker paa Madagaskar").

⁷⁰) Se f. eks. MKF no. 10, 1901, s. 80, hvor det står oppført gavelister til "Fondet for Uddannelse af kvindelige Arbeidere" og "Gaver til Hjem for friske Börn af spedalske Forældre".

⁷¹) Tabell 26 er utarbeidet på grunnlag av antallet sider de forskjellige gruppene har hatt av det samlede sideantall. En viss feilmargin må medregnes. Jeg har telt i halve sider, og ofte har en artikkel eller en tekst fått tildelt enten litt mer eller litt mindre enn den opprinnelig skulle ha hatt krav på.

likevel en viktig del av MKF. Brev fra kvinneforeningene, gruppe D, hadde sin "glansperiode" i årene 1885-1892, og opplevde deretter en nedadgående tendens. Gruppe E, diverse praktiske opplysninger og informasjon, hadde vekst i løpet av perioden 1884-1910.

Tallene i tabell 26 forteller oss hva slags blad MKF faktisk var i årene 1884-1910, og vi kan spørre hvorvidt formålene for bladet skissert av Bolette Gjör i 1884 ble oppfylt. Et av formålene var at MKF skulle bringe leserne oppbyggelig stoff spesielt egnet til bruk på kvinneforeningsmøter. I MKF' første årganger stod det oppbyggelige stoffet realivt sterkt, men det ble etterhvert en ubetydelig del av MKF. Årsaken til dette kan ha sammenheng med at behovet for oppbyggelig lesning kunne stilles gjennom NMT, andre misjonsblad og andaktsbøker. Kvinneforeningenes eget blad konsentrerte seg om å gi misjonsstoff og informasjoner kvinneforeningene ikke kunne få ad andre veier.

Et annet av Bolette Gjørs formål med bladet var å gi leserne misjonskunnskap formidlet av kvinnelige misjonærer i Zululand og på Madagaskar. MKF ble i høyeste grad et misjonsblad. Det ble et misjonsblad som gav kunnskap om land, kultur og misjonsvirksomhet sett fra de kvinnelige misjonærenes synsvinkel.

Et siste formål med bladet var at det skulle være et "kvindeligg Organ", et møtested for kvinner knyttet til misjonsarbeidet både i Norge og på misjonsmarkene. Selv om brevene fra de kvinnelige misjonærene ble det viktigste i MKF, var stoffet som angikk kvinnenes arbeid for misjonen i Norge også av stor betydning. Bladet formidlet "Træk" av misjonslivet både i Norge og på misjonsmarkene. Bladet ble et bindeledd og det ble et "møtested" for kvinner engasjert i misjon, enten de bodde i Norge eller de var misjonærer i Zululand eller Madagaskar.

Tabell 26: Fordelingen av de forskjellige grupper stoff i MKF
1884-1910

År	GRUPPE A		GRUPPE B		GRUPPE C		GRUPPE D		GRUPPE E		Det saml. ant.sider
	Ant. sider	%	Ant. s.	%	Ant. s.	%	Ant. s.	%	Ant. s.	%	
1884	74,0	85,1	7,5	8,6	2,0	2,3	3,0	3,4	0,5	0,6	87 s.
1885	50,5	60,8	5,5	6,6	18,5	22,3	7,0	8,4	1,5	1,8	83 s.
1886	71,0	78,9	3,5	3,9	6,5	7,2	9,0	10,0	-	-	90 s.
1887	63,5	76,5	1,5	1,8	10,0	12,0	8,0	9,6	-	-	83 s.
1888	70,0	82,3	4,0	4,7	5,0	5,9	5,0	5,9	1,0	1,2	85 s.
1889	43,0	53,8	11,5	14,4	15,0	18,8	8,0	10,0	2,5	3,1	80 s.
1890	54,0	65,1	6,0	7,2	7,5	9,0	10,5	12,7	5,0	6,0	83 s.
1891	59,0	73,8	8,5	10,6	2,5	3,1	7,5	9,4	2,5	3,1	80 s.
1892	60,5	72,9	0,5	0,6	11,5	13,9	7,5	9,0	3,0	3,6	83 s.
1893	64,0	72,7	7,5	8,5	10,0	11,4	4,5	5,1	2,0	2,3	88 s.
1894	61,0	76,3	1,0	1,3	16,0	20,0	2,0	2,5	-	-	80 s.
1895	48,5	74,6	0,5	0,8	8,5	13,1	6,0	9,2	1,5	2,3	65 s.
1896	74,0	87,1	3,0	3,5	2,0	2,4	4,0	4,7	2,0	2,4	85 s.
1897	77,5	86,1	3,0	3,3	3,5	3,9	2,0	2,2	4,0	4,4	90 s.
1898	59,5	74,4	0,5	0,6	14,0	17,5	-	-	6,0	7,5	80 s.
1899	77,5	89,1	1,0	1,1	3,0	3,4	1,0	1,1	4,5	5,2	87 s.
1900	75,0	84,3	1,0	1,1	6,0	6,7	3,5	3,9	3,5	3,9	89 s.
1901	61,0	68,5	-	-	21,0	23,6	1,0	1,1	6,0	6,7	89 s.
1902	55,0	78,6	-	-	7,0	10,0	1,0	1,4	7,0	10,0	70 s.
1903	58,0	74,4	-	-	9,0	11,5	5,0	6,4	6,0	7,7	78 s.
1904	68,0	78,2	-	-	12,5	14,4	1,0	1,1	5,5	6,3	87 s.
1905	64,5	71,7	2,5	2,8	14,0	15,6	3,0	3,3	6,0	6,7	90 s.
1906	71,5	83,1	0,5	0,6	7,5	8,7	0,5	0,6	6,0	7,0	86 s.
1907	72,0	83,7	-	-	6,0	7,0	4,0	4,7	4,0	4,7	86 s.
1908	72,0	83,7	4,0	4,7	3,0	3,5	1,0	1,1	6,0	7,0	86 s.
1909	62,0	77,5	1,0	1,3	10,5	13,1	0,5	0,6	6,0	7,5	80 s.
1910	44,0	61,1	3,0	4,2	15,0	20,8	4,0	5,6	6,0	8,3	72 s.

3.4. BEVEGELSENS HISTORISKE IDENTITET; PIONÉRENE

På 1880-tallet fikk misjonskvinneforeningsbevegelsen en egen historisk identitet. Kvinneforeningene ble gjort kjent med bevegelsens historie og med viktige foregangskvinner. I 1882 gav Gustava Kielland ut sine erindringer hvor hun blant annet fortalte om kvinneforeningen hun startet i Lyngdal i 1844.⁷² Boka ble anmeldt i NMT året etter at den kom ut, og Gustava Kielland ble betegnet som "Stifterinden af den første Kvindemissionsforening i Norge".⁷³

Bolette Gjör var i MKFs første år opptatt av å gi misjonskvinnene bevissthet om egen historie. Gjör var sterkt fasinert av Henriette Gislesen som hadde startet kvinneforeninger i 1850-årene. Gislesen hadde klare ideer og oppfatninger om hvordan kvinneforeningene skulle drives, og hun etterlot seg et par bøker om kvinneforeningsvirksomhet.⁷⁴ Bolette Gjör skrev i årene 1884-1885 flere artikler om Henriette Gislesen i MKF.⁷⁵ I tillegg gav hun ut en del av Gislesens etterlatte brev i bokform.⁷⁶

En stor og omfattende bevegelse som misjonskvinneforeningbevegelsen med kvinneforeninger i alle landets hjørner, må ha hatt mange viktige foregangskvinner. At nettopp Gustava Kielland og Henriette Gislesen på 1880-tallet ble fremstilt som pionérene fremfor noen,

⁷²) Gustava Kielland: Erindringer fra mit Liv (Kristiania, 1882).

⁷³) NMT no. 9, 1883, s. 177-181.

⁷⁴) (Henriette Gislesen): Den kvindelige Virksomhed for Missionen. Et Afskedsord til Søstre (Christiania, 1853).
(Henriette Gislesen): Missionsbog, oversat til Brug i Missionstimer (Tromsø, 1859).

⁷⁵) MKF no. 2, 1884, s. 14-16: "Brev fra Bispinde Gislesen til en ung Missionsveninde, skrevet 1858"

MKF no. 3, 1885, s. 17-21: "Brev til en Kvindeforening fra Bispinde Gislesen"

MKF no. 6, 1885, s. 45-48: "Bispinde Gislesen" (del 1)

MKF no. 7, 1885, s. 55-56: "-" (del 2)

MKF no. 8, 1885, s. 59-63: "-" (del 3)

⁷⁶) Henriette Gislesen: Bispinde Henriette Gislesens Breve i Udvalg. Ved Bolette Gjör (Kristiania, 1885).

har trolig sammenheng med at disse kvinnene etterlot seg skriftlig materiale, og at dette materialet ble kjent på 1880-tallet. Sannsynligvis fikk de en urettmessig stor del av æren for grunnleggelsen og spredningen av misjonskvinneforeningsbevegelsen. I 1940 påviste kirkehistorikeren Erling Danbolt at Kiellands kvinneforening ikke var den eldste i landet.⁷⁷ Danbolt hadde funnet frem til nytt kildemateriale, og den tidligere omtalte artikkelen i Maanedsskrift for Missionsvenner fra 1845,⁷⁸ skrevet av Gustava Kielland selv, viste at Lyngdalforeningen ble startet i 1844 og ikke i 1840 som tidligere antatt. Samtidig viste Danbolt at andre misjonskvinneforeninger eksisterte allerede fra 1839. Danbolt møtte en viss motstand i misjonskretser for sine synspunkt, men etter en ny gjennomgang av kildematerialet samt nye "kildefunn", kunne han overbevisende slå fast at Gustava Kiellands forening ble stiftet 13. juli 1844.⁷⁹

Hvorvidt Gustava Kielland og Henriette Gislesen med rette eller urette ble fremstilt som pionérene i bevegelsen er uinteressant i vår sammenheng. Poenget er at misjonskvinneforeningsbevegelsen på 1880-tallet fikk en egen historisk identitet. Kiellands og Gislesens liv og virke var de viktigste elementene i denne historiske identiteten. Vi skal i det følgende se hvordan pionérene i bevegelsen ble presentert for landets kvinneforeninger, og hvilke egenskaper og karaktertrekk ved dem som ble satt opp som forbilledlige.

Gustava Blom (1800-1889) ble født på Kongsberg som datter av tollinspektør Gustavus Blom og Karen f. Stoltenberg. Etter farens død flyttet familien til Drammen hvor Gustava hadde sine ungdomsår. I 1824 giftet hun seg med den nyutdannede presten Gabriel Kirsebom Kielland. Hun reiste straks etter med han til Finnøy i Ryfylke, hvor han hadde fått sitt første kall. I 1837 drog prestefamilien

---

⁷⁷) Erling Danbolt: "Når ble kvinneforeningen i Lyngdal stiftet?", i Luthersk Kirketidende nr. 18, 1940, s. 358-64.

⁷⁸) Maanedsskrift for Missionsvenner no. 11, 1845, s. 174-76.

⁷⁹) Erling Danbolt: "Tradisjon og historie. Litt mer om Lyngdal kvinneforening", i Luthersk Kirketidende nr. 25, 1940, s. 507-17.

til Lyngdal. Gabriel Kielland hadde i flere år hatt en sterk interesse for misjon, og han var en sentral person i stiftelsen av NMS. I sin studietid vanket han i Holms brödrevennmiljö i Kristiania, og etter at han kom til Finnøy holdt han jevnlig kontakt med brödrevennene i Stavanger. Under NMS' generalforsamling i Stavanger i 1844 ble også Gustava Kielland "vakt" for misjonssaken, og den 13. juli samme år ble det første mötet i hennes kvinneforening holdt. Ryktet om mötet i prestegården spredte seg, og etter kort tid hadde foreningen 30 medlemmer. Det ble dannet mange foreninger rundt omkring i dalen, og Gustava Kielland var med på å stifte flere av dem.

Henriette Vilde (1809-1859) ble födt i Bergen hvor hennes far var generalkrigskommissær. Hun hadde sin oppvekst i flere embetsmannshjem, för hun tyve år gammel giftet seg med Christian Fredrik Gluckstad. Henriette ble enke i 1838 og gikk da inn i en årelang, personlig krise. Krisen endte med at hun kom frem til en sterk, personlig kristentro. Etter et möte med NMS'sekretær Andreas Hauge i 1851 ble hennes interesse for misjon vakt, og hun startet en kvinneforening på Eiker. Fru Gluckstad giftet seg senere med Knud Gislesen som fra 1856 var biskop i Tromsö. Henriette Gislesen drev med kvinneforeningsarbeid i Tromsö. Hun deltok på visitasreiser og inspirerte slik til dannelse av misjonskvinneforeninger i landets nordligste deler.

I NMT bragte man i 1883 et utförlig sitat fra Gustava Kiellands nylig utkomne erindringer. Redaksjonen kommenterte sitatet som "denne lille livlige Skildring", og gav fru Kielland æren for å ha funnet "den virksomme Maade" som kristne kvinner kunne gjøre en innsats for misjonen på.⁸⁰ Adjektiv som "virksom" og "livlig" gikk mye igjen i beskrivelser og omtaler av Gustava Kielland. Gustava Kielland hadde sin oppvekst i et "emansipert og selskapelig" embetsmannsmiljö.⁸¹ Sangen, musikken og gleden over kunsten og poesien hadde Kielland tatt vare på, selv etter sitt "ändelige

---

⁸⁰) NMT no. 9, 1883, s. 177.

⁸¹) Nome (1943 A), s. 81.

gjennombrudd".⁸²

Gustava Kielland var livsnyttende, men hun var også from. Stiftelsen av den første misjonskvinneforeningen hang, i følge redaksjonen av NMT, nøye sammen med "en kristelig Livsudvikling og en kristelig Personlighed":

"Det var i Korsets skole, at hun dannedes til den kristelige Personlighed, hos hvem alt det elskelige og alle de rige Andens Gaver, hvormed Gud havde udrustet hende, kom til sin Ret. Hendes ydmyge, kjærlige Sind, hendes Umiddelbarhed, hendes aabne öie for Natur og Kunst og Poesi blev omskabt og forädlet i Guds Haand, saaledes, at om man kan tale om en alsidig Udvikling i aandelig Henseende i ret Forstand, saa var det hos hende. Det er ikke ofte at træffe en Kristen, paa hvem det, som hos Fru Kielland, kan anvendes, "at være i Verden, som den, der ikke er af Verden".⁸³

Henriette Gislesen var ikke i samme grad som Kielland "i verden". Gislesen var en meget from, stille og ydmyk kvinne "som hentede al sin Styrke og Kraft fra de stille Timer i Lönkammeret". Det ble fortalt om fru Gislesen at man etter hennes död fant alle kjolene slitte ved knærne. Henriette Gislesens viktigste mål for kvinneforeningsmötene var ikke arbeidet, men andakten. Kvinnene i den enkelte foreningen og i alle landets kvinneforeninger skulle stå sammen i et "inderlig Söstersamfund". Den förste og tredje mandag i måneden, i "Missionstimerne" fra 9-12, skulle kvinnene be og arbeide for hedningene. Gislesen ble fremholdt som et ideal for kristne kvinner, og hennes ideer om misjonskvinneforeningene som "Söstersamfund" skulle virke formanende og tankevekkende for 1880-årenes utbredte foreningsvirksomhet:

"Lader os følge hende efter, flittig böie vore Knæ i Lönkammeret, da vil ogsaa Velsignelsen af de stille Timer følge med os ud i Livet, og som lemmer paa et og samme Legeme ville vi knyttes i inderlig Sösterkjærlighed fastere til hindanden."⁸⁴

Gislesen og Kielland var to vidt forskjellige kvinnetyper, men hver

⁸²) Ekeland, s. 17.

⁸³) NMT no. 4, 1890, s. 69.

⁸⁴) MKF no. 3, 1885, s. 21.

for seg ble de satt opp som ideal for misjonskvinnene . Kielland hadde likheter med den flittige og travle bibelske Martha, mens Gislesen hadde "Mariasindet" og "Mariaenfoldet".⁸⁵ En misjonskvinne, en kvinne som ville gjøre en innsats for misjonen, burde være innehaver av både "Marthafliden" og "Mariasindet". Kvinnenes innsats for misjonen var basert på bønn og arbeid. En ideell misjonskvinne skulle være en syntese av Kielland og Gislesen, av Martha og Maria, av arbeid og bønn.

"Maatte Herren saa velsigne Eder og os, alle som trolig arbeider i Missionens Sag Landet rundt, saa at Marias stille og ydmyge Sind maatte være i os, men ogsaa Marthas flittige Haand."⁸⁶

---

⁸⁵) Fortellingen fra Lukas 10, 38-42 om Martha og Maria gikk mye igjen i MKF, i andakter og i hilsener fra kvinneforeningene. Martha og Maria var to søstre som tok imot Jesus i sitt hus. Martha var travelt opptatt av alt husarbeidet som måtte gjøres, mens Maria satte seg ned ved Jesu føtter og hørte på hva han hadde å si.

⁸⁶) MKF no. 1, 1888, s. 8.

3.5. MISJONSKVINNEFORENINGSBEBEGELESSENS "IDEOLOGI"

3.5.0. Innledning

Ettersom misjonskvinneforeningsbevegelsen økte i omfang, utviklet det seg en egen "ideologi" innad i bevegelsen. Det var naturligvis ikke tale om en fast formulert ideologi med læresetninger og klare retningslinjer, men innenfor bevegelsen fantes det et felles tankegods, et felles verdigrunnlag, ideer omkring bevegelsens berettigelse og klare mål for bevegelsens arbeid. "Ideologien" kom til uttrykk i det skrevne ord; brev fra kvinneforeninger, brev fra kvinnelige misjonærer, lederartikler i MKF. Ideologien ble utviklet i samspill mellom "grasrot" og "ledere" i bevegelsen. Alle lederne hadde årelang erfaring fra praktisk kvinneforeningsarbeid og visste hva som rørte seg av ideer og verdisyn på grunnplanet. Lederne satte ord på og formulerte disse ideene, farget dem med sitt eget syn, og på denne måten var utformingen av "ideologien" en gjensidig prosess.

Et sitat fra MKF's første mottatte brev fra en kvinneforening i en "Fjeldbygd" er betegnende for det som utgjorde hovedelementene i "ideologien". Det er samtidig et eksempel på at det på et tidlig stadium, før MKF hadde fått anledning til å påvirke i vesentlig grad, fantes klare ideer på grasrotplan:

"Nu var alle lutter öre. Vi havde saa længe glædet os til det [MKF] og ventet det som en kjær Gæst iblandt os. Det var som vi med et fölte os "kjærlig sammenbundne" med alle Missionssöstrene herhjemme, med alle de tjenende Söstre, der, tvungne af Jesu Kristi Kjærlighed, har forladt det Land, hvor deres Vugge stod, det Hjem, hvor deres Barndoms lykkelige Dage ligger bag, for at gaa i Kors og Trængsel, kjæpende den tunge Strid derude paa Hedningemarken, - med den store Skare af Hedningekvinder, saavel dem, som ved Kristi Evangelium er frigjorte fra Mörkets Magter og har fundet den Fred, der overgaar al Forstand og giver Sjælen Hvile, som dem, der endnu vandrer i Mörkets og Dödens Skygger, uden at have faaet Del i Guds Börns herlige Frihed."⁸⁷

Brevet fra kvinneforeningen forteller om en følelse av fellesskap, kvinnene i fjellbygden fölte seg "kjærlig sammenbundne" med de

⁸⁷) MKF no. 11, 1884, s. 82.

kvinnelige misjonærene og med "den store Skare af Hedningekvinder". Misjonskvinneforeningsbevegelsen hadde nettopp som utgangspunkt et stort "søsterlig" fellesskap mellom tre kategorier kvinner. For det første, alle misjonssøstrene i Norge, for det andre, "de tjenende søstre" og for det tredje, søstrene "derude"; zulukvinnene og de gassiske kvinnene. Med søsterfellesskapet som utgangspunkt arbeidet misjonskvinnene i Norge ut fra mottoet kvinner hjelper kvinner. "Ideologien" gikk ut på at de norske misjonskvinnene hadde et spesielt ansvar for kvinnene i Zululand og på Madagaskar. De var seg sitt ansvar bevisst ved å arbeide og be i misjonskvinneforeningene. De kvinnelige misjonærene som kunne hjelpe på en mer direkte måte, ble sett på som utsendinger og representanter for alle norske misjonskvinner.

Utviklingen av en egen "ideologi" innad i misjonskvinneforeningsbevegelsen førte til at man begynte å bruke begrepet "Kvindemissionen". Kvinnemisjonen ble sett på som en spesiell gren av den samlede norske ytre misjonsaktivitet. Tanken var at norske misjonskvinner stod bak, de drev kvinnemisjonen ved hjelp av arbeid og bønn. Kvinnemisjonen "sendte" ut kvinnelige misjonærer som primært drev misjonsvirksomhet blant gassiske kvinner og zulukvinner.

Hvilke religiøse og ideologiske tanker og ideer i forrige århundre kan ha gitt næring til og muligheter for misjonskvinneforeningene til å utvikle og utforme sin "ideologi"?

Første stikkord er vekkelse. Utallige vekkelser gikk over landet i forrige århundre og førte til at både menn og kvinner gikk inn i et mer individualistisk-orientert kristenliv. Det ble lagt vekt på den personlige syndbekjennelse og omvendelse, men også at hver enkelt kristen skulle gjøre en aktiv innsats for å føre andre frem til "frelsen". De norske misjonskvinneforeningene bestod i utgangspunktet av personer med en ny intensitet i troslivet, personer som ville ha et åndelig fellesskap men som også ville arbeide for andres frelse. Kvinneforeningene ble "søsterfellesskap". Språkbruken viser en parallell til tidligere samfunn av aktive, vakte troende; haugianerne med sine "vennesamfunn", herrnhutterne med sine "brödremenigheter".

Framveksten av den moderne misjonsbevegelsen på 1800-tallet førte til europeisk oversjøisk misjon i stor målestokk. Den "hedenske verden" måtte nås med kristendommens budskap, og oppgaven var lagt på den europeiske, "siviliserte verden". NMS så på Zululand og Madagaskar som sine arbeidsområder, og misjonskvinneforeningsbevegelsen konsentrerte seg også om disse landene. Bevegelsens holdninger til Zululands og Madagaskars samfunnsforhold og kultur var preget av samtidens generelle syn på forholdet mellom afrikansk og europeisk kultur. Verdiholdningene i faglitteraturen, den populære misjonslitteraturen og beretningene i NMT var gjennomgående avvisende og negative til lokale, afrikanske samfunn.⁸⁸ Følgende uttalelse av Henriette Gislesen viser at misjonskvinnene var preget av sin samtids holdninger, og at de betraktet "Hedningen" som et menneske som i høyeste grad trengte den hjelp kristendommen og den såkalte siviliserte verden kunne gi:

"Der er Mange, som lide Mangel og for Ingen skulle vi tillukke det; men hvem i hele Verden lider større Mangel, større og dybere Sjelemangel, end den arme formørkede, ulykkelige Hedning, hvis Liv er uden Tro og Kjærlighed, hvis Død er uden Haab?"⁸⁹

Misjonskvinneforeningsbevegelsen var heller ikke upåvirket av samtidens vektlegging på filantropi som et viktig og riktig anliggende for mellomklasse- og overklassekvinner. Den kristne religion med sitt kjærlighetsbud la grunnlaget for filantropien. F.K. Prochaska som skriver om kvinner i filantropisk arbeid i England i forrige århundre, hevder at kvinnene som gjennom hele livet fikk mer religiøs opplæring enn menn, og som i det hele tatt ble forventet å være mer religiøst anlagt, mer emosjonelle og mer opptatt av kjærlighetsgjerninger enn menn godtok "charitable work as their rightful mission".⁹⁰ Mens det i Norge fantes utallige kvinneforeninger og enkeltkvinner som deltok i privat sosialarbeid; fattigpleie, barneredning, hjem og hjelp til løslatte fanger og

⁸⁸) Simensen (1984 A), s. 42-46.

⁸⁹) Gislesen (1853), s. 80.

⁹⁰) Prochaska, s. 11.

falne kvinner,⁷¹ konsentrerte misjonskvinneforeningene sine barmhjertighetsgjerninger om "hedningene".

En fjerde ideologisk retning som övet innflytelse på misjonskvinneforeningenes "ideologi", var den gryende kvinnesaksbevegelsen. Misjonskvinnene som drev den første form for organisert kvinnevirkosomhet i Norge, kan ha vært med på å forberede grunnen for de kvinnene som på 1880-tallet for fullt gikk inn i arbeidet for kvinnesaken. Likefullt var den oppmerksomhet kvinnens stilling i samfunnet ble viet i 1880-årene, og de reformer og endringer som fulgte i kjølvannet av dette, med på å styrke misjonskvinnenes tro på at de var en "Magt i Missionen".⁷²

Vi skal se nærmere på de tre hovedelementene misjonskvinneforeningsbevegelsens "ideologi" var bygd opp omkring; "Söstre herhjemme", "De tjenende Söstre" og "Söstre derude".

3.5.1. "Söstre herhjemme"

Alle landets misjonskvinneforeninger var en del av et landsomfattende sösterfelleskapskap. De mange brev i MKF uttrykte glede over og en sterk bevissthet om at det i hele landet fantes söstre som arbeidet og bad for misjonen. Arbeidet gikk lettere med tanke på at det her var mange kvinner som stod sammen. En kvinneforening fra Seim utenfor Bergen uttrykte seg slik:

"Naar vi arbeider sammen i vor Forening, vil ofte den Tanke trænge sig ind paa os, at det Udbytte, Gjærningen kan opvise, er som en Draabe i Havet mod hvad der trænges. Ved da at höre fra andre Foreninger om deres Arbeide og deres Haab faar vi en Fölelse af, hvorledes vi er et Lem af det hele arbejdende Samfund, og vor Tro og vort Haab styrkes ved Erfaringen herom."⁷³

Det nasjonale söstersamfunnet var bygd opp av mange små enheter.

---

⁷¹) Anne-Lise Seip: Sosialhjelpstaten blir til, Norsk sosialpolitikk 1740-1920 (Oslo, 1984), s. 179.

⁷²) Uttrykket er brukt av Bolette Gjør i MKF no. 2, 1905, s. 11.

⁷³) MKF no. 1, 1891, s. 4.

Det viktigste og grunnleggende arbeidet ble gjort i de lokale misjonskvinneforeningene. Hver enkelt kvinneforening var et søstersamfunn. Det ble stilt visse kvalitative krav til hvordan et slikt søstersamfunn skulle fungere. Foreningen skulle være stedet hvor kvinnene fikk sin "åndelige føde". De religiøse vekkelser på 1800-tallet la vekt på det individuelle, åndelige liv, og på et fellesskap av aktive troende. Dette var ideal også for de "vakte" kvinnene. Kvinnenes hverdagsliv var imidlertid preget av hardt arbeid og mye slit, og ofte ble tiden liten til å ta vare på det åndelige livet. Misjonskvinneforeningen ble det stedet kvinnene fikk det de trengte av oppbyggelse og fellesskap med andre troende:

"For mangen ensom Kvinde paa Landet, har Missionsinteressen været det Middel, som har holdt hendes eget aandelige Liv oppe, har hjulpet hende, saa hun ikke aandeligt er gaaet tilgrunde i det daglige Kav og Stræv."⁷⁴

Misjonskvinneforeningen skulle også være stedet hvor misjonskvinnen ble orientert om hvordan det gikk med misjonsvirksomheten i Zululand og på Madagaskar og hvor hun stadig skulle få mer kunnskap om disse landene. Misjonskunnskapen var viktig for kvinnenes intellektuelle liv, den "river Tanken bort fra dette daglige Stræv, hæver den op til Interesse for noget, der ligger høiere end det dagligdagse."⁷⁵ Kunnskap og ny viten hadde dessuten positive ringvirkninger for arbeidet i kvinneforeningene. Opplyste kvinner, inspirert av sin stadig utvidede misjonskunnskap, arbeidet bedre.

Kvinneforeningen skulle også være et sosialt fellesskap; et sted hvor kvinnene kunne "lee, spøge og tale alvorligt, eftersom det falder".⁷⁶ Idealet var likevel et søstersamfunn hvor det ble stilt krav til "kvalitet" også på det sosiale felt. Samtiden med all sin foreningsvirksomhet gjorde det lettvis å være aktiv i en forening uten å ha et gjennomtenkt forhold til saken man arbeidet for. En "fare" for kvinneforeningens sosiale aktiviteter var tendensen til

---

⁷⁴) MKF no. 6, 1892, s. 42.

⁷⁵) Ibid.

⁷⁶) Maanedsskrift for Missionsvenner no. 11, 1845, s. 175.

"alskens Sladder" og "tom Snak".⁷⁷ Misjonskvinnene var klar over at foreningene ofte ble stemplet som "sladreforeninger", og nettopp derfor var det viktig å fjerne grunnlaget for en slik kritikk. Samtalen på kvinneforeningsmøtene var betydningsfull og viktig, men samtalen burde styres, det var viktig å prate om "Foreningens Anliggender", mens "al anden uvedkommende, verdslig Tale" burde unngås.⁷⁸

Idealet for de mange tusen norske søstersamfunnene var å være mer enn "sladreforeninger". Misjonskvinneforeningene var seriøse foreninger som arbeidet målbevisst, og foreningene oppnådde de beste resultater hvis det ble stilt visse kvalitative krav til "søstersamfunnene". Søstersamfunnene skulle være åndelige fellesskap, de skulle være intellektuelt utfordrende, og de skulle være sosiale fellesskap. Spesielt den sosiale delen av møtene burde voktes og styres.

3.5.2. "De tjenende Søstre"

Kvinneforeningene i Norge hadde en helt spesiell interesse for hvordan kvinnene på misjonsmarkene opplevde misjonærlivet:

"Det er kjært gjennom "Missionslæsning" at faa Hilsen fra de forskjellige Foreninger i Landet, men særlig glæder det os, naar nogen af Missionærernes Hustruer eller andre fortæller os fra Livet derude".⁷⁹

Hvorfor denne spesielle interessen for de kvinnelige misjonærene? Mye av interessen lå ganske enkelt i det faktum at det var snakk om kvinner. Misjonskvinnene i Norge kunne lettere identifisere seg med kvinnelige misjonær enn med mannlige, og de kunne lettere leve seg inn i kvinnes opplevelser og inntrykk fra misjonsmarkene. I en tid hvor mulighetene for kvinners deltagelse i yrkes- og samfunnsliv var begrensede, gjorde det et mektig inntrykk at norske kvinner bröt opp fra sine hjem og reiste til fjerne, eksotiske

⁷⁷) MKE no. 3, 1891, s. 23.

⁷⁸) MKE no. 4, 1889, s. 27.

⁷⁹) MKE no. 4, 1894, s. 26.

land:

"Hvilken smuk, herlig Tanke det dog er, at kristne Kvinder stiller sig frem og siger: "Se, jeg er herrrens Tjenerinde, mig ske, som du vil". Saa binder de op om sig gaar ud og toer de stakkels Hedningekvindens Födder."¹⁰⁰

Interessen for kvinnene på misjonsmarkene ble også stimulert ved de mange personlige bånd mellom kvinnelige misjonærer og norske misjonskvinner. Mange misjonærer hadde bakgrunn i kvinneforeningsarbeid. Fra Kvindeforeningen af 3die December 1860 i Stavanger så vi at hele 6 medlemmer drog til Madagaskar som "Missionærbrude". Personlige forbindelser av dette slag må ha skapt svært sterke bånd mellom kvinnene i Norge og kvinnene på misjonsmarkene.

Hvis de kvinnelige misjonærene hadde hjemmeopphold i Norge, reiste de gjerne på kvinneforeningsbesök, og de etablerte kontakter med spesielle foreninger. Ofte fikk de brev og gaver fra kvinneforeningene når de kom tilbake til misjonslandet.¹⁰¹ Kvinneforeningene ønsket å gi kjente misjonærer en spesiell støtte. De kvinnelige misjonærene på den andre siden hadde behov for kontakt og støtte fra "söstrene" hjemme og de gjorde ofte mye for å opprettholde denne kontakten:

"Vi se saaledes, kjære Söstre, at man herhjemme baade interesserer sig for vor Gjerning og gjerne vil yde os den Hjelp, som baade I og jeg saa ofte har fölt, vi trænger saare vel til... [...] Vi bör derfor ikke undlade at fortælle vore kjendte og ukjendte Veninder og Medarbeidersker herhjemme om vore Skoler og deres Behov."¹⁰²

Det var et gjensidig ønske om kontakt og en gjensidig følelse av fellesskap mellom misjonskvinnene i Norge og de kvinnelige misjonærene ute. Misjonskvinnene i Norge ble inspirert i arbeidet

¹⁰⁰) MKE no. 7, 1887, s. 55.

¹⁰¹) I MKE no. 2, 1889, s. 11-14, sender Karen Titlestad (Zululand) en spesiell takk til "den kjære Kvindeforening i Haugesund". I MKE no. 7, 1898, s. 54-56, hilser Else Ueland (Madagaskar) de "unge Missionsveninder i Stavanger".

¹⁰²) MKE no. 5, 1889, s. 37.

for misjonen ved at de fikk høre om de kvinnelige misjonærenes arbeid. De kvinnelige misjonærene opplevde det som en styrke at kvinneforeningene støttet dem og bad for dem. Fellesskapet og kontakten gav næring til ideen om representasjon: "De tjenende søstre" var representanter og utsendinger, de utførte helt konkret den gjerning alle missionssøstre i Norge lengtet etter å utføre. De kvinnelige misjonærene hadde alle landets kvinneforeninger i ryggen når de reiste ut.

3.5.3. "Søstre derude"

Misjonskvinneforeningenes interesse for "hedningene" og for "hedningelandene", skulle bli mer og mer rettet inn mot "Hedningekvinden":

"Jeg er selv en Kvinde, og jeg henvender mig til Kvinder, derfor vil jeg ogsaa helst fæste Tanken ved Kvinden i Hedningeland. Hvor maa hun ikke lide under Syndens Følger. Der er dem herhjemme, der taler i høie Toner om Undertrykkelse og Tilsidesættelse af Kvindens Rettigheder; men den stakkels Hedningekvinde! hvilke Rettigheder har hun?"¹⁰³

Misjonskvinnene i Norge følte sympati for hedningekvinnen. Sympatien hang delvis sammen med en negativ holdning til den sørafrikanske og den gassiske kultur, begge kulturene ble betraktet som "usiviliserte" og "hedenske". Sett ut fra denne holdningen levde hedningene i et "åndelig mørke". Hedningenes syndsbevissthet var sløvet, de levde under mange guder og de fryktet døden.¹⁰⁴ Hedningene kjente ikke den forsonende og tilgivende Gud, den Gud som gav sin sønn "for at give Verden liv".

I de norske misjonskvinnenes sympati for hedningekvinnen lå det også en ny solidaritetstanke. Kvinneperspektivet gjorde seg gjeldende; på tvers av kulturelle og geografiske forskjeller ønsket misjonskvinnene å støtte hedningekvinnen slik at hun som kvinne kunne få bedre rettigheter i sitt samfunn. Det ble hevdet at hedningekvinnen led dobbelt på grunn av hennes dårlige

¹⁰³) MKF no. 8-9, 1891, s. 57.

¹⁰⁴) Ibid., s. 58.

samfunnsmessige posisjon.¹⁰⁵ Kvinnen ble betraktet som mannens eiendom, hun kunne bli solgt til en mann som kanskje hadde flere koner fra før av, hun kunne risikere å måtte gi fra seg et barn som var født på en "vond" dag.

Hedningekvinnene trengte hjelp på to plan; som alle hedninger trengte de hjelp til å komme seg ut av det åndelige mørket, men som kvinner trengte de i tillegg hjelp til å bedre sin samfunnsmessige og rettslige posisjon. Hjelpen måtte bestå av både forkynnelse og undervisning. De norske misjonskvinnene ønsket å "hæve" hedningekvinnen, slik at hun kunne få større tro på seg selv og sitt menneskeverd.

Gassiske kvinner og zulukvinner, omvendte som uomvendte, var en del av de norske kvinnenes søsterfelleskap. De norske misjonskvinnene så det slik at de hadde fått et spesielt "kall" til å hjelpe nettopp disse kvinnene:

"Madagaskar er lagt paa den norske Kirke, og Madagaskars Kvinder kalder paa Norges Kvinder om Hjælp til at reise sig fra det trykkende Aag, som hviler paa dem."¹⁰⁶

Ved inngangen til 1900-tallet var misjonskvinneforeningsbevegelsens "ideologi" klarere utformet enn noen gang tidligere.

"Kvindemissionen" var blitt et begrep. De norske kvinnenes spesielle innsats for misjonen, og deres spesielle hjelp til gassiske kvinner og zulukvinner ble omtalt i artikler både i MKF og i andre norske kvinnetidsskrift.¹⁰⁷ Ideologien fikk et symbolsk

¹⁰⁵) Ibid., s. 57-58.

¹⁰⁶) MKF no. 8, 1901, s. 64.

¹⁰⁷) Artikler som omhandlet de norske kvinnenes innsats for misjonen:

MKF no. 7, 1899, s. 55-56: "Lidt om norske Kvinders Arbeide paa Madagaskar" (del 1) (Skrevet for kvinnebladet Urd)

MKF no. 8, 1899, s. 57-59: --- (del 2)

MKF no. 9, 1899, s. 65-72: --- (del 3)

MKF no. 10, 1899, s. 78-80: --- (del 4)

MKF no. 11, 1899, s. 81-84: --- (del 5)

MKF no. 6, 1901, s. 44-48: "Missionen. Et Ord til norske Kvinder"

uttrykk i to viktige begivenheter som fant sted i 1906. Våren 1906 fikk Bolette Gjør foretrede hos den nye norske dronningen, Dronning Maud. Som representant for alle landets misjonskvinneforeninger la hun frem for dronningen "den Betydning vort Missionsarbeide har havt for den norske Kvinde".¹⁰⁸ Samme høst fikk Gjør på nytt foretrede hos dronningen. Denne gang representerte Bolette Gjør 40 norske, kvinnlige misjonærer på Madagaskar.¹⁰⁹ Hun overrakte dronningen en hilsen fra disse sammen med en gave. Gaven var en hvit "lamba", en gassisk klesdrakt, og sammen med lambaen fulgte et bilde av en gassisk kvinne som satt med en håndvevstol og arbeidet. Lambaen var produsert i en gassisk kvinneforening, ledet og drevet av norske misjonærer.

Ved de to besøkene hos dronningen viste Bolette Gjør at hun kunne betraktes som leder og som representant for alle landets kvinneforeninger, alle de norske "misjonssøstrene". Samtidig var hun en representant for "de tjenende søstre". Den norske dronningen fikk møte en representant for den norske "Kvindemissionen". Dronningen mottok en gave som var et konkret resultat av arbeid drevet blant gassiske kvinner; et symbol på det spesielle forholdet mellom norske og gassiske kvinner.

(del 1) (Skrevet for Husmoderen)

MKE no. 9, 1901, s. 62-64:

-- (del 2)

MKE no. 1, 1905, s. 1-5: "Det kvindelige Missionsarbeides
Udvikling og Betydning i vort Land" (del 1)

MKE no. 2, 1905, s. 9-14:

-- (del 2)

¹⁰⁸) MKE no. 10, 1906, s. 73.

¹⁰⁹) Ibid., s. 73-74.

3.6. IDEOLOGI OG PRAKSIS I MISJONSKVINNEFORENINGSBEVEGELSEN

Vi har sett at misjonskvinneforeningsbevegelsen hadde sin egen "ideologi". Ideologien hadde som utgangspunkt et stort søsterfelleskap bestående av norske kvinner i misjonskvinneforeningene, de norske kvinnelige misjonærene og zulukvinner og gasserkvinner. Med søsterfelleskapet som utgangspunkt arbeidet kvinneforeningene ut fra mottoet kvinner hjelper kvinner. De norske misjonskvinnene arbeidet i foreninger for å kunne sende ut kvinnelige misjonærer, kvinnelige misjonærer som på en direkte måte hjalp gassiske kvinner og zulukvinner.

I kvinneforeningsbevegelsens ideologi lå det mange utfordringer til konkret handling. Vi skal i det følgende se på tiltak satt igang av norske misjonskvinner som forsøk på å sette ideologi ut i praksis. Igjen tar vi utgangspunkt i de tre hovedelementene ideologien var bygd opp av; "søstre hjemme", "de tjenende søstre" og "søstre derude". Hva ble gjort for å styrke "Kvindemissionen" i Norge, styrke båndene mellom de mange små søstersamfunnene? Ble det satt igang konkrete tiltak for å øke utsendelsen av kvinnelige misjonærer? Fikk ideen om det internasjonale søstersamfunnet noen synlige, reelle konsekvenser?

3.6.1. Forsøk på organisering av "søstersamfunnene" i Norge

Misjonskvinneforeningsbevegelsen bestod av flere tusen kvinneforeninger. Ideologisk sett stod kvinneforeningene sammen i et stort, nasjonalt "Søstersamfund". Søstersamfunnet var imidlertid knyttet sammen med løse og lite håndgripelige bånd. Vi skal se at det ble gjort forsøk på å samle misjonskvinneforeningene, samle de norske "søstrene" i sterkere og mer organiserte fellesskap.

De første forsøk på samling kom med fellesmøter for kvinneforeninger. Vi har tidligere sett at fellesmøter ble vanlige i flere norske byer og distrikt fra 1860-årene av. Fellesmøtene skulle virke inspirerende ved at mange kvinner som arbeidet for samme sak ble samlet. Møtene var store med mange fremmøtte, i Stavanger så vi at de kunne de samle 450-500 kvinner.

Misjonskvinner tok også initiativ til å arrangere kvinnemøter under NMS' krets- og generalforsamlinger. De årlige kretsforsamlingene og generalforsamlingene holdt hvert tredje år fungerte som store folkemøter eller stevner.¹¹⁰ Mange reiste til forsamlingene uten å være representanter eller utsendinger for noen misjonsforening, men snarere som "stevnedeltakere". Misjonsvenner fra mange deler av landet møttes, på forsamlingene fikk man se og møte misjonærer og man kunne delta på gudstjenester og misjonsmøter. Det ble også gitt andledning til å være tilhørere under selve forhandlingene. Mange misjonsvenner syntes det var interessant å følge debattene og å få med seg vedtakene gjort i de forskjellige saker som var oppe på krets- og generalforsamlingene.

Også mange kvinner reiste til disse møtene. Kvinnene hadde ikke mulighet til å delta som representanter eller utsendinger fra noen misjonsforening. Først etter 1904 kunne kvinner bli valgt som representanter til krets- eller generalforsamlinger, og først etter 1904 hadde de stemmerett ved de samme forsamlinger. De kvinnene som reiste til NMS-forsamlingene før 1904 var alle stevnedeltakere.

Ved generalforsamlingen i Tromsø i 1895 tok Bolette Gjör initiativ til å arrangere et eget kvinnemøte; "Ogsaa vi Kvinder følte Trang til at mødes, og forhandle med hindanden om det, som særlig angik vor del af Missionsarbeidet, vore Kvindeforeninger".¹¹¹

Oppfordringen til møtet ble vel mottatt. Selv om det samtidig ble holdt andakt i kirken og arrangert fjordutflukt, så var det "store" forsamlingslokalet "omtrent fuldt". Mange ønsket å arrangere enda et møte i løpet av generalforsamlingen, det ble gjort med en "næsten endnu større Tilslutning".

De spontant arrangerte kvinnemøtene ble verdsatt. MKF mottok brev fra en kvinneforening i Tromsø en tid etterpå; "- vi takker for Andledningen, der gaves os her paa Stedet til at see, saamange Søstre samlede - det varmede om Hjertet".¹¹² Også for Bolette Gjör

¹¹⁰) Nome (1943 A), s. 206-08.

¹¹¹) MKE no. 10, 1895, s. 74.

¹¹²) Ibid., s. 75-76.

virket møtet oppmuntrende; "Mødet paa Tromsø har givet hende nyt Mod og ny Lyst til det inderlig kjære Arbeide, som allerede har skaffet hende saa megen Glæde."¹¹³

Erfaringen fra Tromsø-møtet ble tatt vare på og videreført. Da Kristiania krets hadde sin kretsforsamling på Nes i 1899, holdt de fremmøtte kvinnene også der et kvinnemöte:

"Söndag Eftermiddag havde vi Kvinder et Möde i Kommunalokalet, hvor vi forhandlede om Kvindernes Missionsarbeide og saadant som kunde være tilskyndende for Kvindeforeningerne, og vi haaber at ogsaa dette Möde havde sin Betydning".¹¹⁴

Misjonskvinnene søkte fellesskap utover den lokale foreningen. Fellesmøter for kvinneforeninger i et avgrenset lokalt område, og spontant arrangerte kvinnemøter på større samlinger innenfor NMS var uttrykk for dette. Samlingene virket oppmuntrende og møtet med mange "søstre" gav kvinnene ny inspirasjon i arbeidet for misjonen. Selv om denne type møter virket inspirerende og oppmuntrende, så hadde de ikke som mål å fremme en sterkere sentralisering og organisering av misjonskvinneforeningsbevegelsen.

Det nærmeste man kom en organisering av kvinneforeningene i en landsorganisasjon var ved dannelsen av "Missionsarbeidernes Ring" i 1906. Bolette Gjör og enkelte andre misjonskvinner i Kristiania tok initiativ til å danne "Ringene". Missionsarbeidernes Ring ble dannet i den hensikt å representere norske kvinners misjonsarbeid i Norske Kvinners Nasjonalråd. Norske Kvinners Nasjonalråd grunnlagt i 1904, var en paraplyorganisasjon av ulike kvinneforeninger. Nasjonalrådet skulle arbeide for forbindelse og samarbeid mellom norske kvinneorganisasjoner, samtidig som det skulle representere Norges kvinner overfor utlandet og særlig i det internasjonale kvinnerådet (ICW).¹¹⁵

¹¹³) Ibid., s. 76.

¹¹⁴) MKE no. 7, 1899, s. 52.

¹¹⁵) Marit Tokheim: "Norske Kvinners Nasjonalråd 1904-16. Bakgrunnen for dannelsen av Norske Kvinners Nasjonalråd og organisasjonens utvikling under Gina Krogs ledelse", (Hovedoppgave i historie, Bergen 1975).

Alle landets misjonskvinneforeninger ble innbudt til å melde seg inn i Missionsarbeidernes Ring. Ringen skulle være en sentralforening for landets misjonskvinneforeninger og hadde dermed en funksjon utover det å representere misjonsarbeidet i NKN:

"Hvad vil "Missionarbeidernes ring"? Jo, den vil samle og mønstre den hær af kvinder, der ogsaa i vort land arbejder for Guds riges udbredelse i hedningeverdenen"¹¹⁶

Missionsarbeidernes Ring ble betraktet som et første skritt på veien mot en organisasjon av landets misjonskvinneforeninger. Kvinneforeningene manglet organisasjon, og "en saa løs, tilfeldig arbeidsordning svarer ikke til kravene i vor tid".¹¹⁷ Forsøket på å danne en landsorganisasjon av misjonskvinneforeninger lyktes ikke. Kun 10-20 av landets misjonskvinneforeninger meldte seg inn i Missionsarbeidernes Ring. Vi skal i et senere kapittel se nærmere på dannelsen av Missionsarbeidernes Ring, og vi skal drøfte hvorfor forsøket på en landsorganisasjon ikke ble vellykket.

3.6.2. Utdannelse for kvinnelige misjonsarbeidere

Norske misjonskvinner tok initiativ til en utdanningseinstitusjon for kvinnelige misjonærer. Institusjonen skulle virke for at et større antall kvinner ble sendt ut som misjonærer. Kvinner med misjonskall fikk en mulighet til å realisere sitt kall. Institusjonen skulle dernest gi de vordende kvinnelige misjonærene utdanning og en bedre forberedelse til misjonæryrket. Utdannelsesinstitusjonen for kvinnelige misjonærer ble en realitet fra 1900. Norske misjonskvinner tok initiativ til det som senere ble kalt "Misjonsskolen for kvinner" og som eksisterte frem til 1979.

Kvinnene på NMS' misjonsmarker ble i forrige århundre formelt sett regnet som enten "Missionærhustruer" eller "Kvindelige Arbeidere

---

¹¹⁶) Husmoderen, 1907, s. 93-94.

¹¹⁷) Ibid., s. 94.

paa Missionsmarken".¹¹⁶ Kvinnene hadde ingen misjonærstatus, de deltok heller ikke i det "direkte" misjonsarbeidet, d.v.s. forkynnelse og menighetsbyggende arbeid. En misjonærhustru hadde primært sine oppgaver knyttet til misjonærhjemmet og til oppdragelsen av barna, men hun ble også regnet som viktig i det "indirekte" misjonsarbeidet. Det indirekte arbeidet var knyttet til den "sivilisatoriske" del av misjonsgjerningen, og omfattet skolearbeid, kvinnearbeid og helsestell. En misjonærhustru var ofte engasjert i undervisning av barn, og det var ikke uvanlig at hun samlet kvinner til syndervisning og kvinneforeninger.

De ugifte kvinnene som arbeidet på misjonsmarkene hadde også sine oppgaver innenfor det indirekte arbeidet. De drev som misjonærkonene med undervisning og kvinnearbeid, og i tillegg var flere av dem aktive i helsearbeid. De ugifte kvinnene sørget selv for en utdanning før de reiste ut. Flertallet av dem var lærerinner, men noen var også diakonisser eller sykepleiere. Etter å ha tilegnet seg de nødvendige yrkeskvalifikasjoner, meldte kvinnene seg til tjeneste, og ble av NMS antatt som "en kvindelig Arbeider til Missionsmarken".

På 1880-tallet kom det stadig rapporter fra misjonsmarkene hvor man uttrykte ønske om en større utsendelse av "kvindelige Missionsarbeidere", d.v.s. ugifte kvinner. Madagaskar var viktig i denne sammenheng. Her hadde de norske misjonærene opplevd stor fremgang i arbeidet i slutten av 1870-årene og begynnelsen av 1880-årene.¹¹⁷ Antallet kirkesøkende, döpte menighetslemmer og elever som møtte opp på NMS' skoler var stadig ökende. Arbeidsoppgavene for misjonærene hadde ökt, og spesielt ble de oppgaver som hörte inn under den "sivilisatoriske" del av misjonsarbeidet mangedoblet. Teoretisk og praktisk undervisning og opplæring av den kvinnelige befolkning på Madagaskar ble betraktet som viktig. Dette arbeidet

---

¹¹⁶) De fölgende opplysninger om norske kvinners status og arbeidsområder på misjonsmarkene er hentet fra Hilde Voll: "Fra oppdragelse til forkynnelse. Kvinner i Det Norske Misjonsselskap i Norge og på Madagaskar 1870-1920. Praksis og debatt", (Oppgave til eksamen i kirkehistorie, det teologiske fakultetet, Oslo 1977).

¹¹⁷) Finn Fuglestad og Kåre Lode: "Norske misjonærer: en ny maktgruppes framvekst og senere tilbakegang i gassisk politikk", i Historisk Tidsskrift nr. 1, 1985, s. 34-69.

hadde de kvinnelige misjonsarbeiderne de beste forutsetninger for å ta seg av. Misjonærhustruene hadde ofte mer enn nok med stell av hus og barn. Også helse- og spedalskearbeid var viktige arbeidsfelt på Madagaskar, og kvinner ble sett på som særlig egnet til disse oppgavene.

I 1887 ble spørsmålet om utsendelse av flere kvinnelige misjonsarbeidere tatt opp på NMS' kretsforsamlinger. Forsamlingene gikk samlet inn for å oppfylle ønskene fra misjonsmarkene om flere kvinnelige misjonsarbeidere. NMS hadde imidlertid ingen utdanning for de kvinnelige misjonærene på lik linje med den de mannlige misjonærene fikk på Misjonsskolen i Stavanger. Bolette Gjör mottok flere brev fra misjonærer som uttrykte sin misnøye med den manglende dyktiggjøringen av kvinnene som i økende grad ble sendt ut.¹²⁰ Ved århundreskiftet var situasjonen på Madagaskar prekær. Landet var blitt okkupert av Frankrike i 1895-96, og det kom krav om at all undervisning i skolene måtte foregå på fransk. NMS, som drev mange skoler, fikk plutselig et akutt behov for fransktalende lærerkrefter.

I 1900 ble det i MKF fremlagt en "Kvindesag" for alle landets misjonskvinneforeninger.¹²¹ Noen "Damer" i Kristiania hadde lagt opp en plan for hvordan de kunne løse problemet med de kvinnelige misjonsarbeidernes utdanning. Det ble foreslått å opprette en "Damekomite" i Kristiania som skulle ha ansvaret for en toårig utdanning for kvinner med misjonskall. Komiteen ville ta opp to elever om gangen og la dem få undervisning i religion, språk og mer praktiske ferdigheter. NMS' hovedbestyrelse hadde godkjent planen på den betingelse at de økonomiske midlene som trengtes til utdannelsen, ble innsamlet "udenfor de alminnelige bidrag".

Damekomiteen stod fritt til å realisere sine planer, men de manglet økonomiske midler. Det var naturlig å henvende seg til de norske misjonskvinneforeningene, og Bolette Gjör brukte som vanlig MKF for å nå ut til kvinneforeningene med sitt budskap. Hun foreslo å opprette et fond og oppfordret alle landets kvinneforeninger til å

¹²⁰) MKE no. 10, 1900, s. 73.

¹²¹) Ibid., s. 73-76.

innbetale en årlig sum til fondet. Damekomiteen la saken om en egen utdanning for kvinnelige misjonærer over "i Missionssøstrenes Hænder".¹²² Kvinneforeningene fikk det økonomiske ansvaret for at en slik utdanning kunne komme igang.

"En Kvindesag" stod trykt i MKF i oktober 1900 og allerede i november samme år begynte pengene å strømme inn. Fire måneder etter, i februar 1901, hadde fondet nok midler til at Damekomiteen kunne oppfordre "unge Kvinder, der følger Missionskald" til å søke på det toårige kurset.¹²³ To år etter var Kristine Stafseth og Louise Larsen ferdigutdannet som kvinnelige misjonsarbeidere.¹²⁴ I løpet av de to årene i Damekomiteens varetakt hadde kvinnene fulgt timer ved lærerseminaret ved Nissens pikeskole, de hadde deltatt i "Bibel- og Sjelepleietimer" ved Diakonissehuset og de hadde fått privatundervisning i fransk og gassisk. Damekomiteen sørget også for at de fikk seg noen måneders språkophold i Frankrike. Kvinnene ble begge antatt av NMS som lærerinner på Madagaskar, den ene fikk ansvar for å undervise misjonærenes barn, mens den andre fikk arbeid ved pikeasylet. Det var en stor begivenhet for Damekomiteen og for alle landets misjonskvinneforeninger å kunne sende ut sine to første "Missionselever":

"Det er første Gang, Kvindeforeningerne har samlet sig om et spesielt Arbeide for Missionen, de første Udsendinge, som drager til Missionsmarken som Kvindeforeningernes Börn, udgaaet fra disse og baaret av dem, ja man kan vel sige, at de skal staa som Repræsentanter for disse og bære Vidnesbyrd derude om de norske Missionskvinders Kjerlighed til Hedningerne."¹²⁵

MKF ble bindeleddet mellom misjonselevene, Damekomiteen og misjonskvinneforeningene i årene fremover. De kvinnelige elevene bragte hilsener til kvinneforeningene gjennom MKF, og også etter at de reiste fra Norge skrev de til bladet. Damekomiteen gav jevnlig rapporter om hvordan utdannelsen ble drevet og om fondets utgifter

¹²²) Ibid., s. 76.

¹²³) MKF no. 2, 1901, s. 15.

¹²⁴) MKF no. 3, 1903, s. 17-19.

¹²⁵) Ibid., s. 17-18.

og inntekter. I MKF stod det trykt egne gavelister for fondet hvor kvinneforeningene fikk sin "kvittering" på at gavene var mottatt. Ved 10-års jubileet for opprettelsen av fondet hadde man følgende kommentar til kvinneforeningenes økonomiske innsats:

"Fremdeles sender Kvindeforeningerne trofast sine Bidrag til "Fondet", et Bevis paa, at ogsaa hos dem er Interessen usvækket for denne Fru Gjørs Yndlingstanke: at Kvinder hjælper Kvinder."¹²⁶

I 1910 ble utdannelsen for kvinnelige misjonærer i Kristiania formelt tatt opp som en del av NMS' arbeid. Damekomiteen fortsatte imidlertid det administrative arbeidet som før, og kvinneforeningene var fremdeles ansvarlige for den økonomiske driften.¹²⁷

3.6.3. Ideen om det internasjonale søsterfelleskapet; ideologi og praksis

Et viktig element i misjonskvinneforeningsbevegelsens ideologi var norske kvinners spesielle ansvar for misjonsvirksomhet og hjelp til gassiske kvinner og zulukvinner. De norske misjonskvinnene muliggjorde ved sin innsats i kvinneforeningene at det kunne bli drevet arbeid blant gassiske kvinner og zulukvinner. Selve den direkte misjonsvirksomheten ble utført av kvinnelige misjonærer. Det ligger utenfor vår oppgave å ta de kvinnelige misjonærenes arbeid blant gassiske kvinner og zulukvinner opp i sin hele og fulle bredde. Vi skal heller ikke ta for oss forholdet mellom kvinnelige misjonærer og de "innfødte" kvinnene de arbeidet og virket blant.

¹²⁶) MKF no. 6, 1910, s. 43.

¹²⁷) I 1912 ble "Hjemmet for kvindelige Missions elever" opprettet, og undervisningen fikk et mer helhetlig preg. I 1919 kjøpte man et lokale i Colletsgate 33, og skolen ble åpnet 1. oktober 1920 som "Den kvindelige Missions skole". NMS hadde i 1919 nedsatt en komite til utarbeidelse av en plan for kvinnelige misjonærenes utdanning. Resultatet av endringene ble et Forstanderskap som avløste Damekomiteen. Misjonskvinneforeningene hadde fremdeles ansvar for den økonomiske driften av skolen. Skolens drift gikk inn i 1979. Se Johanne Höeg: "Misjons skolen for kvinner i Oslo 1900-1979", (Stensil, Misjonshøgskolens bibliotek i Stavanger), (Oslo, 1980).

Vi vil konsentrere oss om å se på forholdet mellom "søstre hjemme" og "søstre derude". Ideen om det internasjonale søsterfelleskapet; et fellesskap mellom norske, gassiske og sør-afrikanske kvinner, skulle bli mer enn bare en ide. Kvinnene "møttes", for det meste skriftlig, men også i realiteten. Vi skal se eksempler på at det helt konkret var kontakt mellom misjonskvinnene i Norge og "søstre derude".

Enkeltkvinner i misjonslandene kunne vekke spesiell interesse og spesielt engasjement hos de norske kvinnene. Kvinneforeninger i Norge sendte gaver og brev direkte til zulukvinner og gasserkvinner. I MKF i 1892 stod det gjengitt to brev fra zulukvinnen Maria Magdalena.¹²⁸ Brevene var myntet på Drevandet og El fjord (to bygder sør for Mo i Rana) kvinneforeninger, og Maria Magdalena takket for klærne kvinneforeningene hadde sendt henne.

Et annet eksempel kan også være illustrerende for norske kvinners engasjement i enkeltskjebner. En kvinnelig misjonær på Madagaskar, Martha Kristine Fagereng, skrev et brev til Bolette Gjør der hun fortalte om Sakalavkvinnen Rastera som hadde sluttet seg til en kristen menighet.¹²⁹ Rastera var slave, og hun kunne når som helst bli hentet tilbake av sin herre. Fagereng ønsket å frikjøpe Rastera, men manglet midler: "Kunde nogle af Eder, eller rigtig mange af Eder slaa sig sammen og give en liden Skjerv hver, saa hun kunde blive frikjøbt?" Under kvinnemötet ved Generalforsamlingen i Tromsö 1895 og under et senere kvinnemöte på Tynset samme år, arrangerte misjonskvinner utlodning og fikk samlet inn en stor nok sum til å frikjøpe Rastera.¹³⁰

Misjonskvinnene i Norge viste også stort engasjement i kvinnearbeid drevet av norske, kvinnelige misjonærer. Fikeasylet på Antsahamanitra i Antananarivo (Madagaskars hovedstad) var et slikt arbeid. Asylet ble grunnlagt i 1872 av Johanna Borchgrevink, og

¹²⁸) MKF no. 5, 1892, s. 36-39.

¹²⁹) MKF no. 10, 1895, s. 76-78.

¹³⁰) Ibid., s. 78-79.

det eksisterte frem til 1912.¹³¹ På det meste hadde asylet 90 barn, men senere ble 70 satt som en øvre grense. Målet for arbeidet var primært å drive skole for gassiske barn. I tillegg skulle asylet være et hjem hvor jentene bodde under hele oppveksten. I dette hjemmet fikk de en streng, kristen oppdragelse. Jentene skulle oppdras til å bli kristne kvinner som senere kunne skape "kristne hjem" for sine familier. Pikeasylet ble dermed betraktet som svært viktig i den "sivilisatoriske" del av misjonsarbeidet på Madagaskar.

I 1882 ble den økonomiske driften av asylet lagt om. Foreninger og enkeltpersoner i Norge ble oppfordret til å være med på å finansiere et barns opphold på asylet. Det meldte seg tilstrekkelig mange kvinneforeninger og enkeltpersoner, og en slags "Fjernadopsjonsordning" kom igang.

MKF fungerte som et bindeledd mellom pikeasylet og "asylets venner" i Norge. Johanna Borchgrevink skrev jevnlig rapporter om dagligliv og drift av asylet og redegjorde også for hvordan det gikk med hver enkelt "asylpike". Noen foreninger hadde brevkontakt med og mottok fotografier av "sin" asylpike. Det var heller ikke uvanlig at kvinneforeninger og enkeltpersoner hadde spesielle ønsker for hva barnet de forsørget skulle hete. Bolette Gjørs kvinneforening i Kristiania kalte sin asylpike Rikke Bolette etter søstrene Rikke Nissen og Bolette Gjör.

Det betydde mye for kvinneforeningene å se konkrete resultater av den økonomiske støtten de gav. En kvinneforening i Kasfjord (bygd nordvest for Harstad) ønsket å være med på å underholde en jente ved navn Razanamino:

"Da Söstrene var vidende om, at jeg havde to Breve fra Fru Borchgrevink og Billede af Razanamino, blev jeg opfordret til at forelæse disse, medens det lille Billede gik paa Vandring fra Haand til Haand mellem Bænkeraderne... [...] Billedet vakte megen Interesse og Glæde. Strax blev der indsamlet Penge til at faa det kopieret, da de fleste gjerne selv vilde

---

¹³¹) Opplysningene om pikeasylet er hentet fra Ingvild Osberg: "Pikeasylet på Antsahamanitra, Antananarivo 1872-1912", (Oppgave i kirkehistorie hovedfag, teologisk fakultet, Oslo 1988).

eie et af det kjære Barn."¹³²

Det spesielle forholdet mellom de norske misjonskvinneforeningene og pikeasylet i Antananarivo, fikk sitt beste uttrykk ved besøket av asylpikene Sigrid (17 år) og Ester (15 år) i årene 1888-90.¹³³ Jentene hadde et "studieopphold" i Norge som skulle benyttes til opplæring i husflidsarbeid. Hoveddelen av opplæringen fikk de på "Den kvindelige Industriskole" i Kristiania. Ellers besøkte de gårder som drev med dyrking og behandling av lin og hamp. Sigrid og Ester vakte oppsikt i Norge, de kunne ikke sette sin fot på gaten i Kristiania "uden at omringes og tiltales". Jentene fikk til og med audiens hos de kongelige. Mange misjonskvinner møtte Sigrid og Ester personlig den tiden de oppholdt seg i Norge, men også ellers blant kvinneforeningene var interessen stor. Etter at de var reist tilbake til Madagaskar ønsket mange å bestille fotografier av dem.¹³⁴

De norske kvinnenes arbeid i misjonskvinneforeninger skulle på en indirekte måte få konsekvenser for gassiske kvinner og zulukvinner. Kvinnelige misjonærene i Zululand og på Madagaskar satte i gang med kvinneforeningsarbeid etter norsk mønster. Foreningene skulle bidra med gaver til misjonsvirksomheten i sitt eget land. På Madagaskar startet Johanne Engh i 1889 etter initiativ fra gassiske kvinner, den første kvinneforeningen i Madagaskars innland, i byen Betafo.¹³⁵ Kvinneforeningen støttet den norske misjons virksomhet i Bara-distriktet og på Madagaskars østkyst. Misjonærkonferansen i 1888 hadde vedtatt å trappe opp arbeidet i nettopp disse områdene.¹³⁶ I 1891 skrev Johanne Engh om kvinneforeningens virksomhet: "Vi har i det forløbne Aar sendt 16 Dollars til Kystmissionen, givet Kjoler til et Par Kvinder, som reiste med sine

¹³²) MKE no.4, 1889, s. 26-27.

¹³³) Opplysningen om Ester og Sigrid og deres opphold i Norge er hentet fra diverse nummer av MKE 1888-1890.

¹³⁴) MKE no. 1, 1891, s. 6.

¹³⁵) Fridtjov Birkeli m. fl.: Det norske misjonsselskaps historie. Madagaskar innland, Vest-Madagaskar, øst-Madagaskar (Stavanger, 1949), s. 143.

¹³⁶) Ibid., s. 134-136.

Mænd til Ihosy [Baras største by], og nu har jeg 7 Dollars til at gjøre Indkjøb for."¹³⁷

Kvinneforeningene "ute" arbeidet delvis på samme måte som i Norge, kvinnene ble opplært til å drive håndarbeidsvirksomhet etter norske skikker: "Rok og Karder, som vi bragte med fra Norge, bruker vi i Foreningen."¹³⁸ Men man tok også i bruk det materiale som var tilgjengelig og de redskaper og håndarbeidsskikker som var tradisjonelle i lokalsamfunnene. Kvinneforeninger på Madagaskar kjøpte jord hvor de plantet mattegress og av mattegresset produserte de gulv- og sengematter.¹³⁹

Selv om flertallet av kvinneforeningene på misjonsmarkene ble startet og drevet av norske kvinner, ble kvinneforeninger satt igang og drevet uten noen form for norsk hjelp.¹⁴⁰ De norske kvinneforeningene, med sin brede sosiale rekruttering, og norske småkårsfolks oppfinnsomhet når det gjaldt å finne inntektskilder til misjonen, virket som inspirasjonskilder og eksempler til etterfølgelse for gassere og zuluer. En gassisk prest som fungerte som en mannlig støtte for en kvinneforening, uttalte følgende etter en opplæsning fra norske gavelister: "Ja, nu ser jeg tydeligt, at vi Gassere har ingensomhelst Undskyldning for ikke at yde noget til Guds riges Fremme."¹⁴¹

Noen av kvinneforeningene sendte hilsener til kvinnene i Norge:

"Og da vi nu hørte af vore Søstre, Bestyrerinderne, at der i Norge er lignende store Foreninger, blev vi meget glade og besluttede at sende Eder disse Linjer for derigjennem at bringe Eder vor søsterlige Hilsen i Herren..."¹⁴²

---

¹³⁷) MKE no. 8-9, 1891, s. 70.

¹³⁸) MKE no. 11, 1899, s. 83.

¹³⁹) MKE no. 8-9, 1891, s. 70.

¹⁴⁰) Pastor Theodor Olsen forteller om en slik forening i Soatanana, Madagaskar i MKE no. 12, 1895, s. 92-94.

¹⁴¹) Ibid., s. 93.

¹⁴²) MKE no. 6, 1890, s. 46.

Kvinneforeningene på Madagaskar og i Zululand ble betraktet som "frukter" av kvinnes nidkjære og trofaste arbeid i Norge. "Det er Beretninger om Kvindeforeningerne herhjemme og om fattige Kvinders Gaver til Missionen, som har fremkaldt Lysten derude."¹⁴³

---

¹⁴³) MKF no. 11, 1899, s. 83.

KAPITTEL 4.: N M S' F O R H O L D T I L M I S J O N S - K V I N N E F O R E N I N G S B E V E G E L S E N

NMS' forhold til misjonskvinneforeningsbevegelsen i perioden 1860-1910 kan beskrives i to faser. Fra NMS ble grunnlagt i 1842 opererte man med en modell hvor kvinneforeningene ble betraktet som foreninger som støttet misjonsselskapet økonomisk uten å være en organisert del av NMS. Kvinneforeningene stod fullstendig utenfor NMS. I 1904 innledet NMS en ny fase i forholdet til misjonskvinneforeningsbevegelsen. Kvinner ble gitt stemmerett og valgbarhet, noe som var et første skritt i retning av full integrering av misjonskvinneforeningene i organisasjonen NMS.

De to fasene, misjonskvinneforeningene som økonomiske støtteforeninger og misjonskvinneforeningene som en integrert del av organisasjonen NMS, viser at det innenfor NMS må ha funnet sted vesentlige endringer når det gjaldt holdning og innstilling til misjonskvinneforeningsbevegelsen. Holdningsendringene munnet ut i et ønske om å få misjonskvinneforeningene representert i organisasjons- og administrasjonsapparatet. I dette kapitlet ønsker vi å påvise de holdninger til og synspunkt på misjonskvinneforeningene som eksisterte innenfor NMS-kretser.

Vi snakker om holdninger og holdningsendringer innenfor NMS-kretser. "NMS-kretser" er imidlertid et flertydig begrep. Organisasjonen var stor med mange grupper mennesker engasjert på forskjellige plan. Organisasjonen var demokratisk oppbygd ved at de mange misjonsforeningene utgjorde grunnlaget for hele organisasjonens virksomhet. Misjonsforeningene valgte sine representanter som hvert år ble sendt til kretsforsamlinger og hvert tredje år til landsomfattende generalforsamlinger. På NMS-forsamlingene ble viktige saker tatt opp og debattert, og beslutninger ble fattet. Kretsforsamlingene valgte sine kretsbestyrelser og generalforsamlingen valgte en hovedbestyrelse som fungerte som NMS' øverste ledelse. NMS bestod også av ansatte i heltidsstillinger som virket ved siden av de demokratisk valgte organ. Den daglige leder av organisasjonen, sekretæren, hadde en svært innflytelsesrik stilling. Lars Dahle var som tidligere nevnt innehaver av denne stillingen i en lang periode fra 1887 til 1920.

Ellers hadde NMS ansatt emissærer, menn som forkynte og drev opplysningsvirksomhet i organisasjonens tjeneste. Også misjonærer på hjemmopphold var en gruppe som ofte var på reise fot i organisasjonens tjeneste.

Synet på og holdningene til misjonskvinneforeningsbevegelsen må ha vært svært varierende innenfor NMS. Likefullt er det vanskelig å gi en fullstendig redegjørelse for de forskjellige holdningene. Dette skyldes først og fremst det faktum at emnet ble lite diskutert og lite omtalt. Hovedbestyrelsen kom aldri med noen utredning om kvinneforeningene, emnet ble aldri tatt opp på bredere plan i organisasjonen. I enkelte sammenhenger ble likevel emnet debattert, og enkeltpersoner kom med uttalelser om kvinneforeningene i Norsk Missionstidende og i årsberetningene. Etter å ha gjennomgått NMT og NMS' årsberetninger i perioden 1860-1910, har det vært mulig å komme frem til enkelte hovedtendenser i holdning til og syn på misjonskvinneforeningsbevegelsen. Debatten som mer enn noe annet "avslørte" ulike syn på kvinneforeningene og på kvinnespørsmålet generelt, ble ført i årene 1903-1904. Spørsmålet om kvinners stemmerett og valgbarhet i organisasjonen var da diskusjonsemne på både kretsforsamlinger i 1903 og generalforsamlingen i 1904. Debattene ble gjengitt i NMT.

4.1. MISJONSKVINNEFORENINGENE SOM ØKONOMISKE STØTTEFORENINGER 1842-1904

Misjonskvinneforeningsbevegelsen var langt fra et uproblematisk og ukontroversielt emne på 1800-tallet. Fenomenet med kvinneforeninger for misjonen vakte mange og ulike reksjoner. Kvinneforeningene kunne også fremkalle regelrett motstand. Vi skal i det følgende se nærmere på de typer reaksjoner kvinneforeningene vakte. Et viktig utgangspunkt for motstanderne av kvinneforeninger var påstanden om at foreningene stred imot Bibelens ord om kvinnens stilling og plass i samfunnet. Vi skal derfor se på kirkens kvinnesyn i denne perioden. Til slutt tar vi for oss de holdninger man i NMS hadde til misjonskvinneforeningene i denne perioden, og hvordan man taklet konflikten mellom kirkens kvinnesyn og kvinneforeninger i misjonens tjeneste.

4.1.1. Reaksjoner på misjonskvinneforeningene

Tidlig møtte misjonskvinneforeningene negative reaksjoner. Reaksjonene kom fra mange hold; alt fra teologiske og kirkelige kretser og til "han far" hjemme. Reaksjonene kom også i kvinneforeningenes egne rekker. Henriette Gislesen hadde startet en kvinneforening i 1851, allerede i 1853 oppløste hun denne. Oppløsningen skyldtes delvis hennes sykdom men også hennes alvorlige betenkeligheter ved å drive en kvinneforening for misjonen. Gislesen skrev et "Avskedsord" til kvinnene i foreningen, dette kom ut i bokform samme år under tittelen "Den kvindelige Virksomhed for Missionen".¹

Intensjonen med avskjedsskriftet var å oppmuntre kvinnene til å drive misjonsarbeid utenfor den tidligere kvinneforeningen. Gislesen stilte kritiske spørsmål til kvinneforeningsformen:

"Allerede i selve Navnet ligger noget, der tyder paa dens Opløsning; thi medens Ordet Forening hentyder paa noget Selvstændigt, Noget der kan bestaae ved og for sig selv, peger Ordet Kvinde netop hen paa ganske det modsatte af Selvstændighed, paa Noget, der i Regelen, efter Guds hellige Orden og Villie, slet ikke hverken kan eller skal bestaae for sig selv; og denne Selvmodsigelse i hele Sagens Væsen og Indretning er det maaske, som lader saa mangen Een, der ellers føler varmt for Missionen, ikke uden et vist Mishag udtale Ordet: "Missions-Kvindeforening"."²

Kvinneforeningene rev de enkelte kvinner bort fra sin rette sammenheng, bort fra hjemmet:

"...Börnene have været overladte til sig selv, Manden eller Faderen har ogsaa for sin egen Person maattet savne den tilvante Haandrækning og Pleie. Da har Panden rynket sig og Uvillie mod selve Sagen har indsneget sig i Hjertet. Og tør vi vel sige ganske uden Grund? o nei! thi Kvindens Virkekreds er jo i Regelen kun i Hjemmet. Der har hun sine helligste Forpligtelser her paa Jorden at varetage, nu mod Forældre og Söskende, nu mod Mand, Tyende og Börn, og kun i Samklang med disse, eller saaledes, at disse ikke krænkes derved, tør hun

---

¹) Gislesen (1853).

²) Ibid., s. 55.

indgaae i eller paatage sig ogsaa andre."³

Gislesen presenterte "sin" løsning på konflikten mellom hjem og misjonsarbeid. Kvinneforeningene måtte erstattes av "Huus- og Familieforeninger". Istedenfor at kvinnen som tidligere skulle gå bort fra hjemmet hver første og tredje mandag i måneden, skulle hun nå i de samme timer samle familien; mann, barn og tjenere, til en familieforening som skulle arbeide og be for misjonen, "...thi kun saaledes udført hviler den kvindelige Virksomhed for Missionen paa den rette Grundvold."⁴

Også enkelte innenfor kirkelige kretser så med alvorlig bekymring på den utbredelse misjonskvinneforeningsbevegelsen hadde fått. I en artikkel i Luthersk Kirketidende i 1864 gikk teologen Hans Landstad kraftig ut mot kvinneforeningene.⁵ Hans hovedankepunkter mot dem var for det første at kvinnene på en unaturlig og skadelig måte ble dratt inn i offentligheten:

"Offentlig Fremtræden er overhovedet unaturlig for Kvinden, men der er ingen Side af hendes Liv, som er mere ömfindtlig for denne Unaturlighed, end hendes christelige Liv i Troens Gjærning."⁶

For det andre ble kvinneforeningene en "kunstig Sammenföjning" av det som ikke passet sammen. Kvinneforeningene førte sammen både kvinner av forskjellige stender og "Dannelsesetrin", og kvinner med forskjellig "Hjerteforhold" til misjonen. Kvinneforeningene kunne for det tredje ta interessen bort fra den misjonsforening kvinnen "egentlig" tilhørte, nemlig menighetens eller sognets forening for misjonen. Etter en omfattende "prövelse" av misjonskvinneforeningene konkluderte Landstad med følgende:

"Möderne ere unaturlige og derfor baade uhensigtsmæssige og overflödige, ja endog positiv skadelige. Dette gjælder, som sagt, nærmest Möderne; men disse vise nu tilbage til

³) Ibid., s. 36.

⁴) Ibid., s. 37.

⁵) Luthersk Kirketidende 2. bind no. 11, 1864, s. 161-68.

⁶) Ibid., s. 162.

Foreningen selv, at ogsaa den maa være forfejlet; thi Foreningen kan ikke bestaa som Forening uden Möder".⁷

Landstad ble motgått av Anton Höyer.⁸ Höyer kritiserte Landstad for at han i sin argumentasjon brukte "overdrevne og urimelige" påstander. Höyer forsvarte kvinneforeningene ved å tilbakevise de samme påstander:

"Sætningen: "offentlig Fremtræden er overhovedet unaturlig for Kvinden" er ganske sand, men passer ikke her, fordi "offentlig Fremtræden" efter sin almindelige Betydning her ikke finder Sted."⁹

Debatten mellom Landstad og Höyer fortsatte.¹⁰ De var på mange måter enige om hva en kvinneforening i teorien ikke burde være, mens uenigheten gikk på hvorvidt kvinneforeningene i praksis var uheldige på den måten Landstad hevdet. Höyer forsvarte kvinneforeningenes fortsatte eksistens, noe Landstad ikke kunne anbefale: "Jeg tror vist, at Foreningerne have været nyttige for at faa Sagen i Gang; men jeg tror ogsaa, at Tiden nu er kommen til at lade dem fare".¹¹

En ting var offentlige reaksjoner på misjonskvinneforeningene, reaksjoner av teologisk eller annen teoretisk art. Det var verre for den enkelte misjonskvinne å takle de reaksjonene hun møtte i sitt nærmiljø. I flere brev i Missionslæsning for Kvindeforeninger gav kvinner uttrykk for at de nettopp her møtte sterk motstand. En kvinneforening på "Östre Söndmöre" fortalte følgende:

"Men hvor megen Modstand man mödte, hvor megen Spot og Foragt; mangan Gang samledes disse faa Söstre med Graad, fordi Slægt

⁷) Ibid., s. 166.

⁸) Luthersk Kirketidende 2. bind no. 21-22, 1864, s. 346-52.

⁹) Ibid., s. 348.

¹⁰) Landstad kom med et nytt innlegg i Luthersk Kirketidende 3. bind no. 5-6, 1864, s. 83-89 og Ibid. no. 7, s. 97-108. Höyer svarte på dette i Luthersk Kirketidende 3. bind no. 17, 1864, s. 261-68.

¹¹) Luthersk Kirketidende 3. bind no. 7, 1864, s. 108.

og Venner forbitredes over deres Sammenkomster."¹²

Bolette Gjör fortalte i ettertid at motstanden kunne være så sterk at enkelte kvinner nærmest ble "stenkastet" på vei til sine møter:

"Der skulde ikke saa lidet Mod til at gaa til disse Möder, man maatte drives af en sterk Trang; somme Steder var Modstanden saa stor, at de forfulgte Kvinderne med Stenkast, naar de gik til sine Möder."¹³

Motstanden var kanskje sterkest i de enkelte hjemmene. En kvinneforening i Åseral hadde følgende å fortelle:

"...men Mængden især af Mænd er enten likegyldige eller fuldtændige Modstandere af Sagen, saa der vistnok i mangt et Hjem er enten en Hustru eller Datter, der gjerne vil være med, men ikke tør for Far."¹⁴

Også en kvinneforening i Herød hadde noen hjertesukk å komme med:

"Ogsaa her gaar det gudsketak lidt fremover, selv "Far" er nu mere medgjørlig og lader sin Kone og sine Døtre gaa med uden Knur. Men, som sagt, Forholdene er her meget smaa; paa de fleste Brug holdes der om Vinteren ingen Tjenere, og da er det ikke saa godt for "Mor" at komme fra alt Husets Stel og ofte smaa Börn, selv om "Far" er villig."¹⁵

4.1.2. Kirkens kvinnesyn

Misjonskvinneforeningene ble kritisert av folk i kirken. Det er derfor nødvendig å få klarhet i hva som var kirkens kvinnesyn. Jeg vil i det følgende gi en ekskurs av Bente Nilsen Leins undersøkelse av kirkens kvinnesyn.¹⁶ Siktemålet med undersøkelsen var å beskrive den reaksjon som fra kirkelig hold ble rettet mot

¹²) MKF no. 3, 1885, s. 22.

¹³) MKF no. 1, 1905, s. 3.

¹⁴) MKF no. 9, 1889, s. 69.

¹⁵) MKF no. 1, 1890, s. 8.

¹⁶) Bente Nilsen Lein: Kirken i felttog mot kvinnefrigjøring. Kirkens holdning til den borgerlige kvinnebevegelsen i 1880-årene (Oslo, 1981).

den borgerlige kvinnebevegelsen i Norge i 1880-årene.

Kvinnebevegelsen fikk sitt gjennombrudd på 1880-tallet, og nettopp dette gjennombruddet fikk kirken til å engasjere seg med ekstra intensitet. Engasjementet "avslørte" kirkens syn på kvinnen og på kvinnens virkefelt.

Innenfor kirken var det selvsagt forskjellige fløyer og retninger. Lein opererer med fire fraksjoner; en høykirkelig, konservativ geistlighet, en moderat kirkelighet nært knyttet til Lutherstiftelsen, lavkirkeligheten, representert ved det pietistiske lekfolket på sør- og vestlandet, og Grundtvigianerne. Selv om fraksjonene i kirken i mange spørsmål stod steilt mot hverandre, var den kirkelige enighet med hensyn til synet på kvinnens stilling mye større i dette spørsmålet enn i en rekke andre.

Det grunnleggende i kirkens kvinnesyn var oppfatningen av kvinneligheten (den kvinnelige natur, kvinnens vesen) som en gitt størrelse av statisk karakter. Ved skapelsen hadde kvinnen fått en særegen natur som gjaldt til alle tider:

"...den Bibelsk-kristelige Opfatning af Kvindens Natur som fremkommen ved en een Gang for alle fuldbragt guddommelig Skaberhandling og derfor som en inden visse naturlige Grænser afsluttet Skabning, der hverken sjæleligt eller legemligt kan omskabes efter menneskers vilkaarlige Skabeloner."¹⁷

Hva særpreget den kvinnelige natur? Den kvinnelige natur ble fremfor alt definert som underdanighet og underordning. Kvinnen var primært knyttet til forplantning og kjønnsliv. Hun var først mor, dernest menneske. Kvinnens følelsesliv, åndsliv og intellekt var sterkt preget av dette kjønnslivets primitivitet, og kvinnen lot seg derfor lede av instinkter og subjektivitet, hun "tenkte" med følelsene. Paradoksalt nok la man også vekt på bluferdighet og kyskhets som viktige element i den kvinnelige natur. Kyskhets hadde en stabiliserende og nødvendig funksjon, den sikret at kvinnen ble en gjennomgang for slekten.

---

¹⁷) Michael Johan Færden: Kvindespørgsmaalet. Gjennemseet og forøget Ud gave af Redaktionsartikler fra "Lutherske Ugeskrift" (Kristiania, 1885), s. 4. Sitatet er hentet fra Lein, s. 55.

Konsekvensen av dette kvinnesynet ble et svært begrenset virkefelt for kvinnene. Hjemmet var kvinnens domene, og kvinnene måtte ikke trekkes ut i det offentlige liv. Kvinnen kunne imidlertid oppta virke utenfor hjemmet så lenge det ikke ødela hennes kvinnelighet. "Kjærlighetsgjerninger"; veldedighetsarbeid, sedelighetsarbeid og misjonsarbeid ble sett på som passende oppgaver for en kvinne, oppgaver som kom i forlengelsen av hennes morskall.

Bente Lein konkluderer med at de påståtte ulikheter kjønnene imellom, ikke bare fysiologisk, men også psykologisk og intellektuelt, tjente til å sikre en skarp arbeidsdeling, "der kvinnen naturlig hørte hjemme i den private sfære og hadde sitt naturlige virke i hjem og familie, mens mannen var skapt og av natur anlagt for det offentlige liv".¹⁸

4.1.3. Holdninger til misjonskvinneforeningene i NMS-kretser

Vi har sett at NMS så tidlig som i 1843 gikk ut med en oppfordring til norske kvinner om å danne kvinneforeninger for misjonen.¹⁷ Oppfordringen gav ganske snart resultater. Misjonskvinneforeningen ble i løpet av få år en utbredt og vanlig foreningstype i Norge. I NMS' tidligste år gav man stadig uttrykk for en positiv innstilling til kvinneforeningene, og uttalelser som "Kvindeforeningernes Betydning for Missionssagen fortjener Anerkjendelse i høit Maal" var vanlige.²⁰ En autoritet som Hans P. S. Schreuder, NMS første misjonær i Sør-Afrika, viet til biskop over sin misjonsmark i 1866, fremhevet under en avskjedssamling i Bergen samme år kvinneforeningenes betydning, og han uttalte at det ville "smerte ham meget" hvis han noengang skulle høre at iveren innen foreningene var kjølnet.²¹

NMS' positive grunnholdning til misjonskvinneforeningene står i en

¹⁸) Lein, s. 207.

¹⁷) NMS' 1. Aarsberetning, for 1842 (Stavanger, 1843), s. 26-27.

²⁰) NMT no. 9, 1866, s. 257.

²¹) NMT no. 1, 1867, s. 24.

tilsynelatende sterk kontrast til de reaksjoner og den motstand foreningene vakte i andre miljøer. Det er vesentlig å spørre seg hvordan NMS forholdt seg til den motstanden kvinneforeningene vakte, og hvordan man kunne forsvare kvinneforeningsvirksomheten, den som av mange ble hevdet å stride imot kirkens kvinnesyn.

Taushet og få reaksjoner var først og fremst det som preget NMS' holdning til den motstand misjonskvinneforeningsbevegelsen vakte. Det ble aldri gjort noe storstilt forsøk på å forsvare kvinneforeningsvirksomheten fra NMS' side. I 1866 foregikk det likevel en viss debatt innenfor NMS om "Kvindeforeninger i Missionens Tjeneste". Under kretsforsamlingen for Trondheim krets i 1866 ble dette emnet tatt opp som "Samtaleemne". Det samme skjedde under et møte i Trondheims fellesforening samme år. Debatten kan tolkes som et "svar" på den tidligere omtalte debatten i Luthersk Kirketidende i 1864. Det var oppstått et behov for å behandle emnet misjonskvinneforeninger også innenfor NMS' egne rekker.

Spørsmålene omkring definisjon av fenomenet misjonskvinneforening; hva en misjonskvinneforening skulle være, og avgrensning av kvinneforeningenes virksomhet; hvordan foreningene skulle fungere, var viktige i debattene ført i Trondheim i 1866. Debattene gav uttrykk for et ønske om større kontroll over misjonskvinneforeningsbevegelsen. Man var bekymret over at kvinneforeningsbevegelsen hadde vokst så mye og så raskt. Praksisen var mange steder slett ikke slik man ønsket den.

Under kretsmøtet for Trondheim krets i 1866 kom man frem til at kvinneforeningene burde opptre "saa skjult og ubundet som muligt", de burde ikke opptre som "Foreninger i Ordets egentlige Forstand" men heller som "Sammenkomster til Arbeide i Herrens Tjeneste".²² Misjonens sak var lagt på hele den kristne kirke, hevdet biskop Grimelund under møtet i Trondheims fellesforening, men når det ble spørsmål om måten de enkelte skulle tjene misjonen på, trådte

---

²²) NMT no. 9, 1866, s. 257.

"Naturens Orden" inn.²³ Kvinnen kunne ikke "føre Ordet og arbeide i Ordet", men hun var utstyrt med en "særegen Haandfærdighed, en særegen Gave til at udføre det forskjellige Slags Arbeide i Huusvæsenet, i Huusflidens Gjerning o.s.v.". Biskopen konkluderte med at det var "Haandgjærningen, det fælles Haandarbeide, der er det væsentlige i Kvindeforeningerne".

Kvinneforeningene skulle være arbeidsforeninger, men man innså at skulle arbeidet foregå i "den rette ånd", måtte "Guds Ord og Bønnen öves". Her inntrådte det et problem. Bibellesning og bönn lå egentlig utenfor kvinnens område; "Det kan vel ikke negtes en Kvinde i en saadan fortrolig Forsamling af Söstre at holde Bön, men i Almindelighed bör det ikke skee".²⁴ Problematisk var det også hvis kvinneforeningsmötene i større grad ble preget av det oppbyggelige enn av arbeidet. Kvinneforeningene skulle nemlig ikke "konkurrere" med misjonsforeningenes mötevirksomhet. Allerede i 1853 gjorde NMS' daværende sekretær, Andreas Hauge, det klart at hensikten med misjonskvinneforeningene ikke var å "utsondre sig fra den almindelige Deeltagelse i Missionsgjærningen, men man önskede tvertimod gjennom dem ved en særegen kvindelig Virksomhed at foröge sin Deeltagelse".²⁵

Debattene fört innenfor NMS i 1866 konkluderte altså med at kvinneforeningene var arbeidsforeninger hvor det oppbyggelige element burde spille en underordnet rolle. Kvinneforeningsmötene skulle ikke være alternativ til misjonsforeningsmötene. Den bibellesningen og bönnen som tross alt måtte finne sted på et kvinneforeningsmöte burde helst utföres og ledes av en mann:

"Hvor Hovedöiemedet ikke er Arbeide, men blot Læsning og Bön, der bör der ingen udelukkende af Kvinder bestaaende Sammenkomst finde Sted; til Læsning og Bön har man de almindelige maanedlige Missionemöder."²⁶

---

²³) NMT no. 1, 1867, s. 25.

²⁴) Ibid.

²⁵) NMT no. 5, 1853, s. 65.

²⁶) NMT no. 1, 1867, s. 25.

1860-årenes debattdeltagere forsøkte å teoretisk avgrense misjonskvinneforeningenes virksomhet. Etterhvert som årene gikk og misjonskvinneforeningbevegelsen fikk et enda større omfang, ble det imidlertid vanskelig for mange å operere med slike snevre grenser. I et foredrag om "Hedningemissionsforeninger" holdt av lærer R. Fagerlid i 1889 ble det lagt vekt på kvinneforeningenes videre funksjoner utover det å være arbeidsforeninger:

"I finder altid dem enten i eders egen Midte eller blandt Mændene, som vil være eders Ledere, som kan forelæse Missionsliteratur, for det maa ikke mangle i en Kvindeforening, en som kan aabne og afslutte eders Möder med Bön, og Sangstemmer pleier der ikke at være Mangel paa blandt Kvinderne, for Bön og Sang maa der aldrig mangle."²⁷

Flere grupper innenfor NMS ønsket å se kvinneforeningene som mer enn arbeidsforeninger. Disse grupperingene tilhørte ofte "grasrotplanet" i organisasjonen, og de baserte sine oppfatninger av kvinneforeningene på erfaring fra misjonsarbeidet i lokalsamfunnene. I praksis fungerte kvinneforeningene rett nok som arbeidsfelleskap, men kvinneforeningsmøtene var også viktige som "oppbyggelser" for medlemmene, og møtene fikk en viktig informativ funksjon. I praksis var kvinneforeningene ikke bare viktige økonomiske støttespillere, de var viktige i arbeidet med å holde interessen for saken oppe. Kvinneforeningene overtok mange steder den funksjon misjonsforeningen skulle ha hatt. Årsberetningenes rapporter om kvinneforeningenes betydning i lokalsamfunnene, gav uttrykk for at kvinneforeningene i praksis var langt mer enn arbeidsfelleskap:

"Dette er Tal, der repræsenterer en stor Magt ikke alene i de mange Hænder, der er i Virksomhed til Anskaffelse af de økonomiske Midler, Missionen trænger, men tillige i de mange Hjerters Kjærlighed, der ved Kvinneforenings-Möderne oplives og opmuntres til at bære og holde Missionssagen oppe, og fornemmelig derved, at Kvindeforeningsvirksomheden mere end noget andet binder Missionssagen til Familien og Hjemmet, der er den bedste Jordbund, Sagen kan faa."²⁸

---

²⁷) MKF no. 12, 1889, s. 92.

²⁸) NMS' 49. Aarsberetning, for 1890 (Stavanger, 1891), s. 32-33.

Både innenfor kirken og i NMS egne kretser eksisterte det altså en konflikt i synet på hvordan kvinneforeningene skulle defineres. Hvis kvinneforeningene primært var arbeidsfelleskap, måtte de defineres som økonomiske støtteforeninger. Fungerte kvinneforeningene i tillegg som oppbyggelige møter og som "misjonsetterretningsmøter", ble det vanskeligere å plassere dem. De hadde i så fall de samme funksjoner som misjonsforeningene, de ble som misjonsforeningene viktige i arbeidet med å utbre misjonsinteressen.

De faktiske forhold; at misjonskvinneforeningene var oppbyggelige fellesskap og at kvinneforeningene spredte interesse og kunnskap om misjon, ble oversett av NMS-ledelsen. Etter femti års virksomhet hadde NMS et offisielt syn på kvinneforeningene kun som arbeidsforeninger. Ved 50-års jubileet i 1892 ble det utgitt et festskrift som tok for seg selskapets historie, hjemmearbeid som ytrearbeid.²⁹ Et kapittel fikk tittelen "Det forskjelligartede Arbeide, hvorved Missionsselskabets Vækst er fremmet". Kapitlet ble inndelt i to hoveddeler hvor den siste delen tok for seg det arbeidet som "de til Selskabet hørende Missionsvenner har övet":

"Det Arbeide til Fremme af Selskabets Væxt, som er udfört af de til dette hørende Missionsvenner, har væsentlig fremtraadt som Foreningsarbeide, og det har dels været rettet fortrinnsvis paa Vækkelse og Styrkelse af Missionssandsen, dels har det nærmeste Maal været at bringe Missionen Indtøgt".³⁰

Det foreningsarbeidet som hadde bidratt til å "vække" og "styrke Missionssandsen", var først og fremst misjonsforeningene med sin regelmessige møtevirksomhet hvor det ble foredratt og holdt etterretninger om misjonen. Ellers ble fellesforeninger, barneforeninger og Studentenes Missionsforening nevnt i denne kategori av foreninger.

Innunder den andre kategorien, foreninger som hadde som sitt nærmeste mål å bringe misjonen inntekt, kom arbeidsforeningene; manns- og kvinneforeninger.

²⁹) Dahle (1892).

³⁰) Ibid., s. 73.

"Men det er dog ikke ved Arbeide, at Mændene yder noget mere betragteligt Bidrag til Selskabets Indtægter, men ved Gaver, og det da ogsaa paa den Maade, at de kjøber de mange Gjenstande, der af Kvinderne forarbeides i deres Foreninger. Og disse har faaet en ganske mærkelig Udbredelse..."³¹

Kvinneforeningene ble i 1892 offisielt definert som arbeidsforeninger, foreninger som gav NMS inntekter. De ble ikke betraktet som foreninger som "vækket" og "styrket Missionssandsen". NMS' offisielle oppfatning av hvilken funksjon misjonskvinneforeningene hadde, var ikke i strid med kirkens kvinnesyn. Kvinnene i misjonen drev et arbeid knyttet til det "huslige"; arbeidet kom i forlengelsen av hjemmets oppgaver. Så lenge kvinneforeningene ikke var foreninger i "egentlig" forstand trådte de ikke ut i offentligheten. Teorien om NMS som en organisasjon hvor misjonsforeningene utgjorde det egentlige organisasjonsapparatet, mens det samtidig stod en mengde kvinneforeninger som økonomiske støtteforeninger bak, stemte godt overens med kirkens syn på mannens og kvinnens stilling i samfunnet. Mannen levde og virket i den offentlige sfære mens kvinnen holdt seg i hjemmet, i den private sfære. Misjonsforeningene ble av NMS betraktet som offentlige. Kvinneforeningene hørte til i den private, hjemlige sfære. Deres viktigste funksjon var å være støttende og tjenende.

---

³¹) Ibid., s. 77.

4.2. MISJONSKVINNEFORENINGENE INTEGRERES I NMS FRA 1904

I 1904 ble det vedtatt av NMS' generalforsamling i Bergen at kvinner skulle få stemmerett "i Selskabets Anliggender i Lighed med de for Selskabets Mission arbejdende Mænd". Videre ble kvinnene gitt valgbarhet; de kunne velges som representanter til krets- og generalforsamlinger, samt til å sitte i lokale misjonsforeningers bestyrelser. Kvinnene var imidlertid fremdeles utestengt fra verv i kretsbestyrelser eller hovedbestyrelsen. Stemmeretten og valgbarheten ble gitt til kvinnene på visse betingelser; kvinnene måtte melde seg inn i en misjonsforening. Slik sett var det misjonskvinnene som i første omgang ble integrert i NMS og ikke misjonskvinneforeningene. Vedtaket i 1904 var likevel et svært viktig prinsippvedtak. Fra NMS side ble det uttrykt ønske om å gi kvinnene i misjonsarbeidet ny status, misjonskvinnene ble integrert i organisasjonen og det ble åpnet for deres innflytelse i administrasjonsapparatet.

I 1892 ble misjonskvinneforeningene betraktet kun som økonomiske støtteforeninger. Bare 12 år etter viste NMS vilje til å gi kvinneforeningene en videre definisjon enn dette; misjonskvinneforeningene skulle på sikt bli integrert i organisasjonen. I løpet av tiårsperioden 1892-1902 skjedde det vesentlige holdningsendringer i NMS. Vi skal i det følgende trekke frem forhold både innenfor NMS og i det norske samfunn forøvrig som kan ha påvirket disse endringene. Deretter skal vi se nærmere på den konkrete saken vedrørende kvinners stemmerett og valgbarhet i NMS. Vi ser på den formelle saksgangen og på debatten ført i årene 1903-1904. Debatten avslørte ulike holdninger til misjonskvinneforeningsbevegelsen innad i NMS, og viste tydelig at det eksisterte ulike meningsfraksjoner i organisasjonen.

4.2.1. Utviklingslinjer 1892-1904

Innad i NMS fant det i årene etter 1892 sted en utvikling som skulle få stor betydning for misjonskvinneforeningenes rolle i organisasjonen. NMS slet i denne perioden med store økonomiske problemer og opplevde ved gjentatte årsbudsjett å ende opp med underbalanse. Ved 50-års jubileet i 1892 hadde den økonomiske

situasjonen sett lys ut. Statistikkene viste at inntektene hadde holdt tritt med de voksende kravene.³² I løpet av perioden 1887-1891 hadde selskapet fått inn mer enn i de første 35 år av NMS' historie. Årsregnskapene for 1892 og 1893 viste imidlertid så store underskudd at ledelsen så seg nødt til å gå ut til misjonsvennene med kraftige oppfordringer om å skaffe selskapet flere penger.³³ I løpet av de neste årene måtte ledelsen flere ganger henvende seg til misjonsvennene med opprop og oppfordringer om hjelp til å øke inntektene.³⁴

Arsaken til de økonomiske problemene var ikke nedgang i gaveinntektene, tvert i mot. Totalt sett økte gaveinntektene, og det ble stadig satt inntektsrekorder.³⁵ De økonomiske problemene skyldtes en utgiftsøkning som inntektene ikke lenger kunne holde følge med:

"Skal Indtægten balancere med de med Gjerningens Fremgang voxende Udgifter, maa der - bortset fra ekstraordinære Omstændigheder - være en stadig Opgang."³⁶

Veksten i misjonsvirksomheten "ute" førte til økende utgifter. Madagaskar, hvor NMS hadde startet sitt arbeid i 1867, viste seg å være en svært suksessrik misjonsmark. Den gassiske dronningen hadde gått over til kristendommen i 1869, og kristendommen hadde dermed blitt statsreligion. Det var mange oppgaver å ta fatt på for de norske misjonærene som opplevde en enorm oppslutning om arbeidet. Kirker, skoler og sykehus skulle bygges og man måtte sende ut og lønne et stadig økende antall misjonærer. NMS utvidet arbeidet ute også på andre måter. I 1901 vedtok man å gjøre Kina til en tredje misjonsmark.

³²) "Bemærkninger til Statistiken over Selskabets Indtægter og Udgifter", tillegg i Dahle (1892).

³³) NMT no. 15, 1894, s. 298-303.

³⁴) Se f. eks. NMT no. 10, 1898, s. 195-96 og no. 8, 1899, s. 158-59.

³⁵) I 1896 fikk NMS inn kr. 529 000,- og en halv million var nådd for første gang. I 1901 ble det satt ny rekord da gaveinntektene viste seg å være på 630 000 kroner.

³⁶) NMT no. 20, 1898, s. 388.

De spesielle forholdene på Madagaskar i 1890-årene gjorde sitt til at NMS' utgifter steg betraktelig. I 1895 ble Madagaskar erobret av Frankrike. I kjølvannet av den franske okkupasjonen fulgte et grasrot-opprør kalt "Menalamba".³⁷ Opprøret hadde et klart nasjonalt preg, opprørerne ville kjempe for å bevare den gassiske selvstendighet i forhold til franskmennene. Dypere sett var imidlertid Menalamba-bevegelsen en reaksjon mot all europeisk innflytelse på øya gjennom hele århundret. Opprøret var anti-kristent, og opprørene la vekt på å gi den gamle religionen en rennessanse. Menalamba-opprøret strakte seg over perioden 1895-97, selv om det i utgangspunktet så ut til å være et spontant opprør, ble det etterhvert organisert og truet til tider hele den europeiske befolkning på øya. Også de norske misjonsstasjonene ble hardt rammet; kirker, helsestasjoner, misjonærboliger og andre bygninger ble nedbrent og ødelagt.³⁸

I kjølvannet av krigen på Madagaskar fulgte dyrtid, noe som ikke gjorde utgiftene til gjenoppbyggingsarbeidet mindre. Etter koloniseringen ble fransk obligatorisk språk i de gassiske skolene. NMS som drev mange skoler, fikk økte utgifter ved at misjonærene nå trengte grundig franskopplæring, samtidig som store mengder av nye franskspråklige lærebøker og skolemateriell måtte kjøpes inn.

I en tid preget av økonomiske problemer kom kvinneforeningenes betydning i et annet søkelys. Det ble klart for mange i NMS at det var kvinneforeningene som "bar" misjonen. Kvinneforeningene stod for 2/3 av inntektene. I årsrapportene fra kretsene i 1890-årene ble det gang på gang påpekt hvilken betydelig økonomisk innsats kvinneforeningene gjorde for misjonen:

"Heller ikke kan vi undgaa at blive opmærksom paa den meget iöinefaldende Kjendsgjærning, at de talrige Kvindeforeninger (henved 300) i vor [Stavanger] Kreds udöver den kraftigste Virksomhed for Missionen og yder de betydeligste Bidrag til

---

³⁷) Stephen Ellis med Øystein Rennemo: "The Rising of the Menalamba: An Overview", i Finn Fuglestad og Jarle Simensen (red.), Norwegian Missions in African History. Vol. 2: Madagascar (Universitetsforlaget, 1986), s. 117-25.

³⁸) Øystein Rennemo: "The Menalamba Uprising in the Norwegian Mission Districts", i Ibid., s. 126-144.

den."³⁹

Kvinneforeningene ble hevdet å være de flittigste, ivrigste og mest trofaste foreningene NMS hadde. Selv i vanskelige tider var kvinnene utholdende og gjorde den samme innsats:

"Det ser ud til, at de kristelige Kvinder just forstaar, at jo knappere Tiderne er, desto nödvendigere bliver et fortsat, usvækket og foröget Arbeide for Missionen."⁴⁰

Både på lokalplan og på sentralt hold innså man at NMS' virksomhet i det hele tatt var blitt svært avhengig av kvinneforeningenes innsats. I årsberetningen fra Austad Missionsforening (i Lyngdal) i 1896 brukte man sterke ord for å beskrive avhengigheten:

"11 Kvindeforeninger arbeider for Missionen. Man mærker tydelig gjennom hele Aaret, men mest mod dets Slutning, at her er Pulsaaren i Missionslegemet, og hvis den overskjæres eller paa anden Maade standses, vil det være Kassens Dödsstöd."⁴¹

I 1890-årene öynet man i NMS flere farer for at "Pulsaaren" kunne stanses eller overskjæres. Tiåret ble av Emil Birkeli betegnet som en "konkurransetid" mellom "mange kristelige gjöremål".⁴² Nye og kraftige vekkelser hadde fört til fremgang for landets "indre misjoner", samtidig som nye ytre misjons-organisasjoner ble dannet. Resultatet av den ändelige oppblomstringen ble en ökende konkurranse mellom de mange organisasjoner og tiltak.

Innenfor ytre misjonsarbeidet hadde NMS i alle år nærmest vært enerådende, og organisasjonen hadde vennet seg til å tro at "de var eneberettiget til folkets velvilje og offervillighet".⁴³ Det

---

³⁹) NMS' 55. Aarsberetning, for 1896 (Stavanger, 1897), s. 139.

⁴⁰) NMS' 36. Aarsberetning, for 1877 (Stavanger, 1878), s. 11.

⁴¹) NMS' 55. Aarsberetning, for 1896 (Stavanger, 1897), s. 144.

⁴²) E. Birkeli (1946), s. 122.

⁴³) Ibid., s. 123.

norsk-lutherske Kinamissioneforbundet stiftet i 1891, skulle snart vise seg å være NMS' "farligste" konkurrent. Kina var en ny og spennende misjonsmark, og Kinaforbundet drev en "overmaade ihærdig Emissærvirksomhed".⁴⁴ NMS fikk betegnelsen "gamlemisjonen", en betegnelse som kunne virke belastende:

"Den Tid er forbi, da Det Norske Missionsselskab var det eneste, som repræsenterede hedningemissionen i Norge..."⁴⁵

Konkurransetiden førte for det første til at NMS ikke opplevde samme foreningsvekst som tidligere, veksten ble erstattet av stagnasjon og frys-tilstand. Konkurransen om folks offervilje ble problematisk også på en annen måte. Misjonskvinneforeningene som stod fullstendig fritt i forhold til NMS, hadde ikke som misjonsforeningene forpliktelse til å sende sine beløp til selskapet. I NMS så man med økende bekymring på at flere misjonskvinneforeninger begynte å dele sine bidrag mellom de forskjellige misjonene. Det var ikke uvanlig at en trofast "gamlemisjon"-kvinneforening ønsket å støtte den nye Kinamisjonen.

Misjonsselskapets ledelse fikk derfor et stadig sterkere ønske om å knytte kvinneforeningene sterkere til organisasjonen. Gav de misjonskvinnene rettigheter ville de få misjonskvinnenes forpliktelser tilbake. Konkurransetiden hadde gjort slutt på de "gode, gamle dagene" hvor man kunne basere forholdet mellom NMS og kvinneforeningene på lojalitet. Skulle det gode forholdet opprettholdes, måtte sterkere bånd bindes. I de økonomisk sett vanskelige 1890-årene ble det for NMS mer og mer nødvendig å sørge for at ikke "Pulsaaren i Missionslægemet" ble overskåret eller stanset.

Men også andre "farer" lurte og kunne føre til at NMS mistet sine kvinneforeninger. I mange land, spesielt i USA, så man at kvinner dannet sine egne misjonsselskap som sendte ut egne kvinnelige misjonærer. Bolette Gjør gav uttrykk for noen tanker omkring dette i 1904, en kort tid etter at kvinnenes stemmerett og valgbarhet i

⁴⁴) NMT no. 20, 1898, s. 388.

⁴⁵) Ibid.

NMS var vedtatt.⁴⁶ Gjør hevdet at bestemmelsen var kommet i rett tid. Kvinnene hadde helt fra 1840-årene av hatt et "Barns Standpunkt" i sitt forhold til NMS. De hadde sluttet seg fast om NMS med sine gaver og sin interesse, uten å tenke over sin stilling til selskapet. Tidene hadde imidlertid forandret seg, barnets krefter hadde vokst, og man var kommet til et punkt hvor barnet ikke lenger burde holdes i en umyndighetstilstand, en tilstand "hvor dets Evner og Kræfter ikke faar komme til sin fulde Ret, hvis det ikke faar staa i Arbeidet som et modent Menneske". Kvinnene hadde ved sitt årelange arbeid for misjonen vist seg som modne, voksne mennesker, og de trengte derfor en annen stilling. Bolette Gjør viste til andre land hvor utviklingen hadde gått i retning av egne kvinnemisjonsselskaper. Hun innrømmet at "Det har naturligvis noget meget tiltalende ved sig dette, selv at kunne stille med det, man samler ind". Likevel kunne denne form for misjonsvirksomhet aldri få den samme kraft, "som der, hvor Mand og Kvinde staa sammen i Arbeidet".

Hvor stor kjennskap hadde man i Norge til "kvinnemisjonene"? I 1888 deltok Lars Dahle på en internasjonal misjonskonferanse i London. På konferansen var det representanter fra 128 misjonsselskaper. Lars Dahle fortalte i NMT at av 52 selskaper fra USA var 20 kvinnemisjonsselskaper, 7 av 52 engelske og 2 av 6 kanadiske var det samme.⁴⁷ Derimot var ingen av de 18 misjonsselskapene fra det europeiske fastland kvinneselskaper. Det var trolig nytt og overraskende for Lars Dahle at "Flere af de fremmødte Damer holdt Foredrag eller Taler ved Mødet, dog som Regel kun i den Afdeling af samme, som beskæftigede sig med Kvindemissionen".

Vi har sett at MKF ofte bragte artikler som omhandlet kvinnelige misjonsselskapers arbeid. Spesielt fikk Zenanamisjonen mye omtale. At fenomenet med egne kvinnelige misjonsselskaper var kjent i Norge, viste seg tydelig i kvinnedebatten i NMS i 1903-04.

⁴⁶) NMT no. 18, 1904, s. 426-27: "En Kvindes Tanker ved Generalforsamlingens Beslutning om Kvindens Stemmeret og Valgbarhed"

⁴⁷) NMT no. 14, 1888, s. 279.

Utviklingen i andre land ble holdt frem som eksempel på hvordan det kunne gå hvis ikke kvinnene ble inkludert i NMS.

Var det en reell "fare" for at noe lignende kunne skje i Norge? Misjonskvinneforeningsbevegelsen stod frem som en sterk bevegelse på begynnelsen av 1900-tallet. Bolette Gjör hadde ved hjelp av MKF blitt en samlende lederskikkelse for misjonskvinneforeningene. Hun hadde gjentatte ganger vist at bevegelsen kunne samle seg om konkrete saker og at pengegavene kunne strømme inn hvis det var noe misjonskvinnene ble tent for. Det beste eksemplet på dette var Damekomiteens initiativ i 1901 til å opprette en egen utdanning for kvinnelige misjonærer. Bolette Gjör omtalte misjonskvinnenes økende selvbevissthet slik:

"I det hele mærkede man mere og mere en Lyst hos Kvindeforeningerne til at tage Bestemmelse over sine Gaver, ethvert Forslag om at slutte sig om særskilte Ting, blev altid imødekommet med stor Glæde. Ogsaa hos Kvinderne selv voxede Bevidstheden om, at de var en Magt i Missionen, som evnede noget, naar de stod sammen..."⁴⁸

At misjonskvinner tok initiativ til en egen utdanning for kvinnelige misjonsarbeidere, og at de norske kvinneforeningene ga stor støtte til dette tiltaket, kunne tolkes som et første skritt i retning av en egen "Kvindemission" også i Norge. Kanskje fikk nettopp dette tiltaket varselklokker til å ringe for mange i NMS-kretser.

Mot slutten av forrige århundre skjedde det viktige endringer i det norske samfunnet. I annen halvdel av 1800-tallet vokste det frem en bevegelse for kvinnens frigjøring, i samtiden kalt "Kvindeemancipationsbevægelsen".⁴⁹ Bevegelsen fikk sitt gjennombrudd på 1880-tallet da den ble fastere organisert gjennom Norsk Kvindesagsforening stiftet i 1884. Kvinnesaksbevegelsen kjempet for en økonomisk, sosial og politisk frigjøring av kvinnene. Når det gjaldt den politiske frigjøringen ble det fremmet krav om stemmerett på lik linje med menn, og en

⁴⁸) MKE no. 2, 1905, s. 11.

⁴⁹) De følgende opplysninger om kvinnesaksbevegelsen i Norge er hentet fra Aagerholt.

kvinnestemmerettsforening som skulle arbeide spesielt for dette ble stiftet i 1885.

Gradvis fikk kvinnene gjennomslag for sine krav. Reformen som trakk kvinnene inn i det politiske liv ble vedtatt. I 1889 ble kvinner stemmeberettigede og valgbare til skolenes tilsynsutvalg, og i tillegg fikk de mulighet til å sitte i skolestyrene. I 1894 besluttet Stortinget at kvinner kunne delta på valg i kommunene om salg og skjenking av brennevin. Den første store seier i stemmerettskampen var imidlertid Stortingsvedtaket fra 1901 som gav kvinner med en viss inntekt eller formue rett til å delta ved kommunevalgene. Spesielt viktig for NMS' avgjørelse i stemmerettsspørsmålet var trolig vedtaket fra 1903 hvor kvinner fikk stemmerett ved menighetsrådsvalg på samme vilkår som menn.

NMS stod ved inngangen til det 20. århundret overfor et viktig valg. Skulle misjonskvinneforeningene fremdeles stå utenfor NMS så mange med bekymring på hele den videre økonomiske drift av selskapet. Dels var faren stor for at kvinneforeningene ville støtte andre misjonsselskap, dels var det på lengre sikt fare for at kvinnene kunne danne sitt eget selskap. I begge tilfeller ville "Pulsaaren i Missionslegemet" overskjæres eller stanses. Ved å gi kvinnene i misjonen stemmerett og valgbarhet som en "gave" for de selv krevde det, tok man en avgjørelse rett i tid, man tok et kommende problem ved roten.

4.2.2. Saksgangen og debatten i 1903-1904

I 1902 sendte Drammens og Kristianias kretsbestyrelser inn forslag til hovedbestyrelsen om "at forelægge Spørgsmaalet om Kvinders Stemmeret for Kredsforamlingerne". I løpet av det neste året forhandlet hovedbestyrelsen med de forskjellige kretsbestyrelsene. Man kom frem til enighet om at spørsmålet skulle legges frem for kretsforamlingene i 1903. Hovedbestyrelsen sendte deretter et "Cirkulære" til landets kretsforamlinger i 1903 hvor de redegjorde for saken uten å selv ta noe standpunkt. Etter livlig debatt på de forskjellige kretsforamlingene, gikk det store flertallet av representantene gikk inn for å gi kvinner stemmerett mens tvilen var større når det gjaldt valgbarheten. I 1904 ble spørsmålet tatt

opp som en hovedsak på generalforsamlingen. Hovedbestyrelsen hadde nå tatt standpunkt for å gi kvinnene stemmerett og valgbarhet. Hovedbestyrelsens innstilling i saken ble vedtatt med 374 mot 71 stemmer.

NMS' hovedbestyrelse spilte en viktig rolle for at vedtaket om kvinners stemmerett og valgbarhet ble tatt opp og gjennomført i løpet av ganske kort tid. Lars Dahle, sekretær i selskapet samt medlem av hovedbestyrelsen, var trolig den viktigste pådriveren i dette arbeidet. Spørsmålet om kvinners stilling i organisasjonen hadde opptatt han fra 1892. Under NMS' store jubileumsfeiring i Stavanger dette året hadde han opplevd det som "saart" å måtte avvise misjonskvinner som ønsket adgang til forhandlinger og større møter, og han bestemte seg for å arbeide for at også kvinnene kunne bli representanter og utsendinger til NMS-forsamlinger.⁵⁰ I teologiske spørsmål var Dahle svært konservativ og en bibeltro fundamentalist. Det virket derfor overraskende at han i kvinnespørsmålet viste "liberale" holdninger, og gav uttrykk for en positiv holdning til "Tidsaanden". Under debatten i Bergen i 1904 uttalte han følgende:

"Naar der var indvendt, at der ikke var kommet noget Krav fra Kvinden selv, maatte man spørge: hvordan skulde de overhovedet kunne have gjort et saadant Krav gjældende; de hörer jo til de Stummes Leir i vor Mission og er i det hele meget beskedne med at fremføre Krav. Lad dem heller faa Stemmeretten som en fri Gave end tvinges til at tilkjempe sig den."⁵¹

Dahle var tildels enig i at stemmerettskravet var et utslag av "Kvindeemancipationsbevægelsen", men han mente at denne bevegelsen også inneholdt "noget berettiget" som skulle frem. I alle tilfelle nyttet det ikke å motsette seg en slik strømning: "Er det en naturlig Kilde, som vil flyde med Livets Ret, skal man ikke dæmme den op; det nytter heller ikke."

Spørsmålet om kvinners stemmerett og valgbarhet vakte stor debatt

---

⁵⁰) Lars Dahle: Tilbakeblik paa mit liv: og særlig paa mit missionsliv, del 3 (Stavanger, 1923), s. 87-88.

⁵¹) NMI no. 15, 1904, s. 350.

både i 1903 og i 1904. Debatten viste de ulike holdningene til misjonskvinneforeningsbevegelsen som eksisterte innad i NMS. Selv om nyansene var mange, er det likevel mulig å peke på tre hovedgrupper av meninger og standpunkt. Representantene på NMS-forhandlingene i 1903-04 delte seg inn i tre fraksjoner.

En fraksjon viste seg å være fullstendig motstandere av å endre organisasjonsforholdene i NMS. Hovedproblemet lå i det å gi kvinnen valgbarhet, men så lenge denne hadde en nær sammenheng med stemmeretten anså man det som best å gå imot ethvert forsøk på å endre forholdene. Stemmeretten og valgbarheten stred imot både Guds skapelsesordning og apostelen Paulus ord om at kvinnen skulle tie i forsamlingen. Pastor Borchgrevinck spurte "om Guds Ord ikke havde sat en Skranke for Kvindens Ret til at styre. Jo Skranken er der og er sat af Gud selv. Det har sit Ophav i selve Skabelsesordningen."⁵² Pastor Böckmann viste til apostelen, "Naar det staar, at Kvinden skal tie i Forsamlingerne, saa menes ikke dermed bare Forsamlingerne i Kirken, men overalt, hvor der er Tale om at optræde og tale og lære om opbyggelige Emner".⁵³

Fraksjonen hevdet også at misjonskvinnene ikke ønsket å bli trukket inn i styre og stell. I argumentasjonen fremhevet man ideen om den spesielle kvinnligheten: "Ifølge Skriften har Gud gjennom Kvindens naturlige Eiendommelighed som Kvinde anvist hende en anden Plads end Manden, hvorefter Ligestilledhed med Manden i administrative Sager vil stride mod Guds moralske Verdensorden."⁵⁴ Den spesielle kvinnligheten, det spesifikt kvinnelige, ønsket ikke å styre og administrere, men kun å utføre en stille "Tjenergjerning". Misjonskvinnens stille virksomhet var et typisk uttrykk for kvinnens ønske om å være tjenere. "Tjene, tjene, ikke administrere skal Kvinden".⁵⁵

---

⁵²) Referat fra Kredsfor­samlingerne i 1903, tillegg til Norsk Missionstidende no. 22, 1903, s. 109.

⁵³) Ibid., s. 69.

⁵⁴) NMT no. 15, 1904, s. 345.

⁵⁵) Referat fra Kredsfor­samlingerne i 1903, tillegg til Norsk Missionstidende no. 22, 1903, s. 15.

Å forandre det bestående mønster i NMS ville derfor være å gå imot Guds Ord, det ville være å ødelegge den naturgitte og gudgitte kvinneligheten. Pastor Skagen uttrykte sin bekymring for dette:

"Man maatte være paa Vagt mod en Forrykning af Kvindens Idealitet; man maatte værne om det fine og skjære, det svage, hvori Styrken er, den Ringhed, der er stor i Guds Rige; thi størst i Guds Rige er den, der er mindst, den, der er alles Tjener; og vi har Gudsmoderens skjønne Skikkelse, stor i Ydmygheden, med Barnet paa sine Arme; naar man har dette Billede for sine Öine, skurrer som en Mislyd Talen om, at Stemmeret er paakrævet for Kvinderne, da de nu bærer 2/3 av Budgettet. Det maa værnes om den kvindelige Storhed i den ydmyge Tjenergjerning."⁵⁶

En annen fraksjon ønsket å gi kvinnene stemmerett og valgbarhet på lik linje med menn. Man ønsket også at kvinnene skulle få adgang til kretsbestyrelser og hovedbestyrelse. Argumentene brukt fra dette hold var ikke i samme grad som hos motstanderne av teologisk art. Det ble likevel lagt vekt på at Jesus var den som først hadde brukt kvinnen i misjonsvirksomheten; "Maria Magdalena fik et offentlig Hverv, da hun skulde gaa hen til Mændene og forkynde dem, at Kristus var opstanden".⁵⁷

Fraksjonens hovedargument var rettferdighetskravet. Kvinnene stod for 2/3 av NMS inntekter, kvinnene var misjonen flittigste "arbeidsbier", kvinnene hadde krav på og rett til å få innflytelse i organisasjonen. Man sammenlignet med stemmerettsreglene i samfunnet forøvrig; "Betragter man Skatten som Stemmeretsfundament, er det ingen, som bidrager saa meget som Kvinden".⁵⁸

Mot de som hevdet at kvinnen ikke hadde krevd stemmerett, sa representanter fra denne gruppen at det ikke var nødvendig å se på hvor mange det var som klart hadde uttalt at de ønsket stemmerett, "men blot at der var Kvinder, som ønskede den".⁵⁹ Det ble også

---

⁵⁶) NMT no. 16, 1904, s. 367.

⁵⁷) Referat fra KredsforSamlingerne i 1903, tillegg til Norsk Missionstidende no. 22, 1903, s. 16.

⁵⁸) Ibid., s. 35.

⁵⁹) Ibid., s. 34.

vist til at kvinnene i flere lokale misjonsforeninger hadde fått stemmerett, og at kvinner allerede var blitt sendt som representanter til kretsforsamlinger. Disse faktiske forhold var i seg selv klare reformkrav, hevdet man.

Videre ble det hevdet at det å gi kvinnene stemmerett ville være til gagn for misjonen. "Man staar ikke her overfor uvidende, ubrugbare, men brugbare, dygtige Kræfter, der ofte staar over os Mænd."⁶⁰

Sist, men ikke minst hevdet fraksjonen at "misjonsfolket" stod bak kravet: "Det brede Lag af Missionsfolket var stemt for Reformen; lad os derfor trøstigt gaa med paa den. Det vil vække Glæde hos Folket og især hos Ungdommen."⁶¹ På lokalplan visste man hvilken innsats kvinnen gjorde. Man hadde erfart urettferdigheten i at kvinner som reiste til større forsamlinger ikke fikk refundert reiseutgifter, ikke ble innkvartert, ikke fikk plassbilletter til de store arrangementene. Representanter fra misjonsforeninger hevdet at de ikke kunne reise tilbake til "sine" misjonskvinner med beskjed om at de fremdeles var utestengt fra misjonsselskapet.

Hovedbestyrelsen kom med en innstilling i 1904 som fikk mange tilhengere.⁶² Hovedbestyrelsen stod for et mellomstandpunkt. Man tok avstand fra rettferdighetskravet. Det avgjørende spørsmål måtte ikke bli hva kvinnene fortjente, men hva som var mest tjenelig for misjonen. Ved å ha dette som utgangspunkt var man villig til å innrømme at kvinnene av rettferdighetshensyn burde få innflytelse i selskapet. Det var viktig å forebygge en eventuell misnöye. Man la også vekt på det for NMS "tjenelige" i at kvinner kom med i styre og stell:

"Desuden beror jo Arbeidet for Missionssansens Vekst inden Lokalforeningen ofte for en meget væsentlig Del paa, hvad man fristes til at betegne som Smaating, men som netop Kvinderne

⁶⁰) Ibid., s. 35.

⁶¹) NMT no. 16, 1904, s. 364.

⁶²) Se NMT no. 11-12, 1904, s. 244-60.

vil have öie for og praktisk Greb paa".⁶³

Et viktig argument for fraksjonen som støttet hovedbestyrelsens innstilling var sammenhengen mellom rettigheter og forpliktelser i NMS. Bekymringen over at kvinneforeningene delte sine gaver mellom flere organisasjoner var stor:

"Træder derimod Kvinderne ind i Selskabets Organisme med samme Rettigheder og Pligter som Mændene, vil selvfølgelig dette Forhold forandres. De vil, med andre Ord, derved blive meget fastere knyttede til Selskabet og dets Gjerning, og dette har ganske vist sin store Betydning, især i en Tid, da der er saa meget, som trækker til forskjellige Sider og truer med at splitte Interessen og Arbeidet."⁶⁴

Hovedbestyrelsen gikk inn på en teologisk debatt med motstanderne. Ved innstillingen fulgte en bibelteologisk utredning av de skriftstedene (1. Korinterbrev 14, 34-35 og 1. Brev til Timoteus 2, 12) som vanligvis ble brukt mot en innlemmelse av kvinner i organisasjonen. Her uttrykte man forståelse med "de alvorlige Mænd, som føler sig bundne af dette Guds Ord og derfor ikke tør være med paa den antydede Ordning".⁶⁵ Man sa seg også delvis enige i motstandernes tolkning av Paulus ord. Paulus forbød kvinnene å tale i forsamlingen ut fra visse "Grundforholde i Menneskeslægtens Begyndelse", nemlig skapelsen og syndefallet. Mannen ble først skapt, kvinnen falt først i synd; "derfor skal Kvinden ligesaa lidt i Forsamlingen optræde som den lærende og veiledende, som hun i Ægteskabet skal være Mandens Hoved".⁶⁶

Hovedbestyrelsen ville likevel stille spørsmål ved hva Paulus hadde ment "ved at tale i Forsamlingen"? Man kom frem til at Paulus ord forbød kvinner å opptre i gudstjenestlige sammenkomster som predikanter og forkynnere. Paulus sa imidlertid ingenting om kvinnen i administrative stillinger. Kvinnen kunne derfor, til tross for Paulus ord, delta i administrasjonen i NMS. Kvinnen

⁶³) Ibid., s. 249.

⁶⁴) Ibid., s. 250.

⁶⁵) Ibid., s. 251.

⁶⁶) Ibid., s. 252.

kunne få stemmerett og være valgbar.

Selv om man kom frem til et slikt standpunkt, ønsket man å gå gradvis og forsiktig frem. Hovedbestyrelsen ville derfor ikke anbefale at kvinner ble gjort valgbare til kretsbestyrelser og hovedbestyrelse.

NMS-ledelsens standpunkt i denne saken vant en overveldende seier på generalforsamlingen i 1904. Dette var et radikalt og oppsiktsvekkende vedtak i sin samtid. Innenfor kirkelige, konservative kretser var det mange som reagerte. Mest kjent er teologiprofessor Sigurd Odlands uttalelse om at NMS ikke lenger kunne motta hans økonomiske støtte.⁴⁷ Kvinners stemmerett på lik linje med menn var heller ikke et gjennomført prinsipp i det norske samfunnet. Først i 1913 kunne alle norske kvinner delta ved både kommune- og stortingsvalg.

Innenfor NMS egne rekker var det fraksjonen som stod for det moderate standpunkt som vant. De mest konservative, de som ønsket å forhindre at misjonskvinnene fikk en plass i offentligheten og som ønsket å bevare misjonskvinneforeningene primært som økonomiske støtteforeninger, måtte gi tapt. Det mest radikale standpunktet, fullstendig likestilling mellom kvinner og menn slo heller ikke igjennom. Kvinner ble gitt en plass i organisasjonsapparatet, men det ble lagt vekt på at en gradvis utvikling var av det gode.

Strategisk sett var det en viktig beslutning som ble tatt. De mange tusen misjonskvinner som var selskapets viktigste økonomiske støtter, ble knyttet nærmere organisasjonen. Man imøtegikk dermed problemene ved at de "frittstående" kvinneforeningene delte sine gaver mellom flere misjonsselskap. Samtidig unngikk man eventuelle fremtidige problemer med misnöye i kvinneleiren og forsøk på å danne egne kvinnemisjonsselskaper.

---

⁴⁷) John Nome: Det norske misjonsselskaps historie i norsk kirkeliv. Fra syttiårene til nåtiden (Stavanger, 1943), s. 126.

KAPITTEL 5.: MISJONSKVINNEFORENINGSS-
BEVEGELSEN; STØTTESPILLER
ELLER MOTSTANDER I KVINNE-
SAKSARBEIDET?

Misjonskvinneforeningsbevegelsen kan sees som en del av 1800-tallets misjonsbevegelse, kvinneforeningene kom som et resultat av økende interesse for moderne, oversjøisk misjon. Men misjonskvinneforeningsbevegelsen ble etterhvert en bevegelse med sterkere selvbevissthet og identitet; kvinneperspektivet ble mer fremtredende. Bevegelsen må derfor betraktes både fra et misjonshistorisk og fra et kvinnehistorisk synspunkt.

I 1880-årene gjorde en annen kvinnebevegelse seg gjeldende i det norske samfunn; den borgerlige kvinnesaksbevegelsen. Dannelsen av "Norsk Kvindesagsforening" i 1884 var en viktig begivenhet som markerte et gjennombrudd for kvinnesaken. Det som først og fremst skilte de to kvinnebevegelsene fra hverandre var at mens misjonskvinneforeningene arbeidet for en tredjeparts beste, "Hedningenes Frelse", arbeidet kvinnesaksforeningene for norske kvinners egeninteresser, nærmere bestemt politiske "borgerrettigheter" på lik linje med mannen.

Felles for bevegelsene var det imidlertid at kvinner organiserte seg i foreninger for å arbeide for et bestemt mål og at begge typer foreninger gav kvinner organisasjonserfaring. En helt konkret sak i årene 1906-1907, "Missionsarbeidernes Ring"-saken, førte de to kvinnebevegelsene sammen. Mötet ble konfliktfylt og var på flere måter illustrerende for det spenningsforholdet misjonskvinneforeningene stod i; spenningen mellom misjon og kvinnesak.

5.1. "MISSIONSARBEIDERNE RING"-SAKEN

Den 6. januar 1904 ble "Norske Kvinners Nasjonalråd" konstituert.¹

¹) De følgende opplysninger om Norske Kvinners Nasjonalråd er hentet fra Marit Tokheim: "Norske Kvinners Nasjonalråd 1904-16. Bakgrunnen for dannelsen av Norske Kvinners Nasjonalråd og organisasjonens utvikling under Gina Krogs ledelse", (Hovedoppgave

Dannelsen hadde sammenheng med både internasjonale og nasjonale forhold. I 1888 hadde det etter initiativ fra amerikanske kvinner blitt dannet et internasjonalt kvinneråd, "International Council of Women" (ICW). Rådet skulle være en verdenssammenslutning av kvinnesakens forkjempere. ICW ønsket å opprette nasjonale forbund av kvinner i mange land. I Norge var det blitt gjort en rekke forsøk på å samle ulike kvinneorganisasjoner. Initiativet til landssammenslutninger hadde gang på gang blitt tatt av kvinneforeninger som arbeidet spesielt for "kvinnesaksinteressene"; foruten Norsk Kvindesagsforening "Kvindestemmeretsforeningen" (dannet 1885) og "Landskvindestemmeretsforeningen" (d. 1898). I 1898 møtte Gina Krog på ICWs kongress i London som representant for flere norske kvinneforeninger.² Her ble hun utnevnt til "æresvisepresident" for Norge og ble dermed forpliktet til å arbeide for et nasjonalt forbund av kvinneforeninger i sitt hjemland.

Norske Kvinners Nasjonalråd skulle være en paraplyorganisasjon av ulike kvinneforeninger. Nasjonalrådet hadde ikke noe program. En vidt formulert formålsparagraf sa at NKN skulle "virke for forbindelse og samarbeide mellem organisationer af norske kvinder" samtidig som det skulle "representere Norges kvinder ligeoverfor udlandet og særlig i Det internationale Kvinderaad".³

NKN var en sammenslutning av lokale kvinneråd, landsforeninger og landsorganisasjoner. De lokale kvinnerådene skulle som nasjonalrådet fungere som samlende element for flere typer kvinnearbeid, men i et geografisk avgrenset område. Lokalrådene, landsforeningene og landsorganisasjonene utgjorde hver for seg en organisatorisk enhet, et "ledd", i nasjonalrådet og fikk samme status. Hvert ledd kunne sende 2 representanter på landsmøtene.

---

i historie, Bergen 1975).

²) Gina Krog (1847-1916) var medstifter av både Norsk Kvindesagsforening og Kvindestemmeretsforeningen. Hun redigerte kvinnesaksforeningens organ Nylænde fra 1887 frem til sin død i 1916, i fra 1891 var hun også bladets eier. Gina Krog var initiativtaker til NKN og ble nasjonalrådets første formann. Også dette vervet beholdt hun til sin død.

³) Tokheim.

På landsmötet valgte man et styre for NKN bestående av 5 medlemmer. Mange kvinneorganisasjoner meldte seg inn i nasjonalrådet; politiske, humanitære, religiøse og faglige organisasjoner. Nasjonalrådet fikk imidlertid aldri noen oppslutning fra arbeiderbevegelsens kvinneorganisasjoner.

Den 1. april 1907 ble det dannet en "Missionsarbeidernes Ring" som hadde som sitt formål "at representere norske kvinders arbeide for missionen indenfor N.K.N., og derigjennem i I.C.W.". ⁴

Initiativtakerne ønsket å samle så mange misjonskvinneforeninger som mulig i "Ringene". 4 kvinneforeninger var med på dannelsen i 1907. Året etter, i 1908, var 13 foreninger innmeldt i MR. Tatt i betraktning at det på samme tidspunkt eksisterte mellom tre og fire tusen misjonskvinneforeninger i landet, var ikke dette noen imponerende oppslutning. MR må ha blitt oppløst i løpet av årene 1916-1919, i dette tidsrommet meldte ihvertfall Ringen seg ut av NKN. ⁵ Clara Thue Ebbell hevder at "Lærerinnenenes Misjonsforbund" som ble et eget ledd i NKN, ⁶ overtok MRs rolle som en representant for misjonsarbeidet i nasjonalrådet. ⁷

Missionsarbeidernes Ring fikk ingen stor oppslutning i misjonskretser. Heller ikke i kvinnesakskretser så man med velvilje på den, og MRs første søknad om å bli tatt opp som et ledd i NKN ble avvist i 1907. MR ble et ledd i NKN først i 1910. Vi skal i det følgende se nærmere på bakgrunnen for at MR ble dannet og hva initiativtakerne ønsket å oppnå med den. Deretter skal vi drøfte hvorfor MR ble møtt med uvilje både i misjons- og kvinnesakskretser.

⁴) Husmoderen, 1907, s. 59.

⁵) Karen Grude Koht: Norske Kvinners Nasjonalråd 25 år (Oslo, 1929), s. 25.

⁶) Lærerinnenenes Misjonsforbund ble stiftet i Kristiania i 1902 av 5 kvinner. Formålet med forbundet var for det første å forene lærerinner i arbeidet for misjonen, dernest skulle forbundet fungere som et støtteselskap, d. v. s. det skulle finansiere utsendelsen av lærerinner som misjonærer i forskjellige norske misjonsselskap. Se F. Birkeli (1965-67).

⁷) Ebbell, s. 179.

5.1.1. Initiativtakerne til MR

Innenfor nasjonalrådet fantes det grupper av kvinner som ønsket en omdefinering av "kvinnesak"-begrepet. Kvinnesak skulle ikke være begrenset til likestillingsarbeid men omfatte alle saker som kvinner var spesielt opptatt av. Talskvinnene for et slikt synspunkt var som oftest knyttet til "sedelighetsforeninger", "Hjemmenes Vel-foreninger" eller avholdsforeninger.^{e)} Disse foreningstypene hadde visse fellestrekk; hjem og familie måtte vernes mot umoral og usedelighet i samfunnet. Foreningene hadde en fast forankring i kristendommen og ville arbeide for at kristne verdier fikk gjennomtrengre den moderne kulturen.

Gruppene innenfor nasjonalrådet som ønsket å fremme et "nytt" syn på kvinnesaken, savnet de kristelige kvinneforeningene, foreninger som nettopp ville ha vært egnede forbundsfeller. En kampanje ble satt igang for å få de kristne kvinnene med i nasjonalrådet. På den ene siden startet man arbeidet med et forslag til lovendringer i NKN, endringer som kunne gi de forskjellige "interessene" en bedre representasjon og en større innflytelse i ledelsen av nasjonalrådet. På den andre siden begynte man å påvirke og bearbeide misjonskvinneforeningsbevegelsens leder, Bolette Gjör, i den hensikt å få misjonskvinneforeningene representert i nasjonalrådet.

Den tidligere omtalte Marie Michelet var et viktig navn i denne

^{e)} Sedelighetsforeninger: I 1882 ble det dannet en forening som skulle kjempe mot prostitusjon, "Kristiania Forening til Fremme af Sedelighed". Det ble dannet flere lignende sedelighetsforeninger i landet som etterhvert fikk et samlande organ i "Centralstyret for de norske sedelighedsforeninger". Etter at den offentlige prostitusjonen ble forbudt, fortsatte sedelighetsforeningene å arbeide for en generell opprustning av moral og "sedelighet" i samfunnet.

Hjemmenes Vel: I 1898 ble det stiftet en husmorforening i Kristiania under navnet "Hjemmenes Vel". Det ble stiftet en rekke andre lignede foreninger rundt om i landet. Foreningene ble samlet i et Hjemmenes Vel-landsforbund i 1915 (senere "Norges Husmorforbund"). Husmorforeningene ble stiftet for å verne om "hjemmets interesser", bl. a. ved å regulere tjenesepikenes ansettelsesforhold til husmødrenes fordel.

Avholdsforeningene: Avholdsbevegelsen var representert i NKN ved kvinneorganisasjonen "Norske Kvinders Totalafholdsselskap" (senere "Hvite Bånd").

sammenheng. Michelet var aktiv både i Hjemmenes Vel og i misjonsarbeid. Hun hadde ved begynnelsen av 1900-tallet likevel en spesiell interesse for sedelighetsarbeidet. Michelet satt i "Centralstyret for de norske sedelighetsforeninger" og hadde i forbindelse med dette vervet deltatt på flere internasjonale konferanser. Her hadde hun fått inspirasjon til å se sedelighetssaken som "en kvindesak fremfor nogen anden".⁹

I 1905 utarbeidet Michelet et forslag til nye lover for sammensetningen av NKNs styre.¹⁰ 23 Kvinner skrev under på lovendringsforslaget. Forslaget gikk ut på å inndele nasjonalrådets virksomhetsgrener i seksjoner. Hver seksjon skulle velge en representant til styret. Slik kunne man unngå at en bestemt retning dominerte nasjonalrådet. Forslagsstillerne tenkte seg å ha seksjoner for moralsk og sosialt arbeid, hygiene og sykepleie, undervisning og folkeopplysning, misjonsarbeid, kvinnesaks- og stemmerettsarbeid, kvinnelige fagforeninger og arbeid for hjem og barn. Forslaget var et klart angrep på kvinnesaksinteressene. Kvinnesaksrepresentantene hadde vært de ledende i arbeidet for å få et råd for norske kvinner, og de dominerte NKN's første styre. Ble seksjonsprinsippet innført, ville kvinnesaksinteressene kun bli representert i en av 7 seksjoner.

I 1905 begynte man også å bearbeide og påvirke lederen for misjonskvinneforeningsbevegelsen. Marie Michelet kontaktet Bolette Gjør og oppfordret henne til å sette seg inn i saken.¹¹ Michelet hevdet at kvinnesaksbevegelsen hadde blitt en stor "makt" og "kulturbølge". Kristne kvinner burde derfor se sitt ansvar og sin plikt til å "ville vinde ogsaa denne store bevægelse for Kristus".¹² De kristne kvinnene måtte sørge for at kvinnesaken

⁹) Michelet, s. 313.

¹⁰) Lovendringsforslaget ble presentert i et bilag til Værn no. 1-2, 1906.

¹¹) Se Michelet s. 286-87 og brev fra Bolette Gjør til Lars Dahle skrevet den 15. februar 1906. Gjengitt i Damekomiteens protokoll, 1906-1920. (NMS Ark.)

¹²) Værn no. 1-2, 1906, s. 12.

ikke ble "afkristnet". De måtte komme og öve sin innflytelse og "hjælpe til at regulere og berige kvindesagen, saa den blir en gjerning for Gud og for fædrelandet."¹³

Det tok ikke lang tid för Bolette Gjör var overbevist om saken. På et möte i "Damekomiteen" (komiteen som administrerte utdannelsen av kvinnelige misjonærer) i februar 1906, ble Marie Michelet invitert for å legge frem sitt syn på misjonskvinnenes eventuelle tilslutning til NKN. Marie Michelet avsluttet foredraget med en fengende appell:

"Jeg staar her som Kvindesagskvinde og beder Eder kristne komme over og hjælpe os med Eders Kristendoms Salt, og jeg staar her som en kristen i al skröbelighed og beder Eder, ikke forsömmе den beleilighed at vinne kristelig Indflydelse over en saa god og mächtig Aandströmning som Kvindesagen."¹⁴

Bolette Gjör og kretsen rundt Damekomiteen i Kristiania fölte seg "kallet" av kvinner innenfor nasjonalrådet. De tok imot "kallet" og dannet Missionsarbeidernes Ring med det formål å representere misjonskvinneforeningenes arbeid i NKN.

Initiativtakerne til MR, med Bolette Gjör i spissen, så flere grunner for at misjonskvinneforeningene burde slutte seg til NKN. Først og fremst la man vekt på kvinneperspektivet ved misjonskvinneforeningsarbeidet. Misjonskvinneforeningsbevegelsen var den første "Kvindereisning" i Norge. Bevegelsen hadde kanskje uten selv å være klar over det, bidratt til å "høve Kvinderne", både kvinner i "Hedningeland" såvel som norske kvinner, "thi at sætte sig store Formaal er altid löftende".¹⁵

Misjonskvinneforeningene hadde dermed både rett og plikt til å representere norsk kvinnearbeid, med andre ord; de burde bli innlemmet i NKN. Man kunne ikke la NKN stå som en organisasjon

¹³) Ibid.

¹⁴) Referat fra möte i Damekomiteen den 15. februar 1906. Damekomiteens protokoll, 1906-1920. (NMS Ark.)

¹⁵) Særavtrykk av Urd no. 14, 1906: "Til Hedningemissionens Kvindeforeninger om dens Tilslutning til Kvindernes nationale Raad (Af Bolette Gjör)". Særavtrykket er funnet i Damekomiteens protokoll, 1906-1920. (NMS Ark.)

uten kristne kvinner:

"Holder missionens og andre for kristeligt arbeide interesserte kvinder sig udenfor her, maa de tage ind over sig ansvaret for at N.K.N. overfor udenverdenen presenterer Norge som et land med kvinder uden interesse for arbeide for Guds rige. Det maa ikke ske!"¹⁶

Ringens initiativtakere forfektet et positivt syn på kvinnsaksbevegelsen. For eldre misjonskvinner var dette nye tanker. Bolette Gjør innrømmet at det tilsynelatende hadde vært lite slektskap mellom misjonskvinnenes "stille Udvikling" og "den moderne Kvindereisning som nu strømmer ind over os".¹⁷ Hun la heller ikke skjul på at hennes tidligere standpunkt hadde vært å fortsette det stille arbeidet uten å ha noe med alt det "nye" å gjøre. Gjør kom imidlertid frem til at kvinnereisningen var en positiv del av kulturutviklingen, og at Gud gjennom en "Opvaagnen" av kvinnene ville bruke dem til noe de tidligere ikke hadde vært skikket til.¹⁸

Enkelte yngre misjonskvinner trakk tankene om kvinnesaksbevegelsen som en gudgitt bevegelse videre. Henny Dons¹⁹ så "forbindelseslinjer mellem Jesus Kristus og den kvindebevægelse, som begynte at gaa over Europa i forrige aarhundre".²⁰ Dons viste

¹⁶) Husmoderen, 1907, s. 59.

¹⁷) Bolette Gjør skrev et innlegg i Morgenbladet i februar 1906 under tittelen "Det nationale Raad og de kristelige Foreninger". Avisinnlegget er bevart i Damekomiteens protokoll uten noen nærmere angivelse av den dato innlegget stod trykt. Damekomiteens protokoll, 1906-1920. (NMS Ark.)

¹⁸) Brev fra Bolette Gjør til Lars Dahle skrevet den 30. desember 1908. Gjengitt i Damekomiteen protokoll, 1916-1920. (NMS Ark.)

¹⁹) Henny Dons (1874-1966) var utdannet lærerinne, hun hadde misjonskall og hadde planer om å reise ut som misjonær. Av helsemessige grunner måtte hun gi opp dette. Dons var en av initiativtakerne til Lærerinnens misjonsforbund, i perioden 1905-1946 var hun formann i dette. Dons overtok som formann i Damekomiteen etter Gjørs død i 1909. I 1916 ble hun barneforeningssekretær i NMS, hun var forøvrig den første kvinnelige ansatte i "hjemmearbeidet".

²⁰) Husmoderen, 1907, s. 94.

til misjonssituasjonen i deler av Asia hvor kvinnene bare kunne nåes av kvinner. Skulle Asias kvinner få del i kristendommen måtte det skje gjennom kvinnlige misjonærer:

"Og saa styrede missionens herre det saa, at da Asien aabnede sig som missionsmark, var Europas kvinder naaet saa langt, at de kunde gaa ud som lærerinder, læger og evangelister."²¹

I følge Henny Dons var kvinnesaksbevegelsen mer enn en positiv kulturbevegelse, "missionens herre har taget ogsaa den i sin tjeneste".

Initiativtakerne til Missionsarbeidernes Ring ville at Ringen skulle ha en funksjon utover det å representere misjonsarbeidet i nasjonalrådet. Ringen var et forsøk på å realisere drømmen om en landsomfattende organisasjon av misjonskvinneforeninger:

"...i Missionen er Kvindearbeidet kun løse tropper, som, ikke har noget Styre, man kanske kunde Tiden nu være kommet til at samle alt dette spredte, og min Yndlingstanke kunne bli realiseret: At faa Kvindeforeningerne som en samlet Styrke knyttet fastere til Selskabet."²²

MR var den organisasjonen som skulle samle og organisere misjonskvinneforeningene; styret i MR skulle fungere som et slags "Centralstyre". Bolette Gjør fryktet for at kvinneforeningenes løse organisasjon og alt det spredte arbeidet i lengden ville svekke misjonsinteressen blant norske kvinner. Ble kvinneforeningene sammensluttet derimot, kunne de f. eks. sende ut og lønne sine egne kvinnelige emissærer og på denne måten bidra til å holde gløden og interessen for misjonsarbeidet oppe.

5.1.2. MR avvises ved NKNs landsmöte i 1907

I februar 1907 mottok styret for NKN en søknad fra Missionsarbeidernes Ring om å bli tatt opp som et eget ledd i

²¹) Ibid., s. 95.

²²) Brev fra Bolette Gjør til Lars Dahle skrevet den 15. februar 1906. Gjengitt i Damekomiteens protokoll, 1906-1920. (NMS Ark.)

nasjonalrådet.²³ Styret stilte seg avvisende til at misjonsarbeidet skulle bli en organisatorisk enhet i NKN. Samtidig som de redegjorde for sitt syn på saken, bad styret de forskjellige leddene i NKN ta stilling til en eventuell opptagelse av MR. MR fikk ikke det nødvendige 2/3 flertall for opptagelse etter denne høringen. Styret foreslo imidlertid at saken p. g. a. mangelfull stemmegivning skulle tas opp igjen på landsmötet sommeren 1907. Betingelsen måtte være at en opptagelse av MR også her skulle kreve 2/3 flertall. Landsmötesaker ble vanligvis avgjort ved simpelt flertall, men styret ønsket i denne saken å foreta et ekstraordinært vedtak.

Ved landsmötet avholdt 4-6 juli 1907 ble söknaden fra MR tatt opp som første sak. 37 representanter stemte for opptagelse mens et samlet styre sammen med 19 representanter, d. v. s. 24, stemte mot. MR fikk dermed ikke det nødvendige 2/3 flertall, og söknaden om å bli tatt opp som ledd i NKN ble avvist av et mindretall.

Det var flere grunner til at MR ble avvist. MR bygde på grunnregler som var i strid med det internasjonale kvinnerådets lover, hevdet man. ICW var et strengt konfesjonsløst forbund hvor toleransen skulle herske, og hvor politiske og religiöse stridsspörsmål skulle være utelukket fra programmet. Gina Krog skrev en artikkel i Nylände hvor hun utdypet sitt syn på avslaget av Ringen:

"I lovene for Missionsarbeidernes ring nævnes som et af dens formaal at representere hedningemissionsarbeidet i N.K.N. og derigjennem det internasjonale kvinderaad. Det er for hedningemissionen Ringens foreninger arbejder, de maa da bekjæmpe andre trosbekjendelser og religioner - faa dem til at vige pladsen for kristendommen."²⁴

Motstanderne av MR fryktet at misjonskvinnene ville drive kristen "misjonsvirksomhet" innad i det norske kvinnerådet og videre i det internasjonale.

²³) De fölgende opplysninger om NKNs behandling av MR-saken er hentet fra Tokheim, s. 78-82.

²⁴) Tillegg i Nylände no. 21, 1907. Sitatet er hentet fra Tokheim, s. 80.

Videre hevdet motstanderne at MR var en for liten organisasjon til å representere hele det veldige misjonskvinneforeningsarbeidet. Ved landsmötet i 1907 bestod MR av 10 foreninger og 10 enkeltmedlemmer. MR måtte betraktes som en liten fraksjon, man kunne risikere at mange lignende "ringer" ble dannet og at de alle ville melde seg inn som selvstendige ledd i nasjonalrådet. Det var fare for at misjonskvinnene på lengre sikt kunne få en for stor innflytelse i NKN.

Marit Tokheim hevder i sin hovedoppgave om Norske Kvinners Nasjonalråd at MR-saken må sees i en større sammenheng.²⁵ Landsmötet i 1907 stod i en helt spesiell stilling; NKN's organisasjonsform og arbeidsmåte skulle vurderes på nytt. Utfallet av landsmötet ville få stor betydning for nasjonalrådets videre utvikling. Det kom til syne en sterk polarisering på landmötet hvor "sedelighetsinteressene" og "kvinnesaksinteressene" kjempet på hver sin side. I tillegg til MR-saken skulle nemlig det tidligere omtalte lovendringsforslaget om innføring av seksjoner debatteres. Forslaget var i seg selv et angrep på kvinnesaksinteressene. Forslagsstillerne ønsket en større ivaretagelse av andre interesser innenfor NKN. Standpunkt for eller mot seksjonsprinsippet gikk i stor grad etter foreningsmessige skillelinjer. De foreningene som mente at de hadde fått sine interesser ivaretatt, med andre ord foreningene knyttet til kvinnesak, var motstandere av seksjonsprinsippet. De foreningene som ikke var fornöyd med hvordan deres interesser ble ivaretatt; sedelighetsforeningene, Hjemmenes Vel og Norske Kvinders Totalafholdsselskab, talte for en innføring av seksjoner.

Motstanderne av seksjonsprinsippet fryktet at en representasjon av alle typer "særinteresser" i styret ville före til splittelse av nasjonalrådet. Styret burde ha en fri stilling i forhold til leddene, det burde frigjöre seg fra særinteresser og dermed beholde et større perspektiv på arbeidet i NKN. Det ble videre lagt vekt på nödvendigheten av å ha en sterk formann som også skulle representere rådet i internasjonale sammenhenger. Man tvilte ellers på om ICW ville godta seksjonsprinsippet.

---

²⁵) Tokheim, s. 78.

Lovendringsforslaget ble nedstemt. Utestengelsen av MR og avvisningen av seksjonsprinsippet var to sider av samme sak. I hvilken grad skulle særinteressene få innflytelse i NKN? Skulle de tradisjonelle kvinnesaksinteressene være det overordnede i NKNS arbeid? Konfliktemnene gikk på prinsipielle spørsmål som hva nasjonalrådet og hva kvinnesak skulle være. Det ble talt om et "nytt" og et "gammelt" syn på kvinnesaken. Det nye synet ville utvide kvinnesaksbegrepet og trekke inn alt arbeid som kvinner hadde spesiell interesse av og spesielt syn for. Bladet Husmoderen som tydeligvis hadde mest sympati for den utvidede oppfatning av kvinnsak, hadde denne kommentar til landsmötet:

"Og det blev en ny sag, som allerede förste dag grupperede kvinderne i to leire. Lösningen af denne sag bliver det, som i den kommende periode vil staa som skillemerket mellem den ældre og den nyere opfatning af kvindesagen. Vi sigter til sagen med "Missionsarbeidernes Ring" der med 24 mod 37 stemmer udelukkedes fra "N.K.N."."²⁶

5.1.3. Motstand mot MR i NMS

Et år før MR formelt ble dannet, i februar 1906, sendte Bolette Gjör et brev til hovedbestyrelsen i NMS hvor hun redegjorde for sitt ønske om å knytte misjonskvinneforeningene til det nasjonale kvinnerådet. Gjör la frem forslaget om å danne en Missionsarbeidernes Ring som skulle fungere som et sentralstyre for misjonskvinneforeningene.

Brevet fra Gjör ble behandlet i hovedbestyrelsesmötet den 19. mars 1906. Hovedbestyrelsen gikk enstemmig inn for at "man nærmest maatte fraraade saadan tilslutning og ialfald slet ikke vilde arbeide for den eller lade nogen af selskabets blade være organ for saadant arbeide".²⁷ Hovedbestyrelsen la et "avgjørende" spørsmål til grunn for sitt vedtak: Ville det gavne misjonen om kvinneforeningene gikk inn i en organisasjon som arbeidet for kvinnesak?

²⁶) Husmoderen, 1907, s. 240.

²⁷) Referat fra hovedbestyrelsesmötet den 19. mars 1906. Forhandlingsprotocol for Det Norske Missionsselskabs Hovedbestyrelse 31/08-1903 - 17/07-1907. (NMS Ark.)

Det ville skade misjonen om kvinneforeningene skulle begynne å arbeide for en helt annen sak og et helt annet formål, hevdet hovedbestyrelsen. NKN var sammensatt av mange heterogene element, og begynte kvinneforeningene å interessere seg for "saa mangt og meget andet" ville de komme i et løsere forhold til NMS.²⁸ Kvinneforeningene kunne distraheres i sitt arbeid for misjonen, de ville vise utroskap mot det som var deres opprinnelige program; å arbeide for "Hedningernes frelse". Lars Dahle kunne ikke skjønne hensikten med at vidt forskjellige kvinneorganisasjoner gikk sammen i et kvinnes nasjonalråd, hadde det enda vært tale om krigstilstander mellom kvinner og menn:

"Men er det ikke noget saadant man stiler paa, saa formaar ikke jeg at indse det logisk berettigede i en Sammenslutning af alle mulige Kvinder bestaaende Foreninger uden Hensyn til, hvad deres Program er."²⁹

Hovedbestyrelsen fryktet at en innlemmelse i NKN ville føre til splittelse i misjonskvinnenes rekker; det ville alltid være dem som ikke ønsket å arbeide for kvinnesaken. En innlemmelse i NKN kunne videre hindre at nye kvinner meldte seg inn i misjonskvinneforeningene.

NMS-ledelsen så også en fare for at de enkelte misjonskvinner kunne komme til å lide skade på "sit eget Sjeleliv og Missionsliv". "Den almindelige Kvindesags store Fællesforening" var et blandet selskap som ikke bare ville ha positiv påvirkning på misjonskvinnene.³⁰ Dahle viste til at de "Kvindesagens Forkjæmpere" han kjente fra Stavanger vesentlig var "verdslige Mennesker".³¹ Misjonskvinneforeningene måtte beskytte seg selv mot en slik

---

²⁸) Brev fra Lars Dahle til Bolette Gjör skrevet den 20. mars 1906. Gjengitt i Damekomiteens protokoll, 1906-1920. (NMS Ark.)

²⁹) Brev fra Lars Dahle til Bolette Gjör skrevet den 9. januar 1906. Gjengitt i Damekomiteens protokoll, 1906-1920. (NMS Ark.)

³⁰) Brev fra Lars Dahle til Bolette Gjör skrevet den 20. mars 1906. Gjengitt i Damekomiteens protokoll, 1906-1920. (NMS Ark.)

³¹) Ibid.

påvirkning:

"Bliver den Aand, som hidtil i stor Udstrækning har raadet netop blandt de ledende Kvindesagskvinder, ogsaa den herskende i vore Missionskvindeforeninger, saa siger jeg: Gud bevare os for en Mission som skal bæres af en saadan Aand".³²

Hovedbestyrelsens standpunkt var klart. Misjon og kvinnesak lot seg ikke kombinere. Misjonen ville bli den skadelidende part ved et forsök på en slik kombinasjon. Misjonskvinneforeningene burde derfor ikke melde seg inn i NKN. NMS-ledelsen så det slik at Bolette Gjör hadde beveget seg inn på "ville" veier, og Lars Dahle brukte særdeles sterke ord og vendinger for å advare henne mot dette:

"De har gjort vor Mission meget store Tjenester i Deres lange og virksomme Liv, og derfor er vi inderlig taknemmelige, men for mig staar denne Sag saa, at dersom Deres Plan om at knytte vore Missionskvindeforeninger til det Nationale Raad med alt dets myldrende Mængde af Interesser og Opgaver lykkedes, vilde der derved være tilföiet vor Mission en Grundskade, som alt Deres værdifulde Arbeide for denne Mission, som eier Deres fulde Kjærlighed - derom tviler vi ikke et öieblik - ikke vilde kunne opveie".³³

5.1.4. MR-sakens videre gang

Til tross for NMS' klare avvisning ble Missionsarbeidernes Ring dannet i april 1907. Missionsarbeidernes Ring fortsatte å eksistere også etter Norske Kvinners Nasjonalråds landsstyre i 1907. Etter ett års virksomhet hadde 13 kvinneforeninger sluttet seg til Ringen.³⁴ MR opprettet et bibliotek bestående av misjonslitteratur som gikk på omgang i foreningene, og en viss reisevirksomhet fra styrets side ble drevet for å holde kontakt med

³²) Brev fra Lars Dahle til Bolette Gjör skrevet den 24. april 1907. Gjengitt i Damekomiteens protokoll, 1906-1920. (NMS Ark.)

³³) Brev fra Lars Dahle til Bolette Gjör skrevet den 22. desember 1908. Gjengitt i Damekomiteens protokoll, 1906-1920. (NMS Ark.)

³⁴) Årsberetning for Missionsarbeidernes Ring (Kristiania, 1908). Årsberetningen er funnet i Damekomiteens protokoll, 1906-1920. (NMS Ark.)

foreningene. MR fikk mye støtte fra kvinner i NKN også etter landsmötet i 1907. Enkeltpersoner og lokale kvinneråd oppfordret i et offentlig brev Bolette Gjör til å fortsette arbeidet med å få misjonskvinnene representert i NKN.³⁵

I nasjonalrådet skjedde det i årene etter 1907 ting som skulle virke til fordel for Missionsarbeidernes Ring. Holdningsendringer fant sted innenfor NKNs styre. Dette hang delvis sammen med at styrets sammensetning var blitt en annen enn tidligere. På landsmötet i 1907 ble det vedtatt at antallet styremedlemmer skulle økes fra 5 til 7. "Særinteressene" fikk dermed bedre muligheter til å velge inn sine representanter, noe innvelgelsen av Marie Michelet skulle være et eksempel på. Ellers falt de formelle hindringene for at MR kunne bli et ledd i NKN bort. Etter å ha konferert med det internasjonale kvinnerådet kunne man vise til at alt foreningsarbeid burde bli gitt adgang til nasjonalrådene så lenge de respekterte ICWs grunnregler om ikke å innføre politiske og religiøse uoverensstemmelser.³⁶ Da MR fikk større oppslutning og fremdeles ønsket å gå inn i nasjonalrådet, anså styret det for å være landsomfattende og representativt nok til å kunne anbefale en innlemmelse.³⁷ MR ble enstemmig innvotert som et ledd i NKN ved landsmötet i 1910.

Selv om Missionsarbeidernes Ring endelig nådde sitt mål og MR ble innlemmet i NKN, var oppslutningen fra landets 3-4000 misjonskvinneforeninger svært liten. Litt av forklaringen kan finnes i sosiale og kulturelle skiller innad i misjonskvinneforeningsbevegelsen. Den gruppe misjonskvinner som tok initiativ til å danne MR, hadde en sosial bakgrunn og levde i et miljø som ikke var representativt for en gjennomsnitts misjonskvinne. Damekomiteen i Kristiania bestod av kvinner som tilhørte borgerskapet; i likhet med Bolette Gjör var flere av dem prestefruer. Misjonskvinnene i kretsen rundt Damekomiteen vanket i et miljø hvor kvinnesaken var et omdiskutert og aktuelt emne, de

³⁵) Husmoderen, 1907, s. 294.

³⁶) Michelet, s. 309-12.

³⁷) Tokheim, s. 82.

hadde nære kontakter med kvinner som var aktive i annet foreningsarbeid og som allerede hadde tatt et standpunkt for kvinnesak. I nettopp dette borgerlige Kristiania-miljøet skjedde det en tilnærming mellom forskjellige kvinneleirer, grensene mellom tradisjonelt kvinnesaksarbeid og nye former for humanitært og sosialt kvinnearbeid ble gradvis mindre markante. Norske Kvinners Nasjonalråd var en konsekvens av og ble en videreføring av tilnæringsprosessen.

Kvinnene i Damekomiteen så tilnærmingen på nært hold. De gikk inn for at også misjonskvinneforeningene burde engasjere seg i dette felles kvinnearbeidet. Flertallet av de norske misjonskvinnene var medlemmer i bygdeforeninger og hadde kanskje ikke de samme forutsetninger for å se nødvendigheten av og behovet for et bredere samarbeid mellom kvinneorganisasjonene. Samarbeid med andre norske kvinneorganisasjoner og en tilslutning til kvinnesaken, var ideer som mange steder var uforberedte og uaktuelle, og som flere misjonskvinner trolig hadde et likegyldig forhold til.

En viktigere årsak til at Missionsarbeidernes Ring ikke fikk stor oppslutning blant landets misjonskvinneforeninger var likevel NMS-ledelsens holdning til saken. Ettersom Bolette Gjör, til tross for hovedbestyrelsens vedtak fra 1906, fortsatte arbeidet med å få misjonskvinnene representert i NKN, fant ledelsen i NMS det nødvendig å gå ut med en offentlig henvendelse til misjonskvinneforeningene. I desember 1906 informerte hovedbestyrelsen gjennom NMT om det standpunktet de hadde tatt i spørsmålet om "Missionens Kvindeforeninger og "Kvindernes nationale Raad"³⁸. Hovedbestyrelsen gjorde det klart at uttalelsene ikke var ment som pålegg, men råd. Kvinneforeningene hadde et friere forhold til misjonsselskapet, og man kunne derfor ikke kreve noe av dem. Hovedbestyrelsen følte seg imidlertid "fuldt forvissede om" at kvinneforeningene også i dette spørsmålet ville spørre seg hva som gavnet misjonen, og at de derfor ville være interessert i å høre hva ledelsen i misjonsselskapet mente om saken. Redegjørelsen ble avsluttet med følgende ord:

---

³⁸) NMT no. 24, 1906, s. 568-71.

"Saa faar de derefter selv vælge, hvad de anser for rigtigst og tror at kunne forsvare for Missionens Herre. Gud velsigne fremdeles rigelig vore kjære Kvindeforeninger og veilede dem til altid og i alle Ting at gjøre hans vilje."³⁹

Hovedbestyrelsen la frem saken om en inngåelse i NKN som et valg mellom misjon eller kvinnesak. Valgte misjonskvinneforeningene å arbeide for kvinnesaken, ville misjonen lide. Mange misjonskvinner skulle etterhvert dele NMS-ledelsens standpunkt. I desember 1907 skrev 330 misjonskvinner under på en protest og en advarsel mot Missionsarbeidernes Ring. "Presteenken" som slapp til med et innlegg i Norsk Missionstidende talte trolig på vegne av mange misjonskvinner:

"Hvad skal vi saa opnaa ved at drages ind i "Kvindesagen"! Vore Formaal er jo saa vidt forskjellige. Kvindesagen er jo anlagt paa at føre Kvinden frem til fuld Ligestillethed med Manden i alle timelige Krav [...] Derfor, kjære Söstre, lad os arbejde videre paa den gamle bramfri Maade for det ene Maal, vi har sat os, som Gud saa rigelig har velsignet; og lad os ikke blande os ind i Ting, som ikke har noget med Missionen at gjøre!"⁴⁰

Både NMS-ledelsens henvendelse til misjonskvinneforeningene, protesten fra de 330 misjonskvinnene og innlegget i NMT fra presteenken veide tungt for mange misjonskvinner. Lojaliteten til misjonen var større enn deres selvbevissthet som kvinnebevegelse, og når det ble spørsmål om et valg mellom kvinnesak og misjon valgte flertallet misjon.

Forholdet mellom Bolette Gjør og NMS' hovedbestyrelse ble svært tilspisset i forbindelse med denne saken. Bolette Gjør hadde etter hovedbestyrelsens vedtak fra mars 1906 ikke andledning til å skrive om Missionsarbeidernes Ring i MKF. Hun ble tvunget til å skrive i andre tidsskrift og aviser og ellers benytte seg av sirkulærer når hun ønsket å opplyse om, argumentere for eller forsvare MR. Ledelsen i NMS holdt strengt fast ved sitt vedtak fra 1906. Det følgende eksemplet viser at man i praksis benyttet seg av sensur. I 1908 sendte Gjør en tale til Dahle med spørsmål om den kunne

³⁹) Ibid., s. 571.

⁴⁰) NMT no. 2, 1907, s. 47-48.

trykkes i MKF. Gjør hadde holdt denne ved avslutningsfesten for hennes kvinneforening i Kristiania. Talen inneholdt et avsnitt om MR, og Gjør ønsket derfor hovedbestyrelsens vurdering av denne. Hovedbestyrelsen svarte henne med at de kunne godta at talen ble tatt inn i MKF på den betingelse at "det nævnte Afsnit" ble utelatt.⁴¹

Bolette Gjør syntes det var tungt å bære "Hovedbestyrelsens Misfornöielse" og "Sekretærens strenge Dom". Verst var imidlertid den manglende muligheten til å forklare og redegjøre overfor misjonsvennene det syn og den holdning hun hadde inntatt, hun opplevde "Missionsfolkets Miskjendelse uden nogen Andledning til at redegjøre Sagen for dem".⁴² Bolette Gjør hadde i mange år vært en lederskikkelse for misjonskvinneforeningsbevegelsen. MKF var "hennes" blad, her hadde hun tidligere lagt frem alle sine "hjertesaker" for kvinneforeningene. Gjør, som hadde fått stor oppslutning om de forslag og ideer hun tidligere hadde lagt frem, opplevde at kommunikasjonen sviktet. Som initiativtaker til MR måtte hun denne gang gå utenom misjonskvinneforeningenes eget blad i sine forsøk på å nå dem. Hun risikerte dermed å bli både feiltolket og misforstått. MR-saken manglet den legitimitet som Missionslæsning for Kvindeforeninger kunne ha gitt den. At misjonskvinnene som i over 20 år hadde lest Bolette Gjørs lederartikler nå måtte gå til andre kilder for å få redaktørens mening, gjorde saken kontroversiell. Gjør kritiserte NMS-ledelsens "umynddiggjøring" av kvinneforeningene. Ved at kvinneforeningene ikke fikk mulighet til å se MR-saken fra flere sider, fikk de heller ingen mulighet til å foreta et reelt valg, hevdet hun:

"Knyt Kvindeforeningerne fastere til Selskabet, heri bestaar dets Styrke. At I holder dem i Umyndighed og ikke tillader dem selv at dømme, det er et skröbelig Baand, som snart vil

---

⁴¹) Brev fra Lars Dahle til Bolette Gjør skrevet den 22. desember 1908. Gjengitt i Damekomiteens protokoll, 1906-1920. (NMS Ark.)

⁴²) Brev fra Bolette Gjør til Lars Dahle skrevet den 30. desember 1908. Gjengitt i Damekomiteens protokoll, 1906-1920. (NMS Ark.)

briste."⁴³

Bolette Gjør døde av slag i 1909 og fikk dermed aldri oppleve at Missionsarbeidernes Ring ble inkludert i Norske Kvinners Nasjonalråd. Det gikk hardt inn på henne at NMS-ledelsen stilte seg så negative til Ringen. Også det at hun måtte reise hjem fra NKNs landsmøte i 1907 uten å ha fått det nødvendige flertall for en innlemmelse av MR, tok på. Bolette Gjør var over 70 år gammel mens hun ledet Missionsarbeidernes Ring, og hun betraktet dette som sin siste store kampsak. Etter Bolette Gjørs død i 1909 var det ingen som med samme autoritet, glød og intensitet kunne kjempe for at misjonskvinneforeningene ville slutte seg til Missionsarbeidernes Ring.

MR-saken er illustrerende for den konflikt misjonskvinneforeningene befant seg i ved begynnelsen av 1900-tallet. Var arbeidet i misjonskvinneforeningene primært arbeid for misjonen, eller var det også viktig som kvinnearbeid? Hvis misjonskvinneforeningene hadde vært med på å "heve" og frigjøre de norske kvinnene, burde de da som en naturlig følge av dette støtte kvinnenes videre arbeid for kvinnesaken? Tilhengerne av Missionsarbeidernes Ring hevdet at misjonsarbeid kunne kombineres med kvinnesak og falt dermed mellom to stoler. De møtte på den ene siden sterk motstand i misjonskretser hvor man mente at misjon og kvinnesak var uforenelig. Også fra kvinnesakshold møtte Ringens tilhengere motstand. Her fryktet man at misjonsvirksomheten ville overskygge arbeidet for kvinnenes sak. Redaksjonen av Husmoderen hadde utvilsomt noe rett i sin vurdering av MRs uheldige stilling:

"Thi at der findes trofaste missionsarbeidere, som vil staa sammen med sit lands kvinder i arbeidet for kvindernes vækst og udvikling, og at disse først fra sit eget hold faar sterke advarsler mod at gaa med og saa fra kvindesagskvindernes hold udelukkes fra at komme med, - dette viser, at vi trods alle fremskridt staar kulturelt tilbage og er bundet i gamle fordomme og snæversyn."⁴⁴

---

⁴³) Ibid.

⁴⁴) Husmoderen, 1907, s. 210.

5.2. KONKLUSJON: "KVINDER HJÆLPER KVINDER". EN VURDERING AV MISJONSKVINNEFORENINGSARBEID SOM "KVINNESAK" OG MISJONSKVINNEFORENINGSBEVEGELSEN SOM "KVINNEFRIGJØRENDE"

Initiativtakerne til Missionsarbeidernes Ring hevdet at kvinnes misjonsarbeid lot seg kombinere med arbeid for kvinnesaken. Misjonskvinneforeningsbevegelsen var den første "kvinnereisningen" i landet, og dette arbeidet burde derfor regnes som en del av den allmenne kvinnesaksbevegelsen.

Begrepet "kvinnesak" ble naturlig nok først og fremst brukt innenfor kvinnesaksbevegelsen, nærmere bestemt i Norsk Kvindesagsforening. Kvinnesaksforeningens fremste målsetting var nettopp å arbeide for kvinnesak; arbeide for at kvinnene "kan indtage den fuldt ligeberettigede stilling som mandens sideordnede, ikke underordnede fælle".⁴⁵ For kvinnesakskvinnene var "likeverdighet" og "like rettigheter" fremtredende og sentrale begrep.⁴⁶ Kvinnene krevde å bli sett på som selvstendige individer. Inspirert av den franske revolusjons ideer, og ikke minst av John Stuart Mills banebrytende bok On the Subjection of Women, ville kvinnene markere sitt likeverd med mennene og at det var i samfunnets interesse å la dem få sin rettmessige plass.

Den første kvinnesaksbevegelsen i Norge blir betegnet som borgerlig. Kvinnene godtok samfunnet slik det var, de ønsket reformer for kvinnene innenfor det borgerlige samfunnet. De viktigste kravene kvinnesakskvinnene stilte, var krav om økonomisk likestilling, om like rettigheter til utdanning og ikke minst om politiske rettigheter. Kvinnesakskvinnene kjempet for å oppnå en formell likhet med mannen.

Misjonskvinnene var tilsynelatende lite interessert i kvinnesaken.

---

⁴⁵) Borghild Svello: "'Reformere os selv". Norsk Kvindesagsforening vurdering av kvinners utdanningsmuligheter, yrkesaktivitet og hjemmearbeid i perioden 1887-1894, basert på foreningens tidsskrift: Nylænde", (Hovedoppgave i historie, Bergen 1980).

⁴⁶) Bente Christensen: "Utviklingslinjer i feministisk teori", i Kari Vogt m. fl. (red.), Kvinnenes kulturhistorie. Fra år 1800 til vår tid, b. 2 (Universitetsforlaget, 1985), s. 340-43.

De arbeidet og bad for "hedningene", det var deres overordnede mål. Da det i 1903-04 foregikk en debatt om kvinners stemmerett og valgbarhet i NMS, ble det gang på gang fremhevet at dette ikke var et krav fra kvinnene selv. Representanter fra lokale misjonsforeninger viste til at de hadde spurt kvinnene på sine hjemsted om de ønsket stemmerett. Svarene hadde vært negative eller avventende.

Stemmerett og valgbarhet i NMS var ikke et krav fra misjonskvinnenes side. Misjonskvinnene protesterte også på å betrakte det som en "belønning" for trofast arbeide. Spørsmålet om kvinnenes "lyst eller ikke-lyst" i saken burde være underordnet, hevdet Bolette Gjør. Kvinnene skulle gå inn i NMS-administrasjonen hvis det kunne tjene misjonen:

"Vil det være til Gavn for Missionen, at saa sker? Har Kvinden en Indsats at bringe os her? Trænger vi disse Gaver, som er særskilte for Kvinden i denne store Husholdning, og vil vi tilføres en ny Kraft ved den større Varme, hvormed hun synes at have optaget Missionsarbeidet?"⁴⁷

Misjonskvinnene mente de hadde noe å tilføre organisasjonen NMS, og på dette grunnlag var de villige til å gå inn i administrasjonen med det ansvar og det "alvor" det krevde. Stemmerett og valgbarhet var en ny oppgave misjonskvinneforeningene tok på seg.

Misjonskvinnenes overordnede mål var å arbeide for misjonen, og dette preget også deres syn på spørsmålet om likestilling med mannen innefor NMS. De ønsket ikke likestilling på grunnlag av at det skulle være krav eller noe de fortjente. Likestilling måtte innføres hvis det tjente misjonen.

Kvinnerakskvinnene i NKN betraktet en innlemmelse av misjonskvinnene som en trussel mot kvinnesaksinteressene og en åpning for "reaksjonen".⁴⁸ Dette var forståelig. Misjonskvinnene hadde aldri stilt krav om like rettigheter med mannen. De hadde heller vist ydmyke holdninger og underordnet seg et altoverskyggende mål; arbeidet for misjonen. Når "misjonen" ble

⁴⁷) MKE no. 1, 1904, s. 2.

⁴⁸) Michelet, s. 288.

styrt av menn, og vurderingene av hva som var det beste for misjonen også ble bestemt av menn, var misjonskvinnene tilsynelatende underlagt et patriarkat som de ikke var villige til å "kjempe" seg ut av.

F. K. Prochaska hevder i sitt arbeid om kvinner i filantropisk arbeid i 1800-tallets England, at vi må skille mellom datidens tro på kvinnenes frigjøring og datidens støtte til kvinnenes rettigheter. Det 19. århundres definisjon av kvinnefrigjøring hadde en tendens til å utelate politikk. Kvinnefrigjøring kunne ganske enkelt bety "a freedom from the moral and customary restraints placed on woman, or in a pragmatic sense simply the independence to pursue activities and employments outside the home".⁴⁹ Prochaska mener at de fleste filantropiske kvinner gikk nelhjertet inn for en slik oppfatning av kvinnefrigjøring, mens spørsmålet om kvinnenes rettigheter, f. eks. stemmeretten, var et langt vanskeligere spørsmål for dem.

Hvis "kvinnefrigjøring" var en frigjøring fra de moralske og tradisjonelle begrensninger kvinnene var bundet av, og hvis kvinnefrigjøring var uavhengigheten til å praktisere aktiviteter og annen virksomhet utenfor hjemmet, vil jeg hevde at misjonskvinneforeningsbevegelsen virket "kvinnefrigjørende". Bolette Gjørs "yndlingstanke"; at "Kvinder hjælper Kvinder", ble på flere måter betegnende for denne kvinnebevegelsen.⁵⁰ Kvinnene knyttet til bevegelsen "hjalp" hverandre til større frihet innenfor datidens tradisjonelle og moralske begrensninger.

Misjonskvinneforeningsbevegelsen virket frigjørende for enkeltkvinnene som deltok i foreningene. Kvinneforeningen trakk kvinner ut av hjemmet. En dag i måneden forlot hun mann og barn, gårds- og husarbeid for å møte andre kvinner i et felles foreningsarbeid. Med foreningsarbeidet tjente hun andre, men arbeidet gav henne noe igjen; sosialt fellesskap, åndelig fellesskap, utløp for engasjement og større vidsyn. Misjonskvinnene stilte et for dem viktig krav; som kristne kvinner

⁴⁹) Prochaska, s. 230.

⁵⁰) MKE no. 6, 1910, s. 43.

ville også de ta vare på sitt "åndelige liv". De kjempet for en "åndelig frigjøring" av de norske kvinnene, de ønsket å ha "søsterfelleskap" som innebar bibellesning og bønn. Samtidig ville de engasjere seg for en sak, også kvinnene hadde rett og plikt til å gjøre "sin tjeneste for Herren". Misjonsarbeidet gav kvinnene utløp for en trang til engasjement og til intellektuelle utfordringer.

Misjonskvinneforeningen trakk kvinner ut av hjemmet og dermed inn på mannens domene, inn i offentligheten. Kvinner fikk trening i forenings- og organisasjonsliv. Kvinneforeningsmøtene i seg selv fikk på større steder et offentlig preg, kvinnene leide møtelokaler og de annonserte for møtene i lokalpressen. Arrangering av basarer, fellesmøter for kvinneforeninger og misjonsfester gav ytterligere trening i å planlegge program, bevertning og annonsering. Kvinner ble aktivisert til en utvidet virksomhet i samfunnet.

Gjennom kvinneforeningsarbeidet økte kvinnene sin innflytelse på det som var deres spesialfelt, misjon. I NMS ble kvinnene sakte men sikkert trukket inn i administrasjonen. Dette skjedde først og fremst fordi kvinnene gjennom sin dyktighet hadde vist seg å være uunnværlige for NMS. Misjonskvinneforeningsarbeidet dyktiggjorde kvinnene slik at de etterhvert fikk større innflytelse i den organisasjonen de støttet.

Misjonskvinneforeningsarbeidet gav kvinner muligheter til å uttrykke seg skriftlig. Missionslæsning for Kvindeforeninger var helt og fullt basert på at kvinner skulle skrive og utforme bladet. At kvinnene de første årene var anonyme, viser hvor uvant og skremmende dette var. Bladet var "Redigeret af en ældre Missionsveninde" som først i 1893 stod frem med fullt navn. Norske misjonskvinner som skrev i bladet omtalte seg som "En ringe Søster i herren", "Eders meget mangelfulde Søster" eller ganske enkelt "En Kvinde". Å skrive til MKF var for mange et stort løft:

"Da jeg af Deres Blad ser, at De opfordrer Kvindeforeninger til at berette om sin Gjerning for Missionen, har jeg længe tænkt at skrive nogle Ord, men min Udygtighed har holdt mig

tilbake".⁵¹

Misjonskvinneforeningsarbeidet ble for mange kvinner et "springbrett" til videre utfoldelse i samfunnet. Kvinner aktive i misjonskvinneforeningsarbeid utvidet ofte sitt engasjement til å gjelde annet foreningsarbeid og filantropisk arbeid. Dina Jonassen som startet Kvindeforeningen af 3die December 1860 i Stavanger, stiftet i 1864 en pleiestiftelse for småbarn og var initiativtaker til Domkirkens barneasyl stiftet i 1871. Kvinnene som først viste interesse for diakonissesaken og som tok initiativ til å spre kunnskap og interesse om dette i Norge, hadde sin bakgrunn i misjonskvinneforeninger.⁵² Gjennom kvinneforeningsarbeid kunne kvinner få "misjonskall" og bli oppmuntret til å tenke seg en fremtid som kvinnelig misjonær. Norske misjonskvinner tok initiativ til en egen utdannelse for kvinnelige misjonærer og på denne måten hjalp man andre kvinner til å få realisert sitt misjonskall.

Misjonskvinneforeningsbevegelsen hadde et internasjonalt perspektiv, kvinner hjalp kvinner på tvers av nasjonale grenser. Gjennom misjonskvinneforeningsarbeidet utviklet norske kvinner en spesiell solidaritet med "Hedningekvinden"; med gassiske kvinner og zulukvinner. De norske misjonskvinner ønsket å "hæve" kvinnene åndelig; de ville forkynne kristendommens budskap, men de ville også "hæve" kvinnene rettslig og samfunnsmessig. Kristendommen kunne gi kvinnene en ny tro på seg selv som et moralsk og høyverdig menneske, et menneske med stor verdi. Misjonskvinnene ville arbeide for at hedningekvinnene fikk utdannelse og yrkesopplæring og på denne måten kunne stå bedre rustet i forhold til mannen og i forhold til det samfunnet de levde i.

Misjonskvinnene brøt stadig grenser. Under mottoet "Kvinder hjælper Kvinder" erobret de seg en plass i offentligheten. De beveget seg inn på områder hvor de teoretisk og teologisk sett ikke burde befinne seg. Berge Furre sier at diakonissene med sin tekkelige diakonissedrakt og med kors på brystet kunne bryte menns

⁵¹) MKF no. 7, 1887, s. 58.

⁵²) Martinsen, s. 36-40.

monopol på det offentlige uten å vekke mistanke.⁵³ Diakonissene "skjulte" sin offentlighet. Misjonskvinnene skjulte sin offentlighet bak strikkepinner, ullstrømper og broderier, bak tjenersinnet og den "ringe Missionssöster"- holdningen. Bak den stille og forsiktige forside stod denne kvinnebevegelsen i realiteten for en frigjøring av store grupper norske kvinner. Misjonskvinnene hadde verken stemmerett eller like rettigheter som mannen på programmet, men de kjempet for sin rett til å drive misjonsarbeid. I praksis innebar dette at misjonskvinnene trådte utover de tradisjonelle og moralske grensene fastlagt for kvinner. Misjonskvinneforeningsarbeid var ikke arbeid for "kvinnedesaken", men misjonskvinneforeningsbevegelsen virket "frigjørende" for de mange kvinner som var med.

---

⁵³) Berge Furre: "Freidige og uforsagte diakonisser. 2. opposisjon ved Kari Martinsens disputas, Universitetet i Bergen, 3. oktober 1986", i Historisk Tidsskrift nr. 3, 1987, s. 419-38 (s. 436).

F O R T E G N E L S E O V E R L I T T E R A T U R O G
K I L D E R

LITTERATUR

- Avdem, Anne Jorunn og Melby, Kari: Oppe først og sist i seng. Husarbeid i Norge fra 1850 til idag (Universitetsforlaget, 1985).
- Berggren, Brit: "De tre kulturer: Søkelys på mellomklassen", i Dugnad nr. 1, 1982, s. 11-37.
- Birkeli, Emil: Liv i vekst. Jubileumbok for Stavanger krets av Det Norske Misjonsselskap 1846-1946 (Stavanger, 1946).
- Birkeli, Emil: Overraskelser i norsk kristenliv. Stavanger Misjonsforening gjennom 125 år (Stavanger, 1951).
- Birkeli, Fridtjov m. fl.: Det norske misjonsselskaps historie. Madagaskar innland, Vest-Madagaskar, Øst-Madagasakar (Stavanger, 1949).
- Birkeli, Fridtjov m. fl. (red.): Norsk misjonsleksikon (Stavanger, 1965-67)
- Brögger, A. W. og Jansen, Einar (red.): Norsk biografisk leksikon (Oslo, 1940).
- Bull, Ida: "Enkers levebrød i et förindustrielt bysamfunn", i Historisk Tidsskrift nr. 3, 1986, s. 318-42.
- Christensen, Bente: "Utviklingslinjer i feministisk teori", i Vogt, Kari m. fl. (red.), Kvinnenes kulturhistorie. Fra år 1800 til vår tid, b. 2 (Universitetsforlaget, 1985), s. 340-43.
- Dahle, Lars og Jörgensen, S. E.: Festskrift til Det Norske Missionsselskabs Jubileum i 1892. Tilbageblik paa et halvt Aarhundredes Hedningemission (Stavanger, 1892).
- Dahle, Lars: Tilbageblik paa mit liv: og særlig paa mit missionsliv, del 3 (Stavanger, 1923).
- Danbolt, Erling: "Når ble kvinneforeningen i Lyngdal stiftet?", i Luthersk Kirketidende nr. 18, 1940, s. 358-64.
- Danbolt, Erling: "Tradisjon og historie. Litt mer om Lyngdal kvinneforening", i Luthersk Kirketidende nr. 25, 1940, s. 507-17.
- Danbolt, Erling: Misjonstankens gjennombrudd i Norge, b. 1 (Oslo, 1947).

- Ebbell, Clara Thue: På frammarsj. Bolette Gjör, misjonsvennen (Oslo, 1946).
- Eikeland, Sigurd: Årdal. Fra istid til nåtid (Sandnes, 1969).
- Eikeland, Sigurd: Årdal 2. Gardane og folket (Sandnes, 1971).
- Ekeland, T. B. m. fl.: Sæden som bar hundre fold. Gustava Kielland og hennes livsverk (Stavanger, 1940).
- Ellis, Stephen med Rennemo, Øystein: "The Rising of the Menalamba: An Overview", i Fuglestad, Finn og Simensen, Jarle (red.), Norwegian Missions in African History. Vol. 2: Madagascar (Universitetsforlaget, 1986), s. 117-25.
- Fuglestad, Finn og Lode, Kåre: "Norske misjonærer: en ny maktgruppes framvekst og senere tilbakegang i gassisk politikk", i Historisk Tidsskrift nr. 1, 1985, s. 34-69.
- Fuglum, Per: Kampen om alkoholen i Norge 1816-1904 (Universitetsforlaget, 1972).
- Furre, Berge: "Freidige og uforsagte diakonisser. 2. opposisjon ved Kari Martinsens disputas, Universitetet i Bergen, 3. oktober 1986", i Historisk Tidsskrift nr. 3, 1987, s. 419-38.
- (Gislesen, Henriette): Den kvindelige Virksomhed for Missionen. Et Afskedsord til Søstre (Christiania, 1853).
- (Gislesen, Henriette): Missionsbog, oversat til Brug i Missionstimer (Tromsø, 1859).
- Gislesen, Henriette: Bispinde Henriette Gislesens Breve i Udvalg. Ved Bolette Gjör (Kristiania, 1885).
- Gjerlöv, Ragnvald: "Det religiøse og kirkelige liv i Stavanger i det sidste aarhundrede", i jubileumsskriftet Stavanger 1814-1914 (Stavanger, 1914), s. 105-54.
- Hernæs, Per: "Zulukongedømmet, norske misjonærer og britisk imperialisme; 1845-79", i Simensen, Jarle (red.), Norsk misjon og afrikanske samfunn. Sør-Afrika ca. 1850-1900 (Trondheim, 1984), s. 65-134.
- Kielland, Gustava: Erindringer fra mit Liv (Kristiania, 1882).
- Koht, Karen Grude: Norske Kvinners Nasjonalråd 25 år (Oslo, 1929).
- Koren, Elisabeth: "Misjonskvinner", i Vogt, Kari m. fl. (red.), Kvinnernes kulturhistorie. Fra år 1800 til vår tid, b. 2 (Universitetsforlaget, 1985), s. 134-39.
- Lein, Bente Nilsen: Kirken i felttog mot kvinnefrigjøring. Kirkens holdning til den borgerlige kvinnebevegelsen i 1880-

- årene (Oslo, 1981).
- (Lous, Carl S. S.): En Stavangersk Cicerone (Stavanger, 1868).
- Martinsen, Kari: Freidige og uforsagte diakonisser. Et omsorgsyrke vokser fram 1860-1905 (Oslo, 1984).
- Michelet, Marie: Minner og tidsbilleder (Oslo, 1946).
- Mjeldheim, Aasmund: "Politiske brytninger i Stavanger i 1880-åra", i Egeland, Kjølvi m. fl. (red.), Stavanger på 1800-tallet (Stavanger, 1875), s. 317-68.
- Molland, Einar: Norges kirkehistorie i det 19. århundre, b. 1 (Oslo, 1979).
- Nome, John: Demringstid. Fra misjonsinteresse til misjonsselskap (Stavanger, 1942).
- Nome, John (A): Det norske misjonsselskaps historie i norsk kirkeliv. Fra stiftelsestiden til Schreuders brudd (Stavanger, 1943).
- Nome, John (B): Det norske misjonsselskaps historie i norsk kirkeliv. Fra syttiårene til nåtiden (Stavanger, 1943).
- Norske Kvinners Sanitetsforening. Tiden og menneskene som skapte den. Vekst og virke i femti år 1896-1946 (Oslo, 1946).
- Næss, Hans E.: "Befolkningsseksplosjonen", i Egeland, Kjølvi m. fl. (red.), Stavanger på 1800-tallet (Stavanger, 1875), s. 37-86.
- Prochaska, F. K.: Women and philanthropy in nineteenth-century England (Oxford, 1980).
- Pryser, Tore: "Innleiing", i Pryser, Tore (red.), Thraneørsla i norske bygger (Oslo, 1977), s. 7-22.
- Pryser, Tore: Norsk historie 1800-1870. Fra standssamfunn mot classesamfunn (Oslo, 1985).
- Pryser, Tore: Klassen og nasjonen (1935-1946) (Oslo, 1988), (Bind 4 i Kokkvoll, Arne og Sverdrup, Jakob (red.), Arbeiderbevegelsens historie i Norge).
- Rennemo, Øystein: "The Menalamba Uprising in the Norwegian Mission Districts", i Fuglestad, Finn og Simensen, Jarle (red.), Norwegian Missions in African History. Vol. 2: Madagascar (Universitetsforlaget, 1986), s. 126-44.
- Ropeid, Andreas: "Kristenlivet i åra før 1850", i Egeland, Kjølvi m. fl. (red.), Stavanger på 1800-tallet (Stavanger, 1975), s. 119-64.
- Ropeid, Andreas: "Misjon og bedehus", i Semmingsen, Ingrid m. fl. (red.), Det gjenfødte Norge (Oslo, 1980), s. 195-218, (Bind 4

- i Semmingsen, Ingrid m. fl. (red.), Norges kulturhistorie).
- Seip, Anne-Lise: Sosialhjelpstaten blir til. Norsk sosialpolitikk 1740-1920 (Oslo, 1984).
- Seip, Anne-Lise: "Kvinne-innsats i sosialt og veldedig arbeid i det 19. og 20. århundre". i Kvinnen i historien og kunsten - virkelighet og myte. Mønstring av humanistisk kvinneforskning og kvinnelitteratur (Utgitt av NAVFs sekretariat for kvinneforskning, arbeidsnotat nr. 1/86), s. 78-98.
- Seip, Jens Arup: Utsikt over Norges historie, b. 2 (Oslo, 1981).
- Simensen, Jarle (A) med Gynnild, Vidar: "Norske misjonærer på 1800-tallet: Mentalitet, sosial profil og foreningsbakgrunn", i Simensen, Jarle (red.), Norsk misjon og afrikanske samfunn. Sør-Afrika ca. 1850-1900 (Trondheim, 1984), s. 11-56.
- Simensen, Jarle (B) m. fl.: "Misjon og sosial-kulturell endring i Zululand 1850-1906. Norsk strategi og afrikansk reaksjon", i Simensen, Jarle (red.), Norsk misjon og afrikanske samfunn. Sør-Afrika ca. 1850-1900 (Trondheim, 1984), s. 135-224.
- Svennevik, Hj. og Wæskeland, E. M.: Misjonsarbeid i Lyngdal gjennom hundre år (Flekkefjord, 1946).
- Syvertsen, Sigrid og Thorleifsen, Thina: Kvinner i strid. Historien om Arbeiderpartiets kvinnebevegelse (Oslo, 1960).
- Try, Hans: To kulturer, en stat. 1851-1884 (Oslo, 1979), (Bind 11 i Mykland, Knut (red.), Norges historie).
- Uglem, Olav: Norsk misjonshistorie (Oslo, 1979).
- Utne, Björn S.: "Industribyen tar form", i Danielsen, Rolf (red.), Stavanger mellom sild og olje. Hermetikkbymen 1900-1940, b. 1 (Stavanger, 1988), s. 13-47.
- Wasberg, Gunnar Christie: Norsk presse i hundre år 1820-1920 (Oslo, 1969).
- Aagerholt, Anna Caspari: Den norske kvinnebevegelses historie (Oslo, 1973).
- Aarflot, Andreas: Norsk kirkehistorie, b. 2 (Oslo, 1967).

UTRYKTE OPPGAVER

- Foldøy, Brit Marit: "Frivillig organisering blant kvinner i Stavanger frem til 1. verdenskrig", (Hovedoppgave i historie, Bergen 1982).
- Osberg, Ingvild: "Pikeasylet på Antsahamanitra, Antananarivo 1872-

1912", (Oppgave i kirkehistorie hovedfag, teologisk fakultet, Oslo 1988).

Svello, Borghild: "'Reformere os selv". Norsk Kvindesagsforenings vurdering av kvinners utdannelsesmuligheter, yrkesaktivitet og hjemmearbeid i perioden 1887-1894, basert på foreningens tidsskrift: Nylønde", (Hovedoppgave i historie, Bergen 1980).

Tokheim, Marit: "Norske Kvinners Nasjonalråd 1904-16. Bakgrunnen for dannelsen av Norske Kvinners Nasjonalråd og organisasjonen utvikling unner Gina Krogs ledelse", (Hovedoppgave i historie, Bergen 1975).

Voll, Hilde: "Fra oppdragelse til forkynnelse. Kvinner i Det Norske Misjonsselskap i Norge og på Madagaskar 1870-1920. Praksis og debatt", (Oppgave til eksamen i kirkehistorie, det teologiske fakultetet, Oslo 1977).

UTRYKTE STENSILER

Høeg, Johanne: "Misjonsskolen for kvinner i Oslo 1900-1979", (Stensil, Misjonshøgskolens bibliotek i Stavanger), (Oslo, 1980).

UTRYKT KILDEmateriale

Det Norske Misjonsselskaps arkiv i Stavanger:

Damekomiteens protokoll, 1906-1920.

Misjonsskolen for kvinners arkiv 1900-1978, nr. 2.

Forhandlingsprotocol for Det Norske Missionsselskabs Hovedbestyrelse 31/08-1903 - 17/07-1907.

Hjemmearkivet 1842-1920, generalsekretariatet 10, styreprotokoll B.XII.A.

Forhandlingsprotocol for Stavanger Missionsforening, 1867-1895.

Hjemmearkivet 1842-1920, generalsekretariatet 0, boks 2.

Protokoll for "Kvindeforeningen af 3die December 1860", 1860-1907.

Stavanger krets' arkiv 1846-1970, nr. 315.

Protokoll for "Nygatens kvinneforening", 1916-1940.

Stavanger krets' arkiv 1846-1970, nr. 316.

Regnskapsprotokoll for "Stavanger Missionsforening", 1869-1909.

Stavanger krets' arkiv 1846-1970, nr.342 A.

Regnskapsprotokoll for "Aardal Hedningemissions Casse", 1865-1955.

Stavanger krets' arkiv 1846-1970, nr. 367.

Statsarkivet i Stavanger:

Folketellingen for Stavanger, 1865.

Riksarkivet (Kopi i Statsarkivet i Stavanger)

Folketellinger for Stavanger, 1875 og 1900.

Folketellingen for Ardal sogn i Hjelmeland prestegjeld, 1865.

Register.

Riksarkivet (Kopi i Statsarkivet i Stavanger)

Folketellingen for Ardal sogn i Hjelmeland prestegjeld, 1875.

Håndskriftsamlingen, Universitetsbiblioteket i Oslo:

Brev fra Bolette Gjör til Christoffer Brinchmann, 19. juni 1997.

TRYKT KILDEMATERIALE

Det Norske Missionsblad (også kalt Norsk Missionsblad) no. 12,
1847, (Christiania).

Det Norske Missionsselskabs 1. - 69. Aarsberetning, for 1842-1910,
(Stavanger, 1843-1911).

Gavefortegnelse, tillegg til Norsk Missionstidende, 1883-1910,
(Stavanger).

Husmoderen, 1907, (Kristiania).

Luthersk Kirketidende, 1864, (Christiania).

Missionslæsning for Kvindeforeninger, 1884-1910, (Stavanger).

Maanedsskrift for Missionsvenner no. 11, 1845, (Stavanger).

Norsk Missionstidende, 1860-1910, (Stavanger).

Referat fra Kredsforamlingerne i 1903, tillegg til Norsk Missionstidende no. 22, 1903, (Stavanger).

Stavanger Amtstidende, 1870-71, 1874-79, 1881, 1890 og 1910, (Stavanger).

Værn no. 1-2, 1906, (Kristiania).